

Dones a la ciència i a la universitat

Informe AGAUR 2007 RDG 00001. 2008-2009

La construcció de la identitat docent
i investigadora en contextos
de desigualtat

**DONES A LA CIÈNCIA I A LA UNIVERSITAT: LA CONSTRUCCIÓ DE LA
IDENTITAT DOCENT I INVESTIGADORA EN CONTEXTOS DE
DESIGUALTAT**

ESBRINA – RECERCA

<http://www.ub.edu/esbrina>

ESBRINA - RECERCA

Universitat de Barcelona (2010)

La publicació que teniu a les mans compta amb
la següent llicència de Creative Commons:

Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Per a citar l'obra:

<http://hdl.handle.net/2445/14145>

ESBRINA – RECERCA. Núm.3
Universitat de Barcelona

DONES A LA CIÈNCIA I A LA UNIVERSITAT: LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT
DOCENT I INVESTIGADORA EN CONTEXTOS DE DESIGUALTAT

Coordinadora:
Juana Maria Sancho Gil. Universitat de Barcelona

Participants:
Fernando Hernández. Universitat de Barcelona
Amalia Susana Creus. Universitat de Barcelona
Laura Domingo Peñafiel. Universitat de Barcelona
Virginia Ferrer Cerveró. Universitat de Barcelona
Patricia Hermosilla Salazar. Universitat de Barcelona
Sandra Martínez Pérez. Universitat de Barcelona
Alejandra Montané López. Universitat de Barcelona
Adriana Ornellas. Universitat de Barcelona
Paulo Padilla Petry. Universitat de Barcelona
Montserrat Rifà Valls. Universitat Autònoma de Barcelona
Aida Sánchez de Serdio Martín. Universitat de Barcelona

Disseny portada:
Amalia Susana Creus i Roser Valenzuela Segura

Fotografia:
Amalia Susana Creus

Resum

Aquest treball recull el procés i els resultats de la recerca "Dones a la Ciència i a la Universitat: la contribució de la identitat docent i investigadora en contextos de desigualtat" (2007 RDG 00001) finançada per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) en la convocatòria d'ajuts per a l'estudi de desigualtats originades per motius de gènere en l'àmbit científic i universitari (RDG) per l'any 2007. La finalitat d'aquest projecte ha estat explorar i reconstruir l'experiència personal i professional de tres generacions de dones en el procés de construcció de la seva identitat com a docents, investigadores i gestores. La forma d'assolir aquesta finalitat ha estat l'elaboració de 8 històries de vida professional per tal de comprendre la relació entre les seves trajectòries i les condicions de la seva feina i esbrinar com es van convertir en la mena de dones professors, investigadores o gestores que ara són; així com les relacions entre les experiències personals i el desenvolupament de les seves trajectòries professionals. En aquest procés s'han posat en evidència les estratègies d'adaptació, resistència i creació que les dones desenvolupen en la seva interacció amb el context de la docència, la recerca i la gestió, les formes de violència simbòlica que experimenten, i els canvis que s'han produït al centres de recerca i les universitats catalanes des de la perspectiva de gènere en els darrers trenta anys.

Resumen

Este informe recoge el proceso y los resultados de la investigación "Mujeres en la ciencia y en la universidad: la contribución de la identidad docente e investigadora en contextos de desigualdad" 2007 (RDG 00001) financiada por la Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) en la convocatoria de ayudas para el estudio de desigualdades originadas por motivos de género en el ámbito científico y universitario (RDG) para el año 2007. La finalidad de este proyecto ha sido la de explorar y reconstruir la experiencia personal y profesional de tres generaciones de mujeres en el proceso de construcción de su identidad como docentes, investigadoras y gestoras. Para conseguir este objetivo se han elaborado 8 historias de vida profesional para comprender la relación entre sus trayectorias y las condiciones de su trabajo e indagar cómo se han convertido en el tipo de mujeres profesoras, investigadoras o gestoras que son ahora; así como las relaciones entre las experiencias personales y el desarrollo de sus trayectorias profesionales. En este proceso se han puesto en evidencia las estrategias de adaptación, resistencia y creación que las mujeres desarrollan en su interacción con el contexto de la docencia, la investigación y la gestión, las formas de violencia simbólica que experimentan y los cambios que se han producido en los centros de investigación y las universidades catalanas desde la perspectiva de género en los últimos años.

Abstract

This report presents the process and the results of the study "Women in the Sciences and the University: The contribution of educational and investigatory identity in contexts of inequality" (2007 RDG 00001) funded by the l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) in the call to support the study of inequalities that originate in differing gender motives in both scientific and university contexts (RDG) for 2007. The purpose of this project has been to explore and reconstruct the personal and professional experiences of three generations of women in the process of constructing their identity as teachers, researchers and managers. The research is presented through the elaboration of 8 professional life stories which allow us to understand the relations between their trajectories and their working conditions, as well as find out how they became the kind of women teachers, researchers or managers they are today. The research also provides information about the relationship between their personal experiences and the development of their professional careers. This process brings to light the strategies of adaptation, resistance and creation that the women develop in their interactions with teaching, research and management contexts; the forms of symbolic violence that they experience; and the changes that have occurred in research centres and Catalan universities from the perspective of gender in the last thirty years.

ÍNDEX

1 INTRODUCCIÓ.....	8
1.1 Objectius.....	11
2 METODOLOGIA.....	12
2.1 La perspectiva de les històries de vida.....	12
2.2 De quina forma hem abordat les històries de vida.....	14
3 RESULTATS.....	18
3.1 Polítiques de gènere de les universitats i centres de recerca catalans.....	18
3.1.1 La gènesi de les polítiques de gènere.....	18
3.1.2 Eixos de les polítiques de gènere.....	19
3.2 Històries de vida	22
Història 1: “Vull ser, ser jo mateixa, superar els reptes que jo m’he posat”.	
Juana M. Sancho Gil.....	22
Contacte i negociació.....	22
El context de l’entrevista i l’articulació de la història de vida professional	
centrada en el fet de ser dona.....	23
Néixer nena, nena. La importància de l’entorn familiar.....	24
La voluntat d’estudiar. La importància del desig personal.....	26
La carrera docent i investigadora a la universitat, la importància de la	
persistència.....	28
Una nova etapa, noves lluites per continuar amb la investigació.....	31
Qüestió de gènere, actitud o inèrcia institucional?.....	34
Responsable de relacions internacionals.....	37
Seguir la cursa en la que es vol estar.....	38
Història 2: A la Universitat es valoren els mèrits científics: una historia	
professional. Alejandra Montané.....	40
Unir vida, plaer i professió.....	41
Projectes compartits: vida, família i professió	43
La formació, la voluntat i la constància: una dona catedràtica.....	45
La qüestió del gènere i les altres diferències.....	46
La discriminació/acció positiva	47
Els valors a la universitat: els mèrits acadèmics i/o científics.....	49
Hermione en Hogwarts o sobre l’èxit escolar de les nenes... i la carrera	
investigadora.....	50
Història 3: La història que no va poder ser. Sobre els imprevistos en la	
investigació qualitativa. Paulo Padilla Petry i Aida Sánchez de Serdio Martín	
.....	53
Història 4: El gènere en la Filosofia. Adriana Ornellas.....	55
La investigadora investigada: un nexa no fàcil d’establir.....	55
El context de l’entrevista: un diàleg no gens fàcil d’establir.....	56
L’entrada a un univers masculí.....	57
“El fet que jo no ho sentís, no vol dir que no hi fos”	58
Com més amunt, més homes.....	59
La maternitat: un handicap per a les dones científiques?.....	60
Una Igualtat que es basa en models masculins.....	61
Història 5: De las matemáticas a la agronomía, de allí al trabajo en la	
universidad. El relato de una docente universitaria. Patricia Hermosilla y	
Àngels Colomer.....	62
Preàmbulo.....	62

Contexto de la entrevista.....	62
Al inicio, su gusto por las matemáticas la lleva a la agronomía	63
El trabajo en la universidad, una decisión por su proyecto de familia.....	63
Tres momentos en la vida esta docente e investigadora en la universidad..	65
Sobre la enseñanza y la formación de los ingenieros en la universidad.....	68
Lo que no le interesa y lo que le entusiasma de su trabajo en la universidad	70
A modo de epílogo: “Si me sobra tiempo, voy mal”	72
Història 6: Entre la investigació i la docència: una figura un xic especial.	
Sandra Martínez Pérez i Eugènia Mato.....	73
Primers contactes.....	73
Eixos entorn a la història de vida professional.....	74
La biologia: la meva formació inicial.....	74
Prendre decisions: cap a on orientar el futur professional.....	75
L’arribada a la universitat: una professora associada activa que viu entre dos móns.....	76
De becaria de recerca a doctora en potència.....	76
El viatge a l’estranger: gaudir d’una postdoctoral.....	77
Les polítiques del departament: el gènere i les igualtats d’oportunitat.....	77
Canvis en les dones de la meva generació i en les anteriors.....	78
La vida familiar i el paper de la maternitat: conciliant amb la vida laboral..	79
Una mirada cap a la metodologia d’ensenyament i la llibertat de càtedra....	80
Pensant en una altra figura docent: en busca de l’estabilitat?.....	81
Canvis en l’alumnat.....	81
Fent balanç de l’arribada a la universitat i l’inici de la seva carrera docent.	82
Agraïments.....	83
Història 7: “No hi ha gaires dones que hi arribin”. Fernando Hernández.....	
Situar-se en el camp.....	84
Els primers passos: Cercant un lloc per ser recercadora.....	85
La formació com a recercadora: Cercar i aprofitar les oportunitats.....	86
La col·laboració amb biòlegs del CSIC.....	88
Triar ser mare: Tens treballs reconeguts però no has estat a l’estranger.....	90
L’entrada al CSIC: canvis institucionals i viure de les beques i de contractes temporals.....	91
El reconeixement com a científica titular: “ja ets dels nostres”.....	93
Crear equip: construir ‘una habitació pròpia’.....	95
El reconeixement internacional.....	97
Les conseqüències de la paritat: “que em posin a tribunals no em discrimina positivament”.....	98
Per concloure: Ser dona i investigadora al CSIC.....	99
Història 8: Dones acadèmiques i models masculinitzadors. Virgínia Ferrer..	
Professora jove, soltera, sense fills i amb càrrec, d’una facultat de ciències socials.....	102
Ella i els altres universitaris: guanyen els models masculins.....	103
Gènere i institucions socialitzadores: la figura i el desig del pare.....	105
L’oblit de la mare i de les identitats femenines.....	106
Desobediència a les normes femenines i cerca de l’escriptura.....	108
L’homogeneïtzació femenina.....	110
Els senyors manen i m’ensenyen.....	111
Relacions de provisió masculina versus de cuidatge femení.....	113

Malgrat la incorporació de moltes dones, ¿la Universitat segueix sent un projecte androcèntric?.....	117
Història 9: Dona, ciències i didàctica: pensar el món a través de les matemàtiques i l'educació com a professora universitària. Lluïsa Girono i Montserrat Rifà.....	119
La formació com a investigadora en l'àmbit de la enginyeria i els canvis d'universitat: "el doctorat t'obre la porta a una plaça important"	120
Desenvolupar una carrera investigadora: pertànyer a un grup de recerca i publicar.....	121
Interseccions entre la vida privada, la professional i la política: territoris del gènere.....	123
Desenvolupament de la carrera i una identitat com a docent: "quedava vacant una plaça per ser professora de didàctica de les matemàtiques..." ..	125
Coneixement, abstracció i visibilització de les dones a les ciències i a l'educació.....	127
4 CONCLUSIONS.....	130
4.1 Eixos de comparació entre les històries de vida.....	131
4.1.1 El marc de les històries de vida: entre la relació i la cronologia	132
4.1.2 Les històries de vida: allò individual esdevé col·lectiu.....	133
5 RECOMANACIONS.....	145
5.1 Recomanacions per a les polítiques de gènere	145
5.2 Per a joves dones professores universitàries i investigadores.....	146
6 REFERÈNCIES	148
7 ANNEXES.....	153
Annex 7.1 DOCUMENT DE NEGOCIACIÓ.....	153
Annex 7.2 SEMINARI DE RECERCA "DONES A LA CIÈNCIA I A LA UNIVERSITAT"	155

1 INTRODUCCIÓ

El 27 de setembre de 2006, la catedràtica de Genètica Roser Gonzàlez va passar a la història com la primera dona que en 555 anys ha llegit a la lliçó inaugural de la Universitat de Barcelona. En una societat moderna i democràtica com la catalana aquesta no deixa de ser una trista fita que només evidencia la punta de l'iceberg de la desigualtat que la dona pateix a Catalunya i que tot just es comença a explorar. Malgrat que les dones catalanes, com les de la resta de l'estat espanyol, varen obtenir el suport legal necessari per accedir de forma generalitzada a la Universitat a l'any 1910 (Guil, 2005), com a d'altres àmbits públics on la dona té una presència cada vegada més gran, continuen existint serioses dificultats per accedir a llocs de poder i rellevància social. Tot i que en aquests moments quatre universitats catalanes estan regides per rectores (Universitat de Girona, Universitat Oberta de Catalunya, Universitat Ramon Llull i Universitat de Vic), universitats històriques com la de Barcelona (UB), tradicionals com l'Autònoma de Barcelona (UAB) o la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), en tota la seva llarga història no han comptat amb cap dona com a rectora i només amb un nombre reduït –encara que creixent- de vicerrectores.

Les dades disponibles sobre la situació de la dona a la Ciència i la Universitat, estan posant en evidència les dimensions de discriminació i desigualtat que experimenta la dona tant per accedir als àmbits acadèmics i científics com per a promocionar i assolir posicions de govern i rellevància social. Com repetidament estan mostrant les estadístiques i els cada cop més freqüents estudis sobre la desigualtat de la dona a la Ciència i la Universitat (European Commission, 2000, 2005; Pérez i altres, 2004; Roca, 2003; Fernández y otras, 2002; Álvarez y Campabadal, 2004; De Pablo, 2001, 2004, 2006; Gonzàlez, 2004; FECYT, 2005), la presència de les dones en càrrecs de govern i posicions de significació científica i social està molt lluny de ser satisfactòria.

El ple accés de la dona al sistema universitari no s'ha traduït en un reconeixement en termes d'igualtat de gènere als àmbits de la docència, la investigació i la gestió. Tot i que en els darrers anys s'ha començat a copsar una major sensibilitat per aquest tema i s'han posat en funcionament diferents iniciatives personals i institucionals. Per exemple la "Asociación de Mujeres Investigadoras y Tecnólogas" (<http://www.amit-es.org>); la "Dona i Ciència del CSIC" (http://www.csic.es/mujer_ciencia.do); la "Asociación de Mujeres Científicas y Técnicas" (<http://www.unizar.es/mutem>); "l'Observatori per a la igualtat de la Universitat Autònoma de Barcelona" (<http://www.uab.es/observatori-igualtat>), entre d'altres. Les dades recollides a l'informe ETAN de la Comissió Europea European Commission (2000, 2005) posen en evidència la necessitat d'elaborar estadístiques clares i fiables que il·lustrin les dimensions reals del problema i que serveixin per establir les polítiques correctives adients.

No obstant això, les dades aportades pels estudis anteriorment esmentats i els documents que es troben a les webs de les diferents entitats interessades pel fenomen mostren una manca de simetria aclaparadora entre la formació inicial de les dones i la seva presència i progrés als àmbits de la ciència i la Universitat. Les estadístiques més recents relatives a les 70 universitats espanyoles (www.mtas.es/mujer/mujeres/cifras/tablas/W38.xls) confirmen que el 54% dels

estudiants matriculats són dones. Per àrees, són dones el 74% de les persones matriculades en Ciències de la Salut, el 64% en Humanitats, el 63% en Ciències Socials i Jurídiques, el 59% de Ciències Experimentals i el 27% en les enginyeries i carreres tècniques. Globalment les dones, que representen el 59% del total de tots els graduats, tenen més èxit durant la llicenciatura. També són dones el 51% dels matriculats als cursos de doctorat i el 49% dels que obtenen el DEA (Diploma d'Estudis Avançats). On el percentatge de dones comença a minvar és en el doctorat, on aquest col·lectiu representa el 47%. Una pregunta clau que caldria fer-se aquí és per què es produeix aquest fenomen anomenat "tub que perd" (leaky pipeline) (De Pablo, 2006), perquè és obvi que això, i el que passa a partir d'aquí, no ho poden explicar les estadístiques.

Quan ens centrem en el tema del professorat universitari la imatge es fa encara més dispar. La primera barrera apareix entre les categories de doctor(a) i professor(a). La mitjana de dones entre el professorat, sumant totes les categories, és només lleugerament superior a la proporció d'un terç respecte als dos terços que són homes, aquestes xifres no han experimentat grans canvis en la darrera dècada. A més, les dones continuen trigant més en aconseguir promocions acadèmiques. Avui només el 13,7% del catedràtics són dones, una situació que per a De Pablo (2006) resulta incomprensible sense apel·lar a la perversió dels mecanismes de selecció i promoció universitària.

Per González (2006), una evidència que ja en els mecanismes d'entrada hi ha discriminació prové de l'anàlisi dels anys 2002-2005 del programa Ramón y Cajal (RiC), publicat recentment (De Pablo, 2006). El balanç d'aquest programa, que té com a objectiu incorporar els joves investigadors que provenen d'estades post-doctorals al sistema científic espanyol, es decanta clarament a favor dels científics homes. Així, el 2002, el 56% d'aspirants eren homes i el 44%, dones, i les places van ser atorgades a un 66% de científics en front d'un 34% de científiques. Aquesta tendència es mantenia el 2005, ja que la relació aspirants - concessions va ser de 61-70% per als científics i 39-30% per a les científiques. Unes dades semblants, o pitjors, s'observen en el cas de la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats (ICREA), que promou la integració d'investigadors reconeguts (sèniors) i joves a les institucions de recerca catalanes. Com en el cas anterior, la mitjana de la relació sol·licituds - concessions del 2001 al 2005 va ser de 70- 81% per als científics i 30-19% per a les científiques. Així com argumenta González (2006:15) "és difícil de justificar aquesta diferència continuada a favor dels científics; per verificar-la s'hauria de fer una revisió detallada dels currículums. En qualsevol cas no s'adiu amb el grau d'implicació, la seriositat i la responsabilitat amb què la dona afronta la professió".

Aquesta situació de discriminació continuada té lloc fins i tot a països com ara Suècia, on per la seva tradició democràtica i de lluita per la igualtat es creia que els tribunals d'avaluació aplicarien criteris molt rigorosos. Tot i així el molt referenciat estudi de Wenneras i Wold (1997), que va comportar la dimissió del ministre d'Educació, va demostrar allò que les dones ja sabien i patien: que una dona havia d'estar molt més qualificada (una mitjana de 2,3 vegades) que un home per obtenir la mateixa plaça. Davant d'aquests fets, al 1998 la Direcció General d'Investigació de la Unió Europea va crear una comissió de dones coordinada per Mary Osborn, de l'Institut Max Planck de Göttingen, per elaborar un informe sobre ciència i

gènere en tots els estats membres i per recomanar polítiques d'aproximació a una posició d'igualtat.

L'aportació principal de l'estudi de la Comissió Europea (European Commission, 2000) ha estat alertar de les dimensions reals de la discriminació. No obstant això, malgrat les recomanacions d'aquesta Comissió, molt poques universitats elaboren actualment els informes anuals diferenciats per gènere ni consideren aquesta perspectiva en els seus estatuts. Per a Gonzàlez (2006), en els darrers anys, a Espanya i a Catalunya s'ha incrementat la sensibilitat davant el fet mateix de la discriminació i de les causes de la desigualtat de gènere a les universitats i als centres de recerca que ha estimulat canvis legislatius i la creació de comissions estatals i autonòmiques per promoure plans d'igualtat. "Malgrat això, encara avui no disposem de dades clares i complertes que permetin elaborar estadístiques fiables de la participació de la dona en moltes institucions científiques espanyoles i catalanes" (Gonzàlez, 2006:23). De fet, de les tretze universitats públiques que formen la Xarxa d'Universitats Institut Joan Lluís Vives, només el 47% té mesures de gènere en marxa, el 27% no en té cap, el 17% les té en projecte i el 9% no contesta (<http://www.uab.es/observatori-igualtat>). "Les causes de l'aparent contradicció entre la inquietud social i el desinterès institucional són, d'una banda, la confortable ignorància que duu a la indiferència i, de l'altra, la manca de recursos i de mitjans de tot tipus per iniciar plans d'actuació" (Gonzàlez, 2006:23).

Aquesta discriminació s'ha intentat explicar, i fins i tot justificar, per raons genètiques (Lawrence, 2006), creant una de les darreres polèmiques i escàndols sobre el tema a partir de les declaracions de Larry Summers, que va ser president (rector) de la Universitat de Harvard (www.president.harvard.edu/speeches/summers/2005/facletter.html); i per raons socioculturals, "el marc científic i acadèmic en el qual es desenvolupa la recerca actual no afavoreix en absolut la incorporació de les dones ni el manteniment del seu lloc de treball, premissa indispensable per a la promoció" (Gonzàlez, 2006:21). No obstant això, si ni tant sols es compta amb estadístiques fiables sobre la situació real del fenomen de la discriminació que pateix la dona a la Ciència i la Universitat, encara existeixen menys estudis sobre les seves causes i conseqüències i, sobre tot, sobre l'experiència personal i professional de la dona en el procés de construcció de la seva identitat com a docent, investigadora i gestora en entorns d'igualtat aparent i desigualtat soterrada. S'han realitzat molt pocs estudis per tal d'explorar en profunditat i des de la mirada i la posició de les dones, com aquestes experimenten, viuen, afronten, s'enfronten i troben el seu camí, en el cas que no abandonin, en un context que no les és favorable.

L'estudi portat a terme per Pérez i altres (2004) va contextualitzar les dades qualitatives en relació a experiències concretes de professores, recollides a través d'entrevistes semiestructurades argumentant que: "Las técnicas cualitativas tienen una larga trayectoria fructífera dentro de la investigación social en general. En los estudios de género, la aproximación cualitativa ha sido especialmente útil a la hora de analizar exhaustivamente los problemas de las mujeres. En efecto, los análisis estadísticos o las encuestas (por muy amplias y bien diseñadas que estén) difícilmente pueden poner de manifiesto los problemas, dificultades o microdesigualdades con las que se encuentran las profesoras e investigadoras en sus carreras académicas, de las que los indicadores numéricos son sólo una señal. La bondad de las técnicas cualitativas reside en que gracias a ellas se accede al

conocimiento de la realidad mediante el análisis del discurso social y de las representaciones simbólicas verbales, donde los sujetos de la investigación expresan deseos, necesidades, carencias, valores e intereses, que se dan en una situación concreta experimentada, y en un entorno específico” (Pérez i altres 2004:24-25).

Però són estudis com els portats a terme sobre la vida de científiques com Rosalind Franklin i Barbara McClintock (Keller, 1983; Maddox, 2003) els que ens permeten endinsar-nos en el que significa, per a les pròpies interessades i altres dones que són capaç d'aprendre de l'experiència aliena, la voluntat inamovible d'assolir els objectius proposats, la disciplina i rigor en el treball i les qualitats intel·lectuals excel·lents en condicions molt adverses, marcades per una actitud d'indefinició i d'indiferència de l'acadèmia, i justificades sota el prisma de la neutralitat i de l'objectivitat.

1.1 Objectius

De les argumentacions anteriors, l'interès, la pertinença i actualitat d'aquest projecte rau en la seva proposta d'explorar i reconstruir l'experiència personal i professional de tres generacions de dones, que viuen i treballen a Catalunya, en el procés de construcció de la seva identitat com a docents, investigadores i gestores en un context que les estadístiques revelen com a discriminador i desigual per les dones. Així doncs, els objectius dels projecte han estat els següents:

1. Contribuir a l'aprofundiment de la informació que aporten els estudis estadístics sobre la desigualtat de gènere en els àmbits de la Ciència i la Universitat a Catalunya i generar altres interpretacions.
2. Explorar i reconstruir els processos de construcció de la identitat docent i investigadora d'un conjunt rellevant de dones vinculades a centres de recerca i universitats catalanes.
3. Posar en evidència com s'encarna el fenomen de la desigualtat a Catalunya, en que els indicadors numèrics són només un senyal, en la vida real de les professores i investigadores fent palesos els problemes, dificultats o (macro) micro desigualtats que es troben en les seves carreres.
4. Donar visibilitat a les relacions entre les experiències personals i el desenvolupament de les trajectòries professionals de científiques i professores de diferents universitats que treballen a centres de Catalunya.
5. Evidenciar les estratègies d'adaptació, resistència i creació que les dones desenvolupen en la seva interacció amb el context de la docència, la recerca i la gestió a Catalunya.
6. Identificar les formes de violència simbòlica que experimenten les dones que treballen a Catalunya en el context de la recerca i la universitat i la seva influència a la seva vida personal i professional.

7. Detectar els canvis que s'han produït en els centres de recerca i les universitats catalanes des de la perspectiva de gènere en els darrers trenta anys.
8. Contribuir a la producció de coneixement rigorós sobre el tema de la igualtat de les dones científiques que il·lustri les dimensions reals del problema i que serveixi per establir les polítiques correctives adients en el marc de Catalunya.
9. Elaborar suggeriments per a la millora de les polítiques encaminades a la igualtat de gènere als centres de recerca i les universitats catalanes.
10. Elaborar recomanacions per a la carrera docent i investigadora per a professores i recercadores novelles que treballen a centres catalans.

2 METODOLOGIA

2.1 La perspectiva de les històries de vida

Dins de la metodologia narrativa (Riessman, 2008) ha estat la perspectiva de construcció d'històries professionals de vida (Bertaux, 1981; Goodson, 2004; Goodson i Hargreaves, 1996; Goodson i Numan, 2003; Goodson i Sikes, 2001) la que es va decidir fer servir com a guia d'aquest estudi, per la seva coherència amb els objectius de la recerca. La història de vida permet entendre profundament la trajectòria de vida del subjecte de forma global i contextualitzar-la en el seu moment històric i local.

El procés d'elaboració de la història de vida pot tenir lloc durant un llarg període de temps i implica portar a terme activitats de recerca paral·lela per assegurar una triangulació adequada. Per exemple, la història de vida d'una professora i investigadora pot requerir desenvolupar una important tasca de recerca sobre la història de la Ciència i la Universitat, les polítiques universitàries i de recerca, el fons i la història social del centre on treballa i la pròpia història de la professora. Així doncs, la modalitat d'història de vida professional que farem servir en aquesta recerca, comporta el recull de material detallat del "rerefons" –el context– de la història de vida, encara que la preocupació és comprendre la vida professional i la feina del subjecte. En efecte, un aspecte clau d'aquest tipus d'històries de vida és, per suposat, l'equilibri entre la vida professional i la feina amb altres aspectes i circumstàncies institucionals i socials de la vida dels subjectes.

En coherència amb la finalitat de la investigació, els objectius concrets que es pretenien assolir i la perspectiva epistemològica i metodològica adoptada, hem dut a terme allò que Patton (2002) anomena 'mostra intencional'. Amb la nostra mostra intencional hem intentat aconseguir una representativitat substantiva, basada en la cronologia de les institucions (històriques, tradicionals i de nova creació) i la titularitat (pública), que combini l'homogeneïtat en quan al gènere, pel fet de tractar-se de dones, amb la màxima varietat, pel fet de buscar que hi estigui representat el màxim nombre d'àrees de coneixement, departaments i generacions. També cal considerar l'atzar intencional, ja que l'elecció final de les

professores que han participat en el projecte¹ s'ha fet aplicant els criteris establerts per a la mostra i la negociació individual a partir de la identificació del conjunt de professores que responien als esmentats criteris.

Des d'aquestes premisses les professores i investigadores seleccionades, tal com es pot veure a la taula 1, pertanyen a tres generacions: més de vint-i-cinc anys de carrera, entre quinze i vint anys de carrera i menys de quinze anys de carrera; a diferents àrees de coneixement: Ciències Experimentals i Tecnologia; Ciències Socials, Jurídiques, Econòmiques i Humanitats; i a totes les universitats públiques catalanes i el Centre Superior de Investigació Científica (CSIC).

P.	Fills/es	Inici carrera (generació)	Situació administrativa	Becària	Àrea coneixement	Responsabilitats de Govern	Cons. Discriminació
1	Si	1986(2)	TU	No	Química	Relacions internacionals	Si
2	Si	1981 (1)	CU	No	Filologia	Vicerectora	No
3 ²	No	1988 (2)	TEU	Sí	Enginyeria	No	No
4	Si	1979 (1)	TU	No	Filosofia	No	Si
5	Si	1984 (1)	TEU	No	Agronomia	No	Si
6	Si	1994 (3)	Prof. Ass. I recercadora contractada	Sí	Biomedicina	No	Si
7	Si	1988 (2)	IA (investigador a titular: TU)	Sí	Biologia	No	Si/No
8	No		TU	No	Com. Audio.	Sí	No
9	Sí	1983 (1)	CEU	Sí	Didàc. Mate.	Cap d'estudis	Sí/No

Taula 1: Caracterització de la mostra intencional

El motiu d'aquesta selecció ha estat aconseguir una mostra intencional que ens permeti:

- 1)Estudiar la relació d'aquestes dones amb els canvis que s'han produït a les universitats catalanes incentres de recerca des de la perspectiva de gènere al llarg dels últims trenta anys.
- 2)Identificar les expectatives de futur d'aquestes docents i investigadores, a les que els hi queda una mitjana de deu o vint anys d'activitat professional.
- 3)Reconèixer que posseeixen un saber i una experiència que té valor, no només per elles mateixes i la seva pràctica professional, sinó que pot servir com a

¹ Encara que van ser nou les dones en les que es va contactar, es va fer la negociació, les entrevistes i les històries de vida, finalment, com s'explica més endavant, només vuit s'han pogut fer públiques.

² Aquesta professora al final del procés (entrevista i elaboració de la seva història de vida professional) va decidir que no volia participar. En les diferents converses mantingudes amb ella no vam poder anar més enllà de que no l'interessava i que no volia que el text, fos el que fos, es fes públic. És per això que a l'informe només es presenten vuit històries, prou riques en matisos i temàtiques diverses com per respondre de manera adient als objectius de la recerca.

font de coneixement i inspiració per les persones interessades en el món de la ciència i la universitat.

- 4)Portar a la pràctica una posició ideològica que es derivi de la construcció del coneixement de manera col·laborativa i horitzontal. En aquest sentint, ens apartem de la verticalitat de les relacions de poder entre investigador - subjecte/objecte, instituïdes per un paradigma científic positivista, per obrir espai a una relació d'autoritat on l'investigador reconeix autoritat al subjecte i passa a tenir una relació més complexa amb ella. Per aquest motiu durant el procés de negociació amb les docents i investigadores que han participat a l'estudi els hi vam proposar, si ho desitjaven, compartir l'autoria de la construcció i publicació de les seves històries de vida professional.

2.2 De quina forma hem abordat les històries de vida

Quan vàrem iniciar la nostra recerca, així com en una gran part de les nostres lectures, teníem present que, com ens recorda Denzin (a Coffey i Atkinson, 1995:55), una història “explica una seqüència d'esdeveniments que són significatius pel narrador (qui respon, l'actor social) i la seva audiència. Una narrativa, com una història (story), té una trama, un inici, un nus i un final. Això té una lògica interna que dona sentit al narrador. Una narrativa respon a esdeveniments en una seqüència temporal i causal. Cada narrativa descriu una seqüència d'esdeveniments que han tingut lloc. També les narratives són produccions temporals”

Però tenir present aquesta posició de partida no ens va permetre deixar de costat una sèrie de preguntes. La primera de totes, va ser: com ens posicionem davant les entrevistes? Per poder respondre aquesta qüestió vam haver de rescatar el parer de Judith Butler quan ens parla de l'etnografia i refusa “desde el principio la idea de que la respuesta hablada se conecta con- o pertenece a- alguna historia previa de experiencia personal como si se tratara de una totalidad coherente. La experiencia descrita u observada se percibiría, por el contrario, como temporal y situacional. Entonces no estaríamos buscando a la persona completa que explica su verdad en la entrevista y que constituye, por consiguiente, un 'recurso primario' más legítimo que otros tipos de material textual” (McRobbie, 1998:270-271).

Aquesta idea qüestiona el sentit contextual de les històries de vida com quelcom que emergeix del narrador, en la mesura que no indaga en el passat sinó que porta al present allò viscut i tot reconstruint-ho i, d'alguna forma, el reinventa. El que ens va portar a plantejar que una de les tasques de l'entrevista era crear un espai de reconstrucció de la memòria d'allò viscut entre la docent i la persona investigadora. Una posició que ens indica una de les direccions cap on enfocar no només les entrevistes, en la mesura en que és la pròpia persona que investiga la que pot anar situant la *història* (el context) de l'experiència que narra la persona investigada. L'altre punt important de la posició de Butler és suggerir-nos no buscar a la persona *completa* (tasca impossible) en l'entrevista, sinó a considerar el

que en allà es diu com *un dels materials* que ens permetran indagar sobre les posicions, en aquest cas, de les docents i les investigadores davant dels canvis.

Tot i això, quan ens trobarem amb les primeres transcripcions ens preguntarem, i ara que fem? Era ben clar que el nostre primer objectiu era retornar-les a les docents i investigadores però, amb quina finalitat? Només perquè les llegissin, corregissin o matisessin el que consideressin oportú? Aquestes preguntes sorgien al mateix temps que no oblidàvem que “las desventajas de las entrevistas, que provienen del hecho de que los datos que se recogen en ellas consisten solamente en enunciados verbales o de discurso. En primer lugar, en tanto forma de conversación, las entrevistas son susceptibles de producir las mismas falsificaciones, engaños, exageraciones y distorsiones que caracterizan el intercambio verbal entre cualquier tipo de personas. Aunque los relatos verbales de la gente pueden aportar comprensión sobre el mundo en el que actúan, es posible que exista una gran discrepancia entre lo que dicen y lo que realmente hacen” (Taylor i Bogdan, 1992:106).

Per respondre aquestes qüestions ens plantejarem a què convidàvem a aquestes dones. Els hi vàrem demanar que assenyalessin temes, situacions que destaquessin significatives en relació a les relacions de gènere en les seves trajectòries. Però aquesta decisió ens va plantejar una nova pregunta. Des d'on s'escriuran les històries de vida? Això feia sorgir de nou un dilema: construir les històries de vida amb el subjecte o sobre el subjecte. La primera opció és la desitjada, però complicada tenint en compte els terminis i les condicions estructurals de la recerca. Decidirem aleshores que es podia anar escrivint la narració sobre l'entrevista i anar retornant-la i compartint-la amb cadascuna de les participants, traient, modificant i reflexionant en funció de les seves observacions. D'aquesta manera podríem compaginar el fet de treballar en la distància i anar construint el text de forma compartida. El to narratiu d'aquests texts es construiria en tercera persona i elles (les docents i investigadores) podrien anar introduint allò que consideressin important en primera persona. Però aquest propòsit no ha estat possible en la pràctica per una raó essencialment de temps: una recerca que s'ha de desenvolupar en un termini d'un any no permet aquest procés d'anada i tornada que inicialment preteníem.

Per això aquest procés reflexiu ho vam portar finalment a les nostres reunions periòdiques en les que, alhora que anàvem avançant en recerca, van fer-se evidents molts altres dubtes. Dubtes que han guiat, orientat i determinat quin seria el procés, procediment o camí que agafaríem per a construir les històries de vida professional d'aquestes docents i investigadores. En el seu moment algunes d'aquestes qüestions van ser les següents: un cop que enviàvem el text a les col·laboradores, quins serien els enfocaments i/o els eixos o temes claus que s'haurien de destacar en la relació d'aquestes dones amb les polítiques i micropolítiques de gènere? Quins serien els criteris per considerar-los claus? Què esperàvem que les docents aportessin quan les els hi vàrem retornar les transcripcions o les narracions construïdes...?

Aquestes i altres preguntes sempre van estar presents a les nostres reunions com a guies reflexives del nostre procés investigador. Ens vam adonar que a mesura que ens endinsàvem en la lectura, l'anàlisi, la interpretació, la redacció... dels relats, amb freqüència ens sentíem *perduts*. Érem conscients de que en cada moment la

pèrdua seria diferent. A cada nivell o fase de la nostra recerca tindríem nous problemes, dubtes, interessos, idees, plantejaments... que serien necessaris, no només per la construcció de la nostra recerca, sinó com a treball i reconstrucció del procés del propi grup d'investigadors.

En aquest punt hem de fer explícit una 'decisió de risc' que vam portar a terme en el procés de recerca. Fer nou històries de vida és un procés llarg i laboriós. I de nou el temps anava en contra nostra. Va ser per això que vam decidir distribuir la realització de les històries i les entrevistes entre tots els integrants del grup de recerca. Això tenia un punt positiu: transitar dins l'organització temporal prevista; però podria tenir un previsible inconvenient. Encara que suposadament compartíem les lectures que ens permetíem la creació d'un marc comú sobre el què i el com d'una història de vida professional, no podíem evitar la projecció idiosincràtica de cada investigador i investigadora. En aquest sentit compartíem que una cosa és ver una història narrada (life story) i una altra diferent una història de vida (life history): la seva diferència és que a la segona es posa la narració –el relat de la persona col·laboradora– en context. En aquest sentit el paper de qui escriu la història de vida és construir el guió –a partir dels temes– de la història i anar situant la veu de la persona col·laboradora en context, amb la finalitat de fer palès que les històries narrades, encara que siguin individuals, ens mostren la vida social de la que formen part. Això implica que en cap cas la funció de qui fa la investigació és 'interpretar' el que ens diu el subjecte, i molt menys, 'interpretar al subjecte' (el perquè de les seves decisions). Això ni es pretén en aquest tipus de recerca ni té a veure amb la finalitat específica d'aquest estudi.

Per tot això, el que considerem que caracteritza a les històries de vida és que en cap moment s'interpreta i jutja la trajectòria i les decisions personals dels subjectes col·laboradors. El recercador o la recercadora no és un jutge, sinó un notari, que mostra relacions entre els episodis de vida i el seu context, amb la finalitat de fer palès com els temes culturals i socials es fan presents als relats de vida, donant un sentit social a allò personal (Cary, 1999; Goodson i Sikes, 2001). Des d'aquesta mateixa posició, en les històries de vida no s'aplica una visió predeterminada (sociològica, feminista, culturalista, psicològica,...) al relat personal, ni es fa casar les evidències amb les preconcepcions dels i les recercadores. La posició que s'adopta és oberta, de diàleg sense determinisme i imposicions. Això fa que el procés d'escriptura hagi d'estar sotmès a una tensió que tracta en tot moment de situar-se des del respecte i el reconeixement amb el relat de vida que ofereixen les persones col·laboradores.

Si aquesta tensió es decanta en direcció a la posició de la recercadora, que es situa com algú que trenca, com ha estat en un cas, amb la posició de no ser intèrpret i jutge de la experiència narrada, la situació la resol en definitiva la col·laboradora implicada al aprovar o no el text final i al permetre o no fer-ho públic.

Aquest marc treballat i compartit a les reunions del grup, no impedeix que es manifesten, com no pot ser d'una altra manera, diferències d'estils i de maneres de dialogar amb els relats de les col·laboradores. En qualsevol cas sí que podem afirmar que, en termes generals, les històries de vida professional fan emergir qüestions i temes rellevants en relació amb el que signifiquen les diferents experiències de ser dona a la universitat.

En el següent apartat passem a presentar el que es poden considerar com els resultats de la recerca. En primer lloc fem un repàs de les polítiques de gènere de les universitats i centres de recerca de Catalunya. Tot seguit passarem a compartir les vuit històries de vida de les professores i investigadores que han col·laborat amb nosaltres. És important destacar que el criteri utilitzat per elaborar els següents relats ha estat que permetessin contribuir a la producció de coneixement sobre el tema de la igualtat de les dones professores i científiques, a partir del que es reflexa en la trajectòria de cadascuna. Tot seguit presentem també com a resultats una sèrie de recomanacions per les polítiques de gènere i per a les joves dones investigadores (també pels homes que vulguin aprendre del que aquí es diu).

3 RESULTATS

3.1 Polítiques de gènere de les universitats i centres de recerca catalans

Amb l'objectiu de detectar els canvis que s'han produït en els centres de recerca i les universitats catalanes des de la perspectiva de gènere en els darrers anys hem fet una revisió exhaustiva de les polítiques de gènere que es porten a terme a les diferents institucions. L'estratègia metodològica que hem fet servir és propera a l'anàlisi de contingut aplicat als textos i documents produïts per les diferents universitats. En aquests textos els focus del nostre anàlisi han estat: (a) la gènesi històrica; (b) els eixos de les polítiques de gènere.

Els estudis feministes que evidencien la diferència discriminatòria que pateixen les dones als àmbits de la ciència i la universitat van començar fa més de cinquanta anys. A Catalunya, com veurem més endavant, als anys 1990 va néixer el germen d'un institut interuniversitari amb la finalitat d'aglutinar els diferents grups interessats en els estudis de gènere. Tot i així, cal espera quasi al final de la primera dècada del segle XXI per començar a veure el reconeixement institucional d'aquesta problemàtica i el desenvolupament de les primeres iniciatives polítiques per tal d'abordar-la.

3.1.1 La gènesi de les polítiques de gènere

L'origen de l'explicitació i adopció de polítiques de gènere és un fet recent, ja que prové de la demanda per part de la Comissió de Dona i Ciència, el 21 d'Abril del 2006, a la Junta Plenària del Consell Interuniversitari de Catalunya, en la qual es va instar, de manera oficial, a que totes les universitats catalanes iniciaren l'elaboració d'un pla d'igualtat entre homes i dones, i que aquest fos redactat abans de finals de l'any 2007.

D'altra banda, el 22 de Març de 2007, va entrar en vigor la "*Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*", la qual estableix que les empreses majors de 250 treballadors han d'elaborar un pla d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones. Aquest pla ha de tenir la finalitat d'evitar qualsevol tipus de discriminació laboral entre homes i dones. I estableix que els plans han de projectar uns objectius que incloguin aspectes com l'accés al treball, la classificació de personal, la promoció i la formació, les retribucions, l'ordenació del temps de treball per a afavorir la conciliació laboral, personal i familiar, i la prevenció de la vexació sexual i la discriminació per raons de sexe o gènere.

Les diferents universitats i centres de recerca catalanes, responent a la demanda plantejada, es plantegen l'elaboració de plans d'igualtat i la creació d'organismes que treballen per acabar amb qualsevol tipus de discriminació entre homes i dones en aquestes institucions. Entre aquestes trobem la majoria de les universitats públiques i privades així com centres de recerca a Catalunya. Tot seguit presentem una breu descripció d'aquests en relació a les polítiques de les universitats en relació amb la igualtat entre homes i dones.

3.1.2 Eixos de les polítiques de gènere

Les primeres universitats en tenir plans d'igualtats aprovats pels seus òrgans de govern, i que daten de desembre 2007, van ser la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), la Universitat Rovira i Virgili (URV), la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat Ramon Llull (URL).

La Universitat Oberta de Catalunya té la filosofia de promoure la igualtat de gènere i vetllar perquè en les diferents àrees de la UOC s'incorpori la perspectiva de gènere. Es va decidir crear una comissió permanent responsable de vetllar per la igualtat de gènere en la docència universitària, especialment en els continguts dels materials docents, les línies de recerca, el llenguatge, l'equitat de gènere en el col·lectiu acadèmic.

De la mateixa manera, però amb l'objectiu de corregir les desigualtats i discriminacions detectades arran d'un estudi ("Dones i Homes a la URV. Un estudi de les desigualtats per raó de gènere"), el Claustre de la Universitat Rovira i Virgili (URV), en sessió de 9 de novembre de 2006, va nomenar una comissió a la qual va encarregar l'elaboració d'un pla d'igualtat entre homes i dones a la URV. Els treballs de la Comissió d'Igualtat es van estendre fins a finals del primer trimestre de 2007, quan, en sintonia amb el marc legislatiu que havia estat aprovat i a partir de les mancances detectades en la diagnosi de l'esmentat estudi, es va establir i prioritzar una sèrie d'objectius que s'havien d'assolir en el període 2007-2010, quedant articulat, així, el Primer Pla d'Igualtat entre els homes i les dones de la Universitat Rovira i Virgili.

En aquesta mateixa línia la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) disposa d'un Pla Director per a la Igualtat d'Oportunitats. La seva missió és treballar, d'acord amb la legalitat vigent, per a la no discriminació dels membres de la comunitat universitària donant suport i fomentant, principalment, aquelles accions que garanteixin: la igualtat d'oportunitats de les persones per raó de gènere i la igualtat d'oportunitats de les persones amb discapacitat. També disposa d'una Oficina de Suport a la Igualtat d'Oportunitats.

Per últim, la Universitat Ramon Llull (URL) també va ser una de les pioneres en comptar amb un pla d'igualtat i l'actual rectora de la universitat, la senyora Esther Giménez-Salinas és alhora presidenta de la Comissió de l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (IIEDG). Aquest és un Institut creat a partir de la col·laboració de diversos grups de recerca (incloent el GIOPACT³) que pertanyen a set universitats catalanes. La iniciativa de crear un Institut interuniversitari que reunís tots o la gran majoria dels grups de recerca que porten a terme estudis de dones i gènere va néixer ja a principis dels anys 1990, i el seu objectiu era fonamentalment el reconeixement i la institucionalització dels estudis de dones i gènere en l'àmbit de la universitat. La participació d'investigadores i investigadors de disciplines molt diverses al sí de l'IIEDG afavoreix la interdisciplinarietat, fonamental en els estudis de gènere. Així mateix, es tracta d'un nombrós equip d'expertes i experts amb una llarga experiència docent i una trajectòria de recerca reconeguda, pioner en el desenvolupament de projectes de recerca finançats en

³ Grup d'Investigació d'Igualtat d'Oportunitats en l'Arquitectura, la Ciència i la Tecnologia de la UPC.

convocatòries competitives de nivell autonòmic, estatal i internacional. L'IIEDG ha estat creat amb el suport moral i financer de l'Institut Català de les Dones i del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya.

Tot seguit presentem les següents universitats i centres de recerca que també disposen de plans d'igualtat, però que han estat implantats posteriorment que les universitats esmentades fins ara.

La Universitat de Barcelona (UB) disposa d'un Pla d'Igualtat de Gènere creat per la Comissió de la Igualtat constituïda el mes de març de 2007. Aquest compta amb un llarg seguit d'accions agrupades per blocs entre les quals destaquen: treballar per una major visibilització de la situació, la implicació dels membres de la comunitat universitària, docència, recerca, increment de doctores honoris causa, ús del llenguatge no sexista, revisió de les normatives de la UB, presència equilibrada d'homes i dones en els òrgans de govern i en les comissions, la cooperació al desenvolupament, accions de foment, relacions externes, violència de gènere, conciliació de la vida laboral i familiar i també altres temes organitzatius.

La Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) també compta amb un "Observatori per a la Igualtat" amb el que la Universitat, seguint principis i normes internacionals, comunitàries i internes, es compromet a promoure la igualtat d'oportunitats entre homes i dones en les seves normes d'autogovern. En l'actualitat l'Observatori funciona com a equip de treball dedicat a l'estudi i la diagnosi del sexisme a la universitat, de la situació de les persones amb discapacitat a la UAB i de la desigualtat econòmica i social. També a l'elaboració de propostes d'actuació encaminades a corregir les desigualtats en aquests tres camps.

A la Universitat de Lleida (UdL) es va crear un Centre d'Igualtat d'Oportunitats i Promoció de les Dones. El Centre porta per nom "Dolors Piera" i neix fruit de l'esforç del Seminari Interdisciplinari d'Estudis de la Dona (SIED) per fomentar la igualtat d'oportunitats entre dones i homes. Amb la creació d'aquest centre, únic a la xarxa d'universitats catalanes, la Universitat de Lleida adquireix el compromís de treballar en aquest sentit en l'àmbit universitari i en la societat en general.

Igualment la Universitat Pompeu Fabra (UPF) disposa d'un Pla d'Igualtat sorgit de les reflexions i els treballs que es van portar a terme durant el curs 2007-08. Aquest duu el nom d'Isabel de Villena en honor de qui, probablement per primera vegada en la literatura catalana, va adoptar el punt de vista de la dona.

Pel que fa a la Universitat de Girona (UdG), el seu Consell de govern va aprovar, a l'octubre de 2007, la creació d'una "Comissió per al Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Homes i Dones de la UdG". Les seves funcions són iniciar el procés d'elaboració del pla d'igualtat, vetllar per la seva implementació, afavorir-ne la difusió, i incrementar el contacte amb altres universitats i institucions compromeses amb la igualtat entre gèneres.

Més recentment, concretament des del mes de novembre de 2008, la Universitat de Vic (UVic) disposa d'un Pla d'Igualtat entre dones i homes, un instrument per garantir la igualtat de tracte i d'oportunitats entre persones independentment del seu sexe. El pla contempla objectius i estableix mesures concretes per tal que

aquesta garantia s'estengui a tots els àmbits i nivells d'actuació institucionals i, en especial, a aquells que fan referència a les relacions laborals.

També cal destacar el centre de recerca "Consell Superior Investigacions Científiques" (CSIC) on existeix un grup anomenat "Dones i ciència" que ha estat creat al 2007. Aquest té com a objectiu assessorar a la presidència del CSIC en temes relacionats amb la promoció de l'ingrés i posterior carrera de les dones científiques en la Institució. Es pretén estudiar les possibles causes que dificulten tant l'ingrés com la carrera de les dones científiques i analitzar les carències i estereotips introduïts històricament en el desenvolupament de la ciència, per l'escassa presència de les dones en les institucions científiques i en els estaments directius i proposar mesures per a la seva correcció.

Encara més recenment, concretament durant el transcurs de la present recerca, el 15 de gener de 2009, es va iniciar la primera reunió per a la implementació del Pla d'Igualtat a la Universitat Abat Oliva CEU (UAO) que s'està dissenyant actualment per part de la Comissió d'Igualtat de la mateixa universitat. Aquest tindrà els següents objectius: l'equitat salarial entre dones i homes, la selecció igualitària de personal, sense discriminació per qüestió de gènere, també l'equanimitat a l'hora de possibilitar la promoció i desenvolupament d'homes i dones així com l'aplicació de les mesures que proporcionin la flexibilitat necessària i suficient per a portar a terme la conciliació de la vida laboral, familiar i personal. També es tindrà en compte la difusió i promoció de la perspectiva d'igualtat d'oportunitats entre homes i dones en tots els plans d'estudis, i en la investigació que es desenvolupa a la universitat. S'acorda promoure la igualtat d'oportunitats en tots els nivells d'ensenyament, així com en totes les branques de coneixement que s'ofereixen a la UAO i existeix la voluntat d'impulsar i intentar garantir la igualtat d'oportunitats i la participació equitativa de dones i homes en tots els col·lectius de la comunitat universitària, incloent també els òrgans de decisió i representació de la UAO.

Per últim val a dir que la informació sobre les polítiques de gènere a la Universitat Internacional de Catalunya (UIC) no està actualitzada i per tant encara no es pot consultar públicament. El Pla d'Igualtat de la UIC ha estat aprovat per l'òrgan de govern el passat 18 de maig de 2009 i actualment es troba en tràmit per portar-lo a terme.

Semblen evidents els importants avanços assolits per les dones durant els darrers anys tant a la vida universitària com a la vida social. Tanmateix no deixen de ser rellevants el gran nombre polítiques de gènere que s'han començat a endegar a la majoria de universitats i centres de recerca catalanes. No obstant això, encara és molt d'hora per poder fer una valoració de l'impacte d'aquestes iniciatives en la creació de les condicions que garanteixen la igualtat real entre les dones i els homes que es dediquen a la ciència i la universitat. A dia d'avui el camí no sembla fàcil i la seva consecució, com mostra aquest propi estudi, constitueix un gran repte.

3.2 Històries de vida

Però jo no diria que totes les dones volem el mateix, una cosa és voler els mateixos drets, però no tinc perquè seguir els models i les pràctiques habituals. (Història 4: A0).

A continuació presentem les vuit històries de vida realitzades a diferents dones professores i investigadores de universitats i centres de recerca de Catalunya. En la seva presentació hem mantingut el grau d'anonimat convingut amb les col·laboradores.

**Història 1: "Vull ser, ser jo mateixa, superar els reptes que jo m'he posat".
Juana M. Sancho Gil**

Contacte i negociació

Establir contacte amb la Isabel no em va ser una tasca fàcil, encara que vaig comptar amb l'inestimable ajut d'una companya de seva Universitat. Una vegada dissenyada la mostra intencional (Patton, 2002) de l'estudi, li vaig demanar a una persona coneguda si em podia proporcionar el nom de dues o tres persones de la seva universitat que complissin els següents requisits: ser dones, portar uns quinze anys a la universitat i pertànyer a alguna de les àrees de coneixement de Ciències Experimentals i Tecnologies. De seguida em va enviar el nom i els cognoms de dues persones. Tot seguit jo vaig començar a trucar, perquè sempre m'agrada fer el primer contacte per telèfon, però, per alguna raó, no hi havia manera. O no contestava ningú (cosa que m'estranyava perquè per experiència acostuma a ser més fàcil trobar als companys de ciències i tecnologies *dures* que solen a tenir els laboratoris a la pròpia universitat, que a nosaltres que tot el treball empíric l'hem de fer fora) o m'indicaven que les persones acabaven de sortir.

Finalment, un dia, al tercer cop de timbre vaig sentir una veu agradable a l'altra banda del telèfon. Després de presentar-me, li vaig explicar breument el motiu de la meva trucada i els objectius de la recerca, demanant-li la seva participació. De seguida va acceptar i vàrem quedar que li enviaria el document de negociació amb totes les dades de la recerca i les condicions de la col·laboració. Llavors, vam quedar per l'entrevista, que vàrem portar a terme a meitat d'octubre de 2008. Jo em vaig desplaçar fins al seu centre un dia al matí. Després de perdre diverses vegades vaig arribar al seu departament, on vaig trobar un ambient molt diferent al meu. Al passadís hi havia unes quantes neveres, podia ser un restaurant o un centre de recerca de Química, el que era efectivament. I al fons a l'esquerra vaig trobar el seu despatx.

El context de l'entrevista i l'articulació de la història de vida professional centrada en el fet de ser dona

La Isabel em va rebre amb una ampli somriure i una actitud càlida. Em vaig sentir acollida i amb una certa complicitat. No ens portem molt anys i encara que la nostra experiència de constituir-nos com a dones ha estat molt diferent, en moltes de les situacions viscudes a la universitat ens vàrem sentir identificades. Totes dues en algunes ocasions hem pensat que alguns comentaris i decisions que han afectat la nostra trajectòria acadèmica estaven impregnats per la marca de gènere. És a dir, no haguessin anat en el mateix sentit i de la mateixa manera si no haguessin estat dones.

Em va dir que li havia interessat molt la proposta de reconstruir la seva història de vida professional des de la perspectiva de gènere, que havia estat pensant en els capítols de la seva trajectòria en els que el fet de ser dona li havia posat les coses més fàcils o més difícils, i que tenia ganes de fer-ho perquè podia rememorar els moments més difícils sense rancúnia.

En aquest ambient de complicitat i ganes d'aprendre de les experiències, una actitud que li ha permès anar convertint els problemes en oportunitats, vàrem començar l'entrevista a partir d'una amplia pregunta: *¿Quins han estat els moments més significatius en la teva trajectòria com a professora i investigadora?* Una ampla qüestió que deixa marge a les col·laboradores en aquest estudi per a posicionar-se, en funció de la seva trajectòria personal, sense pressuposar per la nostra part que el fet de ser dona comporti inevitablement certs avantatges o desavantatges a la Universitat.

A l'entrevista la Isabel es va mostrar com una dona *persistent i treballadora*, que persegueix allò que l'interessa encara que hagi d'esperar el seu moment (*primer era el meu fill i el meu marit i lo demás eren...*); com una dona a la que no li fa por el treball (*ho vaig tirar tot endavant, dissabtes i diumenges treballava, va ser una època...*); com una ésser humà disposat a competir netament i acceptar el resultat, a qui no li agraden els "estira - arronsa" (davant d'una beca atorgada per decisió personal afirma: *Jo li he demanat al director del departament que presentéssim un projecte i que guanyés el millor però, en tot cas, a mi, així a dit, no em sembla bé*). En definitiva, com una dona vital que malgrat haver començat a estudiar una carrera universitària quan ja era adulta, està plena d'energia i de projectes per engegar (*vull dir que tot ho he fet molt i molt tard però aquí estic*). És a dir, que fer-li l'entrevista i escriure la seva història de vida professional des de la perspectiva de gènere, ha estat per a mi una font de plaer i aprenentatge.

L'entrevista va ser gravada, transcrita per la Laura Domingo, i retornada a la Isabel per a la seva aprovació. La història, encara que parteix de la línia de temps que ella va proposar, no segueix una cronologia lineal, sinó tematitzada en funció de les qüestions marcades com a més significatives per a ella. Les seves contribucions literals estan escrites en cursiva, en aquest sentit cal tenir en compte que al haver estat recollides mitjançant una entrevista es basen en un registre oral, modalitat de

llenguatge que sempre conserva un caire més col·loquial però, per la mateixa raó, més proper. Aquesta versió final també ha comptat amb l'aprovació de la Isabel. El títol d'aquest relat està extret d'un dels correus electrònics que ens vam intercanviar.

Néixer nena, nena. La importància de l'entorn familiar

La Isabel decideix començar el seu relat des del seu naixement per entendre que el fet d'haver nascut en una determinada família i entorn cultural la va marcar com a dona tancant-li tot un seguit d'oportunitats. Però també perquè des del bon començament ella es rebel·la i s'enfronta amb totes les seves forces a la situació.

Suposo que hauríem de començar des del començament, perquè ja m'he vist una mica marcada pel fet de ser dona des del principi. En el sentit de que vaig néixer d'un matrimoni que no pensava ja tenir fills, perquè no hi havia manera de que la meua mare quedés embarassada, llavors vaig néixer amb uns deu anys de retard. I bé, molt estimada, molt bé... vaig anar a l'escola i les notes les he tingudes sempre molt bones i quan va arribar el moment de fer l'ingrés de batxillerat, que llavors es feia als deu anys, calia prendre la gran decisió de si fer batxillerat o comerç. El tema era que els meus pares consideraven que el comerç em donaria treball de seguida i el batxillerat no.

Pels seus pares l'opció era seguir uns estudis de caire professional que semblaven molt d'allò més adient per una dona. Cosa que no resulta massa difícil d'entendre al començament de la dècada de 1960 quan, segons l'estudi fet pel MEC (1969) per preparar la *Ley General de Educación* de 1970, al final d'aquesta dècada el màxim nivell de escolarització es donava als 6 anys (88,7%), sent als 14 del 40,6% (10,2% corresponents a primària, 24% al batxillerat general i tècnic, 4% a formació professional i 0,6 a ensenyaments tècnics de grau mitjà i magisteri). I que dos terços dels 20.807 alumnes (4% de la població estudiantil) que amb 18 anys cursaven ensenyaments tècnics de grau mitjà i magisteri i un terç dels 16.216 que a la mateixa edat estaven a la universitat (3,1% de la de la població estudiantil) eren dones. Però ella no va acceptar i va trobar el recolzament dels seus professors.

Els professors en aquell moment van dir; -"És una pena, perquè aquesta nena pot fer batxillerat". Vaig fer batxillerat elemental i als catorze anys vaig anar a treballar. És a dir, no vaig tenir opció de continuar estudiant, em van dir: -"A treballar" i vaig començar a treballar. De totes maneres em van posar a fer el secretariat per les tardes. Però jo, quan arribava a casa cada dia els hi deia als meus pares: -"Jo sé més que el professor, s'equivoca amb les sumes quan fa el 'deu i haver'"⁴. Amb la qual cosa van veure que no em podien pas aturar i vaig fer el batxillerat superior nocturn i vaig arribar fins a Preu⁵. Al Preu va ser la primera vegada que em van suspendre, em va tocar un professor de Química que era el coco dels químics i ... em va suspendre. Però

⁴ Es refereix als balanços comptables.

⁵ Es refereix al curs anomenat Preuniversitari que es cursava després de sisè de batxillerat i, com el seu nom indica, preparava per l'entrada a la Universitat.

la segona vegada ja ho vaig aprovar. I aquí es va quedar, perquè jo no tenia ningú a la família que em pogués ajudar i em digués: -"Isabel, encara que no hi puguis anar a les classes, agafant els apunts i fent les pràctiques de laboratori pots fer una llicenciatura". En aquells moments els meus pares em van dir: -"Si vols fer una carrera et paguem Magisteri, però només et paguem magisteri". Jo vaig dir que no, que jo volia estudiar més i no quedar-me amb una carrera que llavors era molt curta. Així que ho vaig deixar parat, completament parat.

Segons Althusser (1971) i la seva incisiva anàlisi de com els sistemes de creences es reproduïen i *sedueixen* als nous subjectes, els sistemes més insidiosos per la dificultat d'aconseguir una distància crítica d'ells són els que ell anomena els Aparells Ideològics de l'Estat (AIE), que treballen de forma encoberta per cuidar (educar) i persuadir cap a la "submissió a las normes establertes" (p. 132). Entre els AIE inclou el de la religió, l'educació, la família, la legalitat, la política, els sindicats, els sistemes de comunicació i la cultura. Els AIE funcionen fent passar com a *naturals i inqüestionables el sistema fonamental de creences de la societat*. Això, per aquest autor, no és un simple model d'opressió de dalt a baix, perquè tant els *opressors* com els *oprimits* han estat aculturats en els rols adequats.

Des d'aquest sistema d'anàlisi, la Isabel semblava abocada a una vida de mestressa de casa i mare treballadora més o menys satisfeta. No obstant això, el reconeixement de la capacitat d'acció i decisió⁶ de l'individu és un tema controvertit que subjeu en totes les discussions sobre la subjectivitat des de fa segles, i que mai deixarà de fer-ho (Hall, 2004). Al reconèixer la capacitat d'acció i decisió del propi individu, ens estem referint al tema fonamental de la nostra responsabilitat en les accions personals, les creacions estètiques, les normes interpersonals i les valoracions socials. Per als teòrics de la subjectivitat, especialment els de les últimes generacions, una preocupació central és com hauríem de canviar la societat i fins a quin punt podem fer-ho a través de les accions individuals, i com les representacions culturals promouen o inhibeixen aquests canvis. Sembla que l'experiència viscuda per la Isabel amb la seva capacitat d'acció és un exemple palès de la important contribució de les accions individuals pel canvi personal i social. Encara que posar en pràctica la seva capacitat d'acció en una família patriarcal pressuposava un gran treball emocional.

El meu pare, com li plorava tant, al final em deixava fer el que jo volia, però, és clar, sense deixar de treballar. Per tant, sí, sí clar, em van donar llibertat. Però vaig arribar al moment en que tot i que fins al Preuniversitari es podia estudiar de nit, després ja no. La meua mare, quan jo li deia que interferís, em deia que això era cosa del meu pare, que ella no havia estudiat i per tant no entenia perquè jo tenia aquests plors. Del que sí estic segura és de que els meus pares haguessin lluitat perquè el fill (noi) hagués estudiat. Perquè a més a més no eren uns pares que no tinguessin diners.

En el treball emocional que va tenir que fer per seguir el propi desig, al contrari d'altres dones, no es va veure recolzada per la seva mare que assumia perfectament el paper que se li havia atorgat i que es mostrava sobtada pel rebuig de la seva filla d'assumir-lo. Un rol que, com argumenta Gloria Anzaldúa (2004:73):

⁶ En anglès s'utilitza el terme "agency" que careix de traducció directa al català.

implica que “La cultura la hacen aquellos en el poder –hombres. Los varones hacen las reglas y las leyes; las mujeres las transmiten”. Perquè la negativa familiar a que la Isabel seguís estudis superiors no era d'ordre econòmic, sinó cultural. Tenia relació amb el que es pensava que calia que fos el paper de la dona. Aquesta situació li ha comportat a la Isabel no veure mai reconeguts els seus èxits acadèmics per la seva família.

Quan era petita treia excel·lents i mai me'ls han aplaudit i quan plorava perquè no l'havia tret un excel·lent em renyaven per plorar, perquè ja estaven contents amb la nota obtinguda. –“Per què vols tenir sempre l'excel·lent?” em demanaven, i per a mi allò era un drama. Jo no sortia dissabtes i diumenges per estudiar i em renyaven perquè volien que sortís. Mai me'ls han aplaudit i en canvi trobàvem mares i els hi deien: –“Vostè Andrea sí que té una nena, vaja nena que té, si jo la tingués...! i no sé com no la fan estudiar”.

El meu pare va morir sense veure el que jo havia fet. Perquè el pare va morir quan tenia seixanta anys i com que em va tenir quasi als quaranta i escaig ..., no va poder veure tot el que he aconseguit. Si ara ell em veiés diria: –“Però que tossuda que ets...!”. La meva mare, que té noranta quatre anys i ara viu amb mi, no li ha donat mai cap importància. Al contrari, em renya perquè està segura de que no hi ha ningú que treballi tant i em diu que és culpa meva si tinc molt de treball. –“No sé pas perquè t'enredes....”. Ella considera que em moriré amb un llibre. Si sents els seus comentaris: –“Que et moriràs amb un llibre a les mans, no sé quina necessitat...”. Per exemple, quan em vaig casar, el meu home era enginyer industrial i tenia un bon sou i, a més, com que el varen traslladar fora de Barcelona guanyava força diners. Així que la meva mare em deia: –“Quina necessitat, si podries estar com una reina, si podries...”. A vegades jo m'he rebotat i li he dit: –“Mama escolta, jo no vaig treballar fins que el nen va tenir quatre anys. Hi ha mares que estan treballant d'altres coses i el porten a la guarderia. Jo sempre me l'he cuidat jo, he anat a classe només quan hi havia pràctiques i me'l guardàveu”. Jo feia les pràctiques de dues assignatures a l'any perquè, clar, ho feia a poc a poc, i la setmana que estava fent les pràctiques la mare estava amb el nen i jo anava a casa el dissabte. Penso que no he fet cap mal, al contrari, jo sempre he estat l'última en fer les coses i en pensar en mi. No ho ha entès mai.

Tot i no sentir-se reconeguda i no comptar amb el suport familiar, la Isabel mai va perdre la seva passió per estudiar.

La voluntat d'estudiar. La importància del desig personal

L'anhel de la Isabel per fer estudis universitaris era tan fort, que va preferir deixar d'estudiar abans de fer una carrera que fins a la implantació de la Llei General d'Educació de 1970 no era universitària i a partir d'aquest moments va ser considerada com una diplomatura, impartida no en una Facultat sinó en una Escola Universitària⁷. Encara que va aturar-se només en part, ja que va seguir amb un

⁷ La Llei General d'Educació va crea les diplomatures, estudis de tres anys, de Magisteri, Estudis Empresarials, Infermeria i Treball Social, així com les Enginyeries Tècniques que s'impartien en les

altre dels seus interessos, els idiomes⁸, i no va deixar de treballar com ho havia estat fent des dels 14 anys, edat legal en aquell moment per incorporar-se al món laboral.

Vaig estar des dels catorze fins els vint-i-quatre anys, que em vaig casar, treballant en una empresa d'assegurances en el departament d'economia, en la secció on hi havia les màquines IBM⁹. Vaig estar treballant deu anys. I anava fent idiomes. Els idiomes també és una de les meves especialitats i parlo bastants llengües.

No obstant això el seu desig per continuar estudiant es mantenia latent i la Isabel, com moltes dones, va veure en el matrimoni una possibilitat d'alliberació dels pares i d'autonomia personal, fet que no sempre es converteix en realitat. I una vegada més, el que semblava un horitzó propici per la continuació dels estudis esdevé quelcom molt diferent per la mentalitat patriarcal de que la dona ha de seguir a l'home a tot arreu i que el primer que cal tenir en compte són les necessitats de la família i, si queda temps, energia i si el que es fa no té gaire visibilitat i reconeixement, les de la dona. Encara que satisfer-les sigui a costa d'un sobre esforç.

Vaig fer idiomes i el meu xicot que guanyava un bon sou sempre em deia: -"No pateixis que quan estem junts tu podràs continuar estudiant el que vulguis". Però la mala fortuna va ser que el treball li va sorgir a un poblet petit i per tant vaig haver de deixar Barcelona. Vaig deixar Barcelona per anar-me'n a un poblet molt petit i allà vaig estar dos anys sense fer res, només donava classes d'anglès en un col·legi de monges. Al cap de dos anys que donava classes, que no m'ocupaven totes les hores ja que eren classes d'anglès i català a sisè, setè i vuitè d'EGB, suposo que el meu home em va veure que estava una mica intranquil·la. Total que em vaig apuntar a una carrera de ciències a la Universitat més propera. M'aixecava als matins i agafava el tren de les sis, fèiem jornada intensiva i ho podia combinar amb les classes a l'escola, ja que jo tenia totes les classes a la tarda. Anava a la Facultat, feia les meves pràctiques, feia els meus cursos i així vaig començar a fer la carrera. És a dir, sempre demanant apunts quan no hi podia anar. Amb dificultats. Clar! Explico això no per dir: -"Ah! aquesta dona ha estudiat per la tossudesca de que davant de totes aquestes pegues tenia que treure la banya per on pogués i com pogués". Ho explico perquè considero que té molt a veure amb com m'he anat constituint com a dona i com a acadèmica.

Així que als 26 anys va començar els estudis universitaris, triant una carrera relacionada amb la única assignatura que havia suspès una vegada al llarg de la seva vida. Encara que va haver d'aturar-se per atendre altres prioritats. Unes prioritats que afecten a la dona de forma molt diferent que a l'home.

La banya la vaig treure, em vaig quedar embarassada, perquè ja tenia trenta anys i la veritat és que ja tocava. Llavors vaig interrompre els meus estudis.

respectives Escoles Universitàries. BOE del 06/08/1970. Art. 63.

⁸ Precisament, com veurem després, va ser el seu coneixement d'idiomes el que li va donar la possibilitat, una vegada que va entrar a la Universitat d'assolir el càrrec de responsable de relacions internacionals tant a nivell de la seva Escola com de la Universitat.

⁹ Es refereix als primer ordinadors que vam començar a funcionar a les empreses.

L'any que va néixer el nen no vaig fer res i quan el nen tenia un any, varen traslladar al meu home a un altre poble. Llavors pitjor, perquè a la Universitat que estava a prop d'aquell poble, que llavors era una filial d'un altra i no pas de la que depenia la que jo vaig començar la meva carrera, no podia continuar els meus estudis¹⁰. Primer, perquè jo ja havia fet fins a tercer allà, aquí feien només fins a tercer; i segon, perquè al ser dues universitats diferents les assignatures no eren les mateixes. Així que vaig matricular-me a la Universitat a on podia seguir estudiant i aquí sí que amb un nen petit i la distància, la veritat és que vaig tirar molt d'apunts i només feia pràctiques. La meva mare venia i es quedava amb el nen i jo anava a fer les pràctiques. I vaig acabar la carrera. Vaig acabar la carrera amb dificultats, vaig estar set anys per fer-la. Primer era el meu fill i el meu marit i lo demás... Llavors a l'any vuitanta sis, quan el meu fill tenia quatre anys, i ja semblava que jo podia començar a treballar, estant sempre en el poble aquell petit, vaig començar a moure'm. Vaig enviar el currículum i em van agafar aquí a la Universitat.

La carrera docent i investigadora a la universitat, la importància de la persistència

Al desembre de 1986, la Isabel va començar a treballar a la que aleshores era una Escola Universitària, creada al curs 1973/74 com a conseqüència del desplegament de la LGE, que depenia d'un altra Universitat. L'any 1991, un decret del govern autonòmic va crear la nova Universitat i al 1992 l'Escola Universitària va passar a formar part de la mateixa passant a ser Escola Superior.

Abans d'entrar a la Universitat va treballar quatre mesos en una escola de l'Opus, on va fer de tutora de segon curs de batxillerat.

Va ser una experiència que em va colpir molt. Les nenes em van fer un gran comiat, ploraven i tot, no volien que marxés. És clar que em va saber greu deixar-les, però fer de professora a la universitat i poder seguir amb la carrera investigadora suposava tot un repte per a mi.

Els inicis de la seva carrera universitària no van ser fàcils, com no ho solen ser per a la majoria de la gent. Massa sovint el funcionament de les universitats, a les que els hi manca estructures d'acollida institucional, sistemes de mentoria¹¹ i -com si es

¹⁰ Quan Isabel va cursar la seva llicenciatura a Catalunya només existien la universitats de Barcelona, la Autònoma de Barcelona i la Politècnica de Catalunya, la resta depenia d'algunes d'aquestes i no en totes s'oferien tots els estudis.

¹¹ Cada vegada s'està començant a donar més importància als sistemes de mentoria a la Universitat (Sands i altres, 1991; Jackson i Simpson, 1994; Luna i Cullen, 1995; Perna i altres, 1995). Aquest sistemes solen consistir en l'adjudicació d'un docent o investigador més experimentat que assisteix a un de més novell en el seu procés de professionalització. En casos com el de la Universitat d'Stanford -que el va implantar a l'any 1990, a causa de la percepció de la existència d'un "clima gelat" que no facilitava la contractació i la retenció dels millors acadèmics i que contribuïa a crear problemes de desmoralització, alienació i aïllament no només entre les dones i les persones d'altres ètnies sinó també entre els homes blancs joves-, el sistema també contempla les "ocasions socials" per discutir problemes comuns i els tallers per tal de presentar materials que tothom cal que conegui (<http://facultymentoring.stanford.edu/>).

tractés d'un ritual de pas- solen oferir als més novells unes condicions de treball difícils, poden posar a prova a tothom. I molt més a una persona que ha d'atendre a un nen petit i ha de viure lluny del lloc de feina donat que la seva casa familiar es troba a una distància considerable de la ciutat.

Al desembre del 86 vaig entrar a la Universitat. Llavors feia pràctiques de laboratori, uns horaris dolents perquè ets l'última... ets l'últim mico. En aquí no és perquè fos dona. Jo anava fent, vaig fer tota la tasca que em va tocar.

La Isabel no només va entomar les condicions de feina que li proposaven sinó que ràpidament va poder consolidar la seva plaça a la Universitat. A la dècada de 1980, a l'abric dels processos de democratització del país -després del triomf del Partit dels Socialistes a les urnes-, l'augment demogràfic i el desenvolupament econòmic, el sistema universitari va experimentar un moment de gran creixement amb la creació de noves universitats, incloent les privades, i va viure una considerable expansió. Això va significar que moltes persones que complien els requisits per presentar-se a les diferents tipologies de places van poder consolidar la seva carrera acadèmica.

Al cap de dos anys va sortir la possibilitat d'accedir a la plaça de professor titular d'escola universitària. Quan em van donar l'oportunitat de presentar-me a aquesta plaça, ja tots els més antics -homes i dones- s'havien col·locat. És a dir, a mi em va tocar quan em va tocar. Tot i que jo feia treballs, projectes final de carrera, ja començava a fer coses d'aquestes... Però el sistema de places anava una mica com "et toca, no et toca", i com tu ets la última que has arribat...

La Isabel, com la majoria dels seus companys i companyes de l'Escola Universitària no tenia el doctorat i ni ningú li demanava per ser titular d'escola universitària. Però ella va tenir clar que ho volia fer.

Jo no tenia el doctorat, aquí estàvem una mica en precari pel que fa a doctors. No hi havia gent que pogués portar tesis i, en tot cas, sempre que hi havia alguna tesi per fer i els que tiraven endavant el doctorat sempre eren homes. Vull dir que aquí sí que començaves a adonar-te de que si s'havia de fer alguna cosa, o s'havia d'enviar algú a fora per fer algun contacte, sempre tenien prioritat, dintre de l'escassetat, els homes.

En el moment de decidir fer el doctorat va començar a sentir la diferència de ser dona en un món a on les dones semblaven tenir ben assumit un paper determinat.

Això ara ha evolucionat molt. Jo quan vaig arribar aquí les dones que hi havia no tenien ànsies, no tenien ambició.... Elles ja tenien lo de titular d'escola i, per tant, a elles ja els hi estava bé. En tot cas no em recolzaven perquè, clar, el seu recolzament hagués significat que jo hagués tirant endavant.

I jo deia: -"Si aquestes dones no entenen que si jo a més faig la tesi elles podrien treballar amb mi, podrien potser fer-se una enginyeria superior...". Jo a vegades els hi deia. I elles: -"Jo no, no perquè...jo ja he fet la meva carrera. Isabel tu fixa't amb l'edat que tens i encara tens ganes de lluitar, però jo tinc la mateixa edat que tu o sis anys menys però no tinc pas ganes de lluitar". I jo

deia: -“Deu meu! i a sobre em posen pegues per anar-me’n aquí, anar-me’n allà...”.

Encara que la situació actual és força diferent a la viscuda per la Isabel fa vint anys, sembla que és als estudis de doctorat a on es comença a produir el fenomen de “tub que perd” (*leaky pipeline*) (De Pablo, 2006), donat que inclús ara que el 51% dels matriculats als cursos de doctorat i el 49% dels que obtenen el DEA (Diploma d’Estudis Avançats) són dones, només el 47% d’elles obtenen el títol de doctora. En tot cas la Isabel va ser una de les pioneres en la seva Escola, amb tots els pros i contres d’aquesta situació.

De totes maneres vaig tenir una reunió amb els de la Universitat amb la que estava vinculada l’Escola. És que llavors l’Escola era completament separada del col·legi universitari, que en aquell moment era filial d’un altra Universitat, fins que ens vàrem ajuntar al 9, any de creació de la universitat d’ara. Llavors, què va passaren aquella reunió? Doncs que els companys de la Universitat de la qual érem filial abans ens van dir: -“Si a algú de vosaltres li fa il·lusió fer la tesi doctoral nosaltres tenim diners, podem parlar”. Cap allà que vaig anar! i els hi vaig dir mentre estàvem esmorçant: -“Ho has dit seriosament allò de la reunió?”. Diu: -“Si”. -“Doncs ja pots comptar amb mi”. De manera que van comprar els instruments que necessitava i anava un dia a la setmana a aquella Universitat per rebre instruccions i ensenyar els resultats i també seguir els curos de doctorat corresponents. Vaig trobar moltíssimes dificultats i vaig plorar moltíssim pel “mal tracte” que vaig patir tant d’homes com de dones, sobretot d’homes de l’escola. Però les dones, que tampoc no havien estudiat una carrera de segon cicle, que hi havia moltes enginyeres tècniques que no podien fer el doctorat, tampoc em van ajuda a trobar, cada vegada que fèiem l’horari de classes, un dia a la setmana perquè jo pogués agafar el meu tren i anar-me’n a Barcelona a explicar què havia fet, solucionar les pegues que tenia i seguir els cursos de doctorat que en aquí no hi havia. Em vaig trobar... Hi va haver un moment que vaig agafar al despatx, hi havia quatre persones, dos homes i dues dones, i vaig dir: -“Mireu, escolteu-me, malgrat vosaltres la Isabel, tal i com es diu, a dia d’avui, si no em falla la salut farà el doctorat, no sé perquè em poseu tantes pegues”.

I va complir la seva promesa, malgrat tots els entrebancs, i va ser la primera catedràtica d’escola universitària.

Faltaven molts doctors en aquí a l’Escola i, per tant, tampoc vaig tenir cap pega perquè van fer una llista per veure quina era la gent que tenia les tesis per acabar, ja que necessitaven que la Universitat estigués fornida. Per tant, aquí vaig tenir una avantatge. No per ser dona, sinó perquè vaig despuntar d’alguna manera. Me la vaig buscar aquesta sort, per tant, ni sort ni no sort, me la vaig buscar jo. En el 92, que és quan va començar aquest procés, van fer una llista i m’hi van posar i em van dir : -“Si tu l’acabes en l’any... el més aviat que l’acabis mirarem de treure’t la plaça...”. Va ser així. Per tant, vaig tenir facilitat absoluta, vaig tenir sort d’entrar en aquella llista. És allò de que vas a la cursa, vas ben situada i ja està. Siguis homes o dones, necessitaven doctors i ja està. Doncs endavant. I fins aquí no vaig tenir pas cap pega de res perquè, ja et dic, com que al final jo aconseguia aquesta fita, publicava amb el

grup de recerca amb el que vaig fer la tesi i feia la meva feina, amb les classes que havia de fer, tampoc no vaig tenir cap pega.

No obstant això, no li va resultar gens fàcil trobar les condicions adequades per poder fer la tesi, en un ambient creat per una cultura universitària que prima l'antiguitat en front de la trajectòria acadèmica i està fortament impregnada d'una mentalitat patriarcal on s'espera que els homes ocupin els llocs destacats i que les dones facin en silenci la seva feina i que no es mostrin gaire. Sobre tot que no expressin cap ambició acadèmica (Què estarà buscant aquesta? Que potser no està prou satisfeta a casa seva?...).

Els anys sempre manaven, aquesta va entrar en el 86 i jo vaig entrar en el 81, vaig entrar en el 80. Però em refereixo, en general, a homes i dones, amb aquesta cosa de comptar el temps que duïen a l'escola... aquí encara no vaig notar el fet de ser dona. Però clar, si en comptes d'això hagués estat un home estic segura que fins i tot aquestes dones ho haurien trobat més "normal". La mentalitat que tenim també influeix, són gent de la meua edat i encara tenim aquella mentalitat que ens han educat de que l'home sí, però la dona... si ho pot fer sí, però sempre és millor que una vagi una mica de comparsa. Una mica de comparsa en tots els sentits. Elles tampoc no fan el mateix horari que jo faig, jo treballo de sol a sol d'alguna manera. Clar, és que tu reps el que tu fas. No hi ha més enllà. El cas és que jo cada any lluitava per tenir l'horari aquell, normalment era un dimarts quan es feien els cursos de doctorat... els vaig fer amb tres anys o així, però els posaven sempre els dimarts. En aquest sentit, el grup amb el que vaig fer la tesi molt bé, xapó, perfecte.

El grup de recerca que la va convidar a fer el doctorat, li va proporcionar el màxim de condicions per fer-ho. Aquí el tema era defensar la tesis, independentment del gènere o del temps que portava a la Universitat.

Dels de Barcelona no en tinc cap queixa tot al contrari. Tot, tot. I la veritat és que el director, un home, i el director del departament que era del grup i del departament alhora... és a dir el "jefe de tot", el "càtedro", que era un home també, em van donar totes les facilitats. Vull dir que no hi va haver cap mena de pega, al contrari. Sí que és veritat que com era una Escola d'Enginyeria si que els hi faltava una mica de mà d'obra, que dic jo. Però en cap moment vaig notar absolutament que pensessin que jo no seria capaç de fer-ho, suposo que al començament van dir tan lluny, aquella dona i tal. No em coneixien, però amb tot, em van donar un vot de confiança. I de seguida van veure que em demanaven una cosa i jo en feia dos. Llavors no hi va haver problema. Per tant, jo vaig poder acabar la meua tesi.

Una nova etapa, noves lluites per continuar amb la investigació

Segons l'article trenta i tres de la LRU, "Los Catedráticos y Profesores titulares de Escuelas Universitarias tendrán, asimismo, plena capacidad docente y, cuando se

hallen en posesión del título de Doctor¹², plena capacidad investigadora”. Això significava que entre les funcions de les universitats, segons l'article tres estava “La creación de estructuras específicas que actúen como soporte de la investigación y la docencia”. I això és el que va començar a demanar la Isabel ja sent doctora i catedràtica d'escola universitària . Cosa que no li va resultar fàcil.

Les pegues van venir després. En el moment que jo sóc doctor, clar, què vol un doctor? Un doctor vol tenir un laboratori, un doctor vol que quan hi hagi beques i es faci una política de beques, que antigament es feia, donaven dos per departament, per exemple, el tinguin en compta. La Universitat deia: –“En pagarem 40 i seran dos per departament. O departament petits una beca i departament grossos dos”. Una mica feien aquesta política. I en aquí és on ja vaig començar a tenir les primeres dificultats en el sentit de que va venir una beca per nosaltres i se la va quedar el propi cap de departament. Jo vaig rondinar, vaig rondinar davant de la gent, però clar, no trobes el recolzament perquè tots els altres no eren doctors, ni podien ser doctors. És a dir és un departament on hi ha molt de personal que té una formació només de tres anys i que no poden fer la tesi doctoral¹³.

Aquesta situació d'abús de poder va ser viscuda per la Isabel amb particular preocupació pel fet que ja havia aconseguit guanyar el seu primer projecte competitiu sense trobar el recolzament que necessitava de la seva institució per portar-lo a terme en les millors condicions. Tot i així el va desenvolupar segons la planificació prevista.

Després de ser doctor la cosa que a mi em va marcar molt va ser que vaig demanar un projecte competitiu del Ministeri d'Educació i Ciència i em van donar tres milions [de pesetes] per fer coses semblants a les que estic fent ara, però era només un inici del que ara estic fent, va ser un projecte poc ambiciós. Tres milions. De fet és que estava tota sola. Em van donar tres milions de pessetes, per tres anys, era poqueta cosa. Això seria al 93, 94 quan vaig acabar...i quan me'l van donar vaig pensar: -“Bé, diners ja en tinc”, doncs en a mi m'acabaven de dir que m'ho donaven, però que fins al gener no començava. Llavors vaig proposar que per tal de saber a qui atorgar el becari féssim el següent: -“Presentem un projecte cadascú, el discutim en aquí a la junta del departament i aquell que sigui més engrescador, o més interessant i tingui finançament, el votem i ho decidim, però el que no pot ser és que jo d'entrada sigui exclosa”. -“Ja et tocarà, ja et tocarà... el proper que vingui ja et tocarà”. Aquesta va ser la resposta del cap de departament, amb una veu “paternalista”! L'any següent no van seguir aquesta política i ja no vaig tenir becari de la Universitat. Llavors, amb els projectes de final de carrera dels estudiants, abans feien un projecte final de carrera que durava un any, i fent experiments amb ells, vaig obtenir resultats, vaig publicar i vaig salvar aquell projecte. Sense tenir cap becari vaig salvar aquell projecte.

En la decisió que pren el cap de departament de quedar-se pel seu equip el becari adjudicat per la Universitat es poden conjugar dos fenòmens, el de l'aprofitament

¹² Durant un temps de transició van existir catedràtics d'escola universitària pre LRU que no comptaven amb el títol de doctor.

¹³ Encara que “ara ja no, ara na passa això. Ara tots els que contracten com a professors han de ser llicenciats i doctors...”

del lloc que s'ocupa i el de l'exclusió per motiu de gènere. La manca de transparència i democràcia interna d'algunes universitats i d'alguns departaments i l'accés privilegiat als recursos per part d'aquells que ocupen càrrecs de gestió sembla un problema recurrent de la Universitat. El fenomen de l'exclusió de la dona pel fet de ser dona també està documentat internacionalment (European Commission, 2000; 2005). La Isabel, com altres moltes dones entre les que m'incloc jo mateixa (Sancho, 2008), també ha experimentat aquesta sensació d'exclusió amb la connivència de les pròpies dones.

El cap de departament, que llavors hi havia un altre abans d'aquest de la beca que t'estic dient, un altre que ara ha tornat a ser-ho, deia: -"Hem pensat que enviarem al Pepitu a tal lloc, a Toulouse, per exemple. I jo deia: -"Per què? -"Perquè ho hem decidit així". I tu et quedes en minoria. Hi havia una manca d'un cert corporativisme també de les dones. El que passa és que hi ha també una mica d'enveja, por de que aquesta s'avanci, de que aquesta "què ha d'anar a fer" Hi va haver una mica d'aquestes coses. I amb la beca exactament igual. Ens van reunir i ens van dir: -He agafat en Bernat¹⁴ per fer aquesta beca". I llavors jo vaig agafar la paraula i vaig dir: -"Jo li he demanat al director del departament que presentéssim un projecte i que guanyés el millor però, en tot cas, a mi, així a dit no em sembla bé". No va dir ningú res, m'entens? Llavors et quedes una mica...

En aquest punt i en connexió amb la meua pròpia experiència de sentir que se'm tractava pitjor pel fet de ser dona i tenir "ambicions acadèmiques", és a dir, ganes de treballar i possibilitar per a mi i per altres col·legues un entorn de recerca d'excel·lència (Sancho, 2008), li vaig demanar si pensava que a un home li haguessin donat les mateixes respostes i el mateix tracte.

A un home penso que ja, d'entrada, no s'hagués atrevit a fer-li o dir-li això. Hagués estat diferent, hagués agafat i hagués dit: -"Som dos o tres els que som doctors i podem tirar endavant la recerca, ens han donat un becari, què us sembla?". Jo crec que ja no s'hagués atrevit, ho hagués fet d'una altra manera. A lo millor se l'hagués emportat ell però en tot cas ho hagués hagut de negociar o hagués hagut de fer veure que ell s'ho mereixia més que l'altre persona... Així que es va atrevir, a més, sabia que ningú no em recolzaria. Si hagués hagut dues dones hagués estat diferent.

Però de la mateixa forma que moltes dones hem tirat endavant "malgrat els nostres departaments" i buscant la sinergia de col·legues d'altres llocs, ella va seguir publicant i desenvolupant projectes competitius amb el grup de recerca de la Universitat a on vaig fer la tesi.

Jo vaig començar a publicar. Vaig publicar tota la tesi amb la gent de la Universitat a on la vaig fer i, per tant, aquest ajut, diguéssim va ser la meua embranzida important, només amb aquests tres millonets. Després, amb la gent de la Universitat amb la que vaig fer la tesi, vaig demanar un projecte coordinat i llavors ja està, estem en aquest tipus de projectes, els coordinats...

¹⁴ Non suposat.

Qüestió de gènere, actitud o inèrcia institucional?

Al llarg de la seva trajectòria la Isabel ha tingut altres “destrobades” (dificultats) amb el company que era cap de departament quan va decidir autoadjudicar-se un becari. La qüestió és que resulta difícil d’esbrinar si la raó de les mateixes està en la marca de gènere o amb una actitud derivada d’un determinat sentit de la jerarquia i les relacions de poder marcada per la pertinença a una classe social. En tot cas, com que la posició de la Isabel és la de convertir els problemes amb oportunitats, sempre intenta enfrontar de forma positiva les situacions més desfavorables.

En aquells moments, com sempre m’havien agradat molt els idiomes i portava aquí les relacions internacionals, em va demanar el director de l’Escola si podia tirar endavant els intercanvis Erasmus. No hi havia ningú més per demanar-li... Jo portava els estudiants, amunt i avall, cap a l’estranger, etc. En aquell mateix període va haver un canvi de pla, jo feia llavors Química Orgànica. M’havia tret la plaça de Química Orgànica de TEU i feia la Química Orgànica dels Enginyers Tècnics Químics i llavors van canviar el pla d’estudis i calia impartir classes en els dos, l’antic i el nou, a més a més d’altres assignatures. Aquell any jo no ho podia fer perquè m’havia de presentar a una plaça de CEU i llavors el que era el cap de departament li va dir a aquell company que feia de cap de departament i que es va quedar el becari, recordes?: -“En tot cas, què et sembla si tu prepares la Química Orgànica nova perquè la Isabel no ho pot pas fer i l’any que ve ella ja agafarà la nova perquè la vella marxa?

Va dir que sí. Quan es va tornar l’any següent a repartir el pla docent, a la reunió de repartiment em va dir que ell ja se l’havia preparada i que se la quedava. El director del departament va dir que això no ho trobava bé i altre cop va sortir dient que dintre de dos anys ens la podem canviar. Això no es cert a la universitat perquè les assignatures... jo sempre sóc en pro de girar i, noia!, no gira... Encara és ell el que està donant aquella assignatura... Total que la cosa va quedar així. I em vaig quedar una mica fumuda, però vaig fer unes altres assignatures i tirem endavant que no passa res!

Però la vida acadèmica també dona voltes i l’equip rectoral, precisament per la seva experiència en relacions internacionals, li va proposar a la Isabel un encàrrec institucional, que ella va acceptar i desenvolupar amb gust. Tot i tenint en compte que el fet de dedicar una part del seu temps a la gestió va ser aprofitat pel seu departament per apartar-la de mica en mica de la docència i, per tant, de la possibilitat de consolidar un equip de recerca. Fenomen que no està relacionat directament amb el gènere ja que a les universitats existeixen nombrosos casos de persones que s’han vist pràcticament “fora” dels seus departaments, sense assignatures que impartir, al “tornar” d’un càrrec de gestió. Encara que ella pensa que en el seu cas ha pesat el fet de ser dona.

Em truquen a rectorat per fer lo de relacions internacionals, contracte institucional Erasmus. Com jo tenia experiència aquí, “la Isabel és la que ens ho pot resoldre”... van pensar, i jo vaig tenir avantatge. Però vaig tenir avantatge no per res, no perquè havia de fer el quòrum... perquè jo en sabia i

els demés no en sabien. Cap allà que vaig anar amb el rector, vaig estar allà tres anys, vaig estar d'adjunta, per tant, no vaig estar en el llocs de govern. Jo feia la meua feina en allà mentre que aquí, quan em van donar rebaixa de docència, d'alguna manera, m'anava quedant cada vegada amb més poques hores de classe i gent que havien contractat i que eren professors a temps parcial que treballaven amb mi, m'ajudaven, també aquests van començar a quedar una mica al marge. Sí que vaig conservar dues persones, dues noies que van fer la tesi amb mi. Són dues noies que ara una encara està treballant amb mi, ara és lectora, ha anat avançant i és lectora. I l'altre va entrar més tard i havia d'estar dos anys a l'estranger sinó, ja saps que no poden continuar un cop han fet la tesi doctoral en aquí i, per tant, l'he perduda. Però com m'han anat desproveint de les assignatures, no ha entrat ningú de professor associat que pogués treballar amb mi. Tots els professors associats que han entrat han estat decantats... cap al cap de departament que té un munt de gent contractada i com és el cap de departament qui fa els contractes doncs tira endavant. I quan jo li he dit: -"Escolta que també hi aniria bé contractar...". -"Ah! és clar, és que no tens assignatures perquè han anat tancant els grups". -"Si, han anat tancant els grups, però jo sóc més antiga que tots aquests 'nanos' que entren, que treballen amb tu i imparteixen assignatures de teoria, ¿on s'ha vist que les donin 'nanos' que comencen?'".

És una mica la lluita. El que passa és que, Juana, arriba un moment que... dius, no sé... i suposo també que s'ha atrevit a fer-m'ho perquè sóc dona... a un home tampoc no li hagués fet. Suposo que per això s'ha atrevit i en aquí també m'ha perjudicat una mica perquè ara em trobo que un cop s'han acabat aquestes dues tesis... és difícil aconseguir beques. No aconsegueixo, no me l'han donada amb el projecte i no tinc beques.

Aconseguir personal investigador novell s'està convertint en un tema cada dia més difícil en general, però sobre tot pels grups més petits. I a la dificultat d'aconseguir-los, s'afegeix després la de mantenir-los als departaments, en aquest cas sembla que amb algunes excepcions. Aquesta no és tant una qüestió de gènere com d'organització del sistema de recerca a nivell nacional i a nivell d'universitat.

L'únic becari que he tingut és aquest noi, que ha acabat ara i que presentarà la tesi ara al març. Després aquestes dues noies que treballaven, una d'elles va tenir una beca de la Universitat ja molt tardanament i li va durar els últims anys... però també tenia un contracte de professora, que és aquesta que ha marxat, i que no l'hem poguda retenir. El noi que acaba ara tampoc el podem pas retenir. I si mires a l'altre banda, el cap de departament d'ara (no és el mateix que em va prendre el becari, no) ha retingut a tothom que ha volgut. Fixa't bé, ells es queden amb totes les assignatures, llavors totes les assignatures poden contractar... el pla docent el fa ell. I és que si tens un càrrec acadèmic i per tant un rebaix, tu no pots fer les assignatures que feies. Evidentment tu pots reclamar, demanar l'assignatura, exigir, però, si no hi ha ningú que et recolza, no recuperes l'assignatura. Clar, si no tens l'assignatura no pots dir que qui contractin vingui a fer aquesta assignatura. Aquesta assignatura ja no és teua, llavors posen una altra persona per fer aquella assignatura però se la ha quedada un altre, és tot una mica... difícil d'entendre i de veure tots els "tejemanejes".....

Aquesta situació està suposant una nova dificultat pel desenvolupament del projecte coordinat amb el grup de la Universitat a on ella va fer la tesi- del que ella és la investigadora principal -, que li acaba d'atorgar el Ministeri de Ciència i Innovació a la Isabel. Una dificultat que, està segura, no li impedirà portar-lo a terme i obtenir bons resultats. Encara que sigui a costa de més esforços personals i consideri que hi ha un tractament diferent pels homes i les dones, que afavoreix als primers.

Llavors què passa? Si a l'hora de competir et trobes que tens una persona que té 1,7 que és una nota molt baixa... En el darrer projecte no m'han donat becar, però jo vaig trucar al Ministerio, i posa en el informe que "todo está muy bien pero adolece de personal en formación que sería muy deseable". Per això he escrit una carta ara perquè fins al gener no comença... dient que fins i tot els avaluadors ho han trobat tot bé però que veuen que em manca una persona i dic que des del mes de juliol que en Robert¹⁵ va acabar la seva beca estic acabant un projecte sense becar i començant un altre projecte que no tindrà becar. Però com que sóc molt tossuda, ja me'n sortiré, em costarà més però me'n sortiré. No m'han contestat, tenen tres mesos per contestar-me. Això ho hem fet ara al mes d'agost i veurem. Llavors, una mica això, sempre m'he trobat en aquí com un punt tancada.

En canvi, per exemple, hi ha catedràtics a la Universitat que escriuen articles però que no porten cap grup, no tenen cap mal de cap, no aporten diners a la Universitat, simplement fan les seves classe molt ben fetes i després escriuen, escriuen, escriuen....i tenen un munt de publicacions i els deixen estar tan tranquils... Estic segura que si la catedràtica fos jo ja m'haguessin quadrat i m'haguessin dit: -"Isabel...tu ets catedràtica però aquí tires del carro com deu mana... perquè sinó no podem tirar, necessitem catedràtics".

Entre les inèrcies institucionals i les actituds personals que formen part de l'entramat de la vida universitària, la Isabel continua el seu camí. De fet, el seu treball s'ha vist reconegut nacional i internacionalment

Jo ara, per exemple, porto revisant articles per revistes uns anys, però uns anys només, Juana, al començament a mi ningú em demanava per res. Ara sóc editora associada d'una revista i m'acaben de demanar avui participar en un altre, però jo no era la persona adequada i així els hi ho he dit.

El seu tarannà obert i comunicatiu li ha facilitat les relacions amb col·legues internacionals amb els que es planteja projectes europeus on se sent tractada "d'igual a igual".

Això és una cosa molt curiosa, i suposo que tu també ho has experimentat, per exemple, jo com tinc aquest caràcter i parlo amb tothom... el fet de ser dona, moltes vegades, quan he anat a congressos sí que he pogut fer relacions amb homes... en el sentit professional de la paraula. Et veuen molt trempada. I, clar, com que tu estàs fora del seu àmbit no ets una dona del seu entorn, del seu grup i els hi expliques què investigues i ells també ho fan... i et diuen:

¹⁵ Nom suposat.

-“Podríem fer... Vols que t’envii algú?” O: -“M’envies algú?”. He fet moltes relacions, jo crec que aquí sí que ha estat per ser dona. Mira que et dic. Sí, perquè també m’ha afavorit ser dona. Ara, potser el caràcter també fa... sí, perquè ser dona, amb professors italians, professors anglesos, que notes que et fan aquell somriure... Apa! doncs jo també! Sí, sí i tant i tant...alguns també t’agafen..., això també m’ha passat: “-Una senyora que investiga!”...Buf! Però després hem començat a treballar i han vist que “tanto monta, monta tanto” i escolta, perfecte!

El que remarca també com a curiós i important, tractant-se d’una recerca des de la perspectiva de gènere, és la seva observació de que aquests col·legues estrangers no estableixen el mateix sistema de relacions amb les dones que treballen amb ells que amb ella. Probablement perquè no la veuen com una competidora directa o algú que els hi pot fer el treball del dia a dia.

Però aquests mateixos italians parlant amb les dones que tenen al grup..., és curiós... és un tret en el que jo m’he fixat... són ells els que tenen l’estatus. Però treballa amb les dones de fora, com jo, sí els interessa, clar home!

Aquesta observació sobre la relació dels homes i les dones en els grups de recerca és una evidència més de la llarga projecció dels temes de gènere a les ciències i la universitat.

En aquesta darrera part del relat, recuperem les experiències més positives de la Isabel, encara que comportessin una notable càrrega a la seva agenda emocional i acabem amb els nous reptes que es planteja amb il·lusió i realisme.

Responsable de relacions internacionals

Com he comentat anteriorment, la Isabel es va ocupar durant tres anys de les relacions internacionals de la seva Universitat. Un servei creat a la majoria de les Universitats com a conseqüència de l’europeïtzació i la internacionalització de l’ensenyament superior (Hellstén i Reid, 2008). Per ella va constituir un reconeixement del seu saber fer i va representar una font de bones experiències i possibilitats d’aprendre. Malgrat, com és sovint el cas, l’excés de treball.

Jo anava en allà un dia a la setmana tot sencer i després treballava en aquí portant la recerca, perquè, clar, aquí no tenia ningú més que m’ho portés. Ho vaig tirar tot endavant, dissabtes i diumenges treballava.

La realització d’aquesta tasca va coincidir amb el fet personal de la seva separació. Una situació sempre dolorosa i difícil per la parella i els fills, però que en el cas de la Isabel, com el d’algunes altres dones, possibilita la recuperació d’un espai desconegut de llibertat.

Va ser una època... però va ser l’època que em vaig separar, i la veritat és que tenia molt treball i, no sé..., no em faltava res. El treball m’omplia tant i em vaig centrar tant en el treball i gaudia tant amb el treball que vaig passar-ho

bastant bé. Al cap de poc, encara que amb molt de treball, em sentia molt lliure d'anar a un congrés o d'anar de viatge a l'estranger... perquè, clar, altre fet d'estar casada és que cada vegada que jo havia de fer un viatge, i sobretot per les relacions internacionals, que en vaig haver de fer bastants per fer contactes, no sabia com plantejar-li al meu marit, no sabia com explicar-ho. Anar-te'n a un congrés, és complicat. En canvi un home no t'ho explica, el meu home havia de viatjar, i no donava cap explicació...

La situació viscuda per la Isabel, i altres dones, parteix del principi patriarcal de que és la dona la responsable del funcionament de la llar i dels fills i que pot fer la seva feina fora de casa, sempre que el marit i els fills no hagin de canviar les seves rutines. Una situació que cada vegada més dones estan trobant que afecta la seva possibilitat de ser i constituir-se en el tipus de persones i dones que volen ser.

Seguir la cursa en la que es vol estar

La Isabel es planteja aquesta propera etapa de la seva vida amb serenitat, amb la impressió d'haver fet la feina ben feta i, malgrat les dificultats, d'haver gaudit dels processos i dels resultats.

Una altra cosa que he après és a oblidar les coses que no m'han estat favorables i, sincerament, ahir al vespre vaig haver de fer una llista... pensant en els temes de l'entrevista, i em sorprenia a mi mateixa, deia –“Jo en aquell moment ho vaig viure malament”, però saps que casi me'n havia oblidat? Me'n havia oblidat... mira que havia plorat, m'havia rebel·lat, m'havia d'allò, però me'n havia oblidat. Una altra cosa que he après amb la maduresa és que a les coses que no em són favorables d'alguna manera els hi deixo de donar la importància que en aquell moment van tenir. Les experiències i les coses tenen una importància ja molt relativa amb relació a la resta de la meua vida. Relativitzo moltíssim les coses.

Una altra cosa que he après és a no barallar-me. La maduresa m'ha portat a que si hi ha coses per les que només he de fer “pataleig” però que no les puc solucionar, no les plantejo. Si les puc solucionar faig la “pataleta”, lluito, informo, poso, faig... Però si jo veig que allò és un cas perdut, perquè no puc anar més enllà, o que aquella persona que tinc allà davant no m'ho deixarà fer i aquella persona no m'ho farà, però no puc anar més enllà perquè és “cuina interna” no m'ho plantejo, no m'enfado, estic bé amb tothom... He après a fer aquestes coses.

Des d'aquest saber fer i aquesta serenitat que donen el anys i la feina feta, la Isabel es proposa noves metes, que no depenen només d'ella sinó de la correlació de forces del departament i la Universitat. És clar que una fita important és ser acreditada com a catedràtica d'universitat, segons el sistema d'acreditació que s'ha posat en marxa des de l'aprovació de la modificació de la *Ley Orgánica 4/2007*, de 12 d'abril, per la que es modifica la *Ley Orgánica 6/2001*, de 21 de desembre, de *Universidades*¹⁶. Però que guanyi l'acreditació no vol dir que el departament li

¹⁶ BOE número 89, divendres 13 d'abril de 2007.

tregui la plaça, sobre tot si hi ha un altre company, home i amb poder, que també participa en aquesta cursa.

I ara el proper repte que jo tinc és acreditar-me com a catedràtica d'universtat. Jo tinc cinquanta sis anys, vull dir que tot ho he fet molt i molt tard, però aquí estic, i ara demanaré el tercer sexenni i el director del departament, del qual parlava, el que està ara, li toca demanar-lo l'any que ve. Amb la qual cosa, si tinc sort, demanaré ser acreditada per càtedra abans que ell, però ja veurem què passarà perquè, clar, al ser tan "capo" i tenir tantes coses i a més a més haver treballat a la indústria i tenir parents en aquí, perquè és una persona d'aquí riquíssima de tota la vida, té moltes entrades de diners que sempre li contenen molt per les beques. Perquè jo produeixo els meus deu milions [de pessetes] i res més. Però ell té més d'un projecte d'I+D, encara que demanats per dos o tres membres del seu grup. Com que té un grup més gros, té dos o tres I+D, que un és de set, l'altre és de deu, l'altre de dos mil euros, però puja. En aquí jo puc tenir el "handicap" de que a Madrid em poden acreditar, per exemple, i llavors ja passo davant i m'han de treure plaça, me la trauran? Encara que jo tingui l'acreditació, o no me la donin perquè realment em falten milions o patents perquè, clar, tota aquesta gent tan important tenen de tot, i no m'acrediten, doncs bé, l'any següent, o m'he d'esperar dos anys per acreditar-me, ho tornaré a provar. Però aquí està la lluita. És a dir, penso que he fet una trajectòria perquè la pugui demanar sense problemes, el meu objectiu és anar fent el camí....tornaré a tenir entrebancs estic segura. Tornaré a tenir entrebancs, Joana, però la cosa està una mica així.

Tot i així aquesta vegada, si posa en pràctica les seves pròpies decisions i fa servir el seus aprenentatges, entomarà la situació d'un altra manera. Però no s'aturarà perquè malgrat els anys i l'experiència continua sent *tossuda*. El que vol dir persistent, treballadora i entusiasta.

* * * * *

Des de que es va acabar de redactar aquesta historia de vida professional i el moment de fer-la pública han passats alguns mesos. En aquest temps, tot i que la Isabel ha continuat involucrada en una complexa relació amb alguns membres homes del seu departament, l'acreditació que va demanar per càtedra ha estat resolta favorablement i la seva universitat li ha tret la plaça que es resoldrà properament.

Història 2: A la Universitat es valoren els mèrits científics: una historia professional. Alejandra Montané

La Dra. Espinal és una dona jove, una catedràtica jove, casada i amb fills. Inicialment, em va costar fer el contacte amb ella, el motiu –una cosa molt circumstancial- era que jo escrivia malament el seu nom al correu... així van passar els dies fins que vaig detectar el problema.

L'entrevista amb la professora la vam fer al seu despatx de la Universitat Autònoma de Barcelona i jo era conscient que havia buscat una estona per atendre'm fent un forat entre les seves múltiples obligacions. Vaig viatjar fins allà amb els Ferrocarrils Catalans, acompanyada d'un professor amic meu. Pel camí, vam anar parlant de Bolònia, de la convergència europea i de les moltes paradoxes en les que ens trobem els universitaris. Això em va ajudar a no recordar que els Ferrocarrils sempre m'han marejat tot i que hi va haver un temps que els agafava tot sovint, ja que vaig estudiar un Màster al Departament de Pedagogia Aplicada de la Autònoma.

Anar amb el meu amic fins allà va ser tota un avantatge, anava directa a l'edifici sense haver de preguntar, cosa que em feia guanyar temps. Quan hi vam arribar, doncs, em va quedar temps per prendre un cafè i tornar a mirar que la gravadora funcionés bé. Minuts després picava a la seva porta i allà m'està esperant.

Els primers minuts em presento, ella somriu amable i li explico de paraula el que ja li havia explicat per correu electrònic, una mica el sentit d'aquesta recerca, la intenció de veure més enllà de les estadístiques com ha estat la vida professional de les dones a la universitat; quins problemes o avantatges han trobat pel fet diferencial del seu gènere. Per això li demano que m'expliqui el seu recorregut per la universitat.

La Universitat Autònoma de Barcelona, en la seva segona etapa, va ser creada el 6 de juny 1968¹⁷. Concretament les Facultats de Lletres i de Ciències Econòmiques. Actualment la Dra. Espinal està al Departament de Filologia Catalana¹⁸ com ella diu:

Aquest departament és gran perquè té una gran divisió territorial. És a dir, aquest departament fa docència no només a la Facultat de Filosofia i Lletres sinó també a la Facultat de Traducció, a la Facultat de Ciències de la Comunicació i també a la Facultat de Ciències de l'Educació. Jo no et sé dir els números, però segurament que en aquests moments debem ser al voltant del centenar de professors.

Concretament a la Facultat de Filosofia i Lletres, que és on ensenya la professora, són quaranta- i- un docents del quals disset són dones.¹⁹

Abans de posar-me a construir la història, en tornar-me a llegir l'entrevista i buscar informació de la UAB, buscar a la professora dins la Universitat i veure

¹⁷ <http://www.uab.es/servlet/Satellite/coneix-la-uab/ressenya-historica-1090508132506.html>

¹⁸ <http://seneca.uab.es/filologiacatalana>

¹⁹ <http://seneca.uab.es/filologiacatalana>

quines assignatures fa actualment o quins horaris té, em trobo amb la seva foto dins de l'apartat de professorat del departament. Una imatge sempre ajuda i en la cerca del sentit de l'entrevista en el conjunt de la recerca, em vénen alguns significats claus d'aquella agradable conversa: el valor de formar-se, la importància del mèrit acadèmic i/o científic, el valor de viatjar o l'equilibri entre els projectes personals i els professionals.

Vull recordar, abans d'escriure, que aquesta història de vida professional vol tenir una clau de gènere, com correspon a la finalitat de la recerca, per tant, focalitza la mirada en aquells aspectes importants en aquest punt. La història de vida, al cap i a la fi, és sempre un repte que en els nostres àmbits d'estudi té molt d'interès. Un repte perquè significa incloure una gran dosi de subjectivitat, una subjectivitat que pot permetre reinterpretar les situacions o fer-ne una altra lectura. I és a partir d'aquesta mirada cap a tot allò subjectiu que neixen noves reflexions o pensaments, nous significats i relacions que ens poden fer entendre que les realitats viscudes són múltiples i no pas úniques, objectives i permanents, i que la generació del relat pot ajudar a altres grups de la societat, ja que "quan es llegeix un text, un sempre s'està llegint a si mateix" (Cherryholmes, 1998: 86).

Unir vida, plaer i professió

Me repito estas preguntas de Christa Wolf mientras miraba cómo se llenaban las aulas universitarias. ¿Qué es, si no, el amor por la lengua el que lleva a los cursos de filología y literatura? ¿Y qué es, si no, la inclinación al pensamiento, la que lleva a meditar sobre los textos del pasado? (Zamboni, 2005:103).

Aviat va arribar el seu sentit vocacional relacionat amb la llengua. La Dra. Espinal va ser alumna de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) des del 73 al 78, és a dir, alumna d'una universitat jove en l'últim període del franquisme. Van ser uns anys que, en paraules seves, van assentar la llavor del que seria després la seva carrera professional. En acabar els estudis, però, va haver de posar-se a treballar: "*quan vaig acabar la carrera em vaig haver de guanyar els garrofes*" i va començar, ben jove, la seva vida com a docent: català per estrangers.

El 78 em vaig presentar, just quan vaig acabar, a una plaça d'encarregat de curs; em vaig adonar que hi havia al diari l'Avui, una plaça d'encarregat de curs nivell D, que es deia aleshores, per ensenyar català a la que aleshores era l'Escola Universitària de Traductors i Intèrprets. Em vaig presentar, vaig passar el concurs i ja el mateix setembre del 78 vaig començar a treballar, ensenyant classe bàsicament de català per estrangers.

El camí iniciat l'any 1973 està marcat pel context històric. L'any 1975, sent alumna de la universitat, va morir el dictador Franco. La situació global de la dona en aquells moments era molt feble. L'any 1978 s'aprova la Constitució i a partir d'aquell moment diverses lleis comencen a tractar el tema de la situació de la dona²⁰ a Espanya. Tot i així, cal recordar que en aquells moments la universitat

²⁰ Recordem, per exemple, que amb la llei 22/1978 es derogaven els articles 442 i 452 del Codi penal relatius a l'adulteri. Amb la llei 45/1978 es modificaven l'article 416 del mateix Codi Penal i es despenalitzava la propaganda i divulgació de mitjans anticonceptius. La llei de 1981 equiparava

espanyola era elitista i que poques dones hi podien assistir. Cal recordar que les dones no es van poder matricular lliurement, és a dir sense demanar permís, fins el 1910 (Guil, 2006) i que els factors econòmics, socials i polítics van fer que la presència de la dona a la universitat no fos evident fins els anys 80. Fins aquells moments, la funció de la dona era ben bé una altra:

“En la década de los setenta la creencia de que las mujeres, en especial las casadas, pertenecían al hogar y no al ámbito público estaba generalizada. En 1975 algo más de dos tercios de los españoles adultos (68%) pensaba que «la educación de la mujer deb[ía] estar orientada principalmente a atender una familia más que a aprender una profesión». Sólo menos de un tercio de los adultos españoles (29%) creía que «la mujer deb[ía] trabajar fuera de casa, aunque no [fuera] necesario para el sostenimiento económico del hogar». Algo más de dos tercios (69%) sostenía que «la mujer no deb[ía] tener sin permiso del marido actividades fuera del hogar (pertenecer a asociaciones, asistir a reuniones, conferencias, etc....)»”. (Valiente, 2008: 372).

En aquets anys de canvi i transició democràtica la Dra. Espinal va iniciar el seu camí professional. A partir dels anys 80 ja es va dedicar totalment a la carrera acadèmica i va assistir a tot el procés de massificació i accés de la dona als estudis superiors. Les seves primeres places van estar dins del marc de la reforma universitària de 1983 (LRU) que segons Souvirón (1988:116) buscava un “equilibri històric”.

En aquest sentit em sembla molt interessant contextualitzar el moment: l'informe *La carrera académica de las mujeres en la Universidad española. Trayectorias profesionales por género (1997-2000)*²¹ assenyala que “Además, del fructífero análisis de las carreras profesionales desde la óptica de género, se ha constatado la necesidad de contextualizar las carreras académicas en un marco temporal y social concreto. Atendiendo a estas premisas se ha hallado un interesante corte entre el profesorado universitario, que supone la existencia de dos generaciones bien diferenciadas en el mismo: la de las personas más jóvenes, de menos de 35 años, que se incorporan de forma fulminante a la docencia en los años 80, periodo de expansión de la Universidad española, y que sólo conocen el ámbito universitario como espacio laboral; y la del profesorado de 55 años y más, cuyo acceso a la docencia fue mas largo y combinado con otras experiencias profesionales.”

El projecte de vida i el gust per l'estudi i la vida acadèmica marca tot el recorregut. Un inici que al 1979 es va convertir en un viatge d'estudi:

Ben aviat em vaig adonar que m'havia de continuar formant i vaig animar la meva parella a iniciar els tràmits per fer una estada de formació a l'estranger. Li vaig fer veure que el millor que podíem fer per la nostra vida professional era sortir de l'àmbit d'aquí i anar una època a l'estranger. Vam estar buscant informació de les universitats a les quals podríem accedir. En aquell moment no hi havia Internet com ara, i era tot molt diferent. Ho havies de demanar per carta i no t'arribaven les cartes quan les esperaves.

jurídicament el marit i la dona dins del matrimoni en el règim econòmic i la potestat amb els fills i, també al 1981, s'aprovava la llei del divorci.

²¹ Disponible a http://www.migualdad.es/mujer/mujeres/estud_inves/2000/445p.pdf

Després del seu primer viatge a l'estranger la Dra. Espinal es va reincorporar a la Universitat Autònoma de Barcelona:

El setembre del 81 vaig reincorporar-me a l'Escola Universitària de Traductors Intèrprets. Primer, també ensenyant català però ja el 82 vaig poder accedir a la primera plaça d'agregada interina de Lingüística. El 85 ja em vaig poder presentar al que aleshores s'anomenaven proves d'idoneïtat. M'hi vaig presentar per l'àrea de lingüística i em van concedir l'acreditació que havia sol·licitat. Aquest va ser el primer pas per a una feina estable com a professora Titular d'Escola Universitaria per l'àrea de coneixement de lingüística general. El 1989 vaig ser Catedràtica d'Escola Universitària també per l'àrea de Lingüística General després de superar unes oposicions normals i corrents.

El 1983, amb la LRU, la universitat espanyola es debatia entre l'essència d'un model tradicional, orientat a la preparació de professionals, abans que una universitat científica; una universitat que estava en transformació d'una manera força complicada ja que, com deia Sotelo (1986:193) "conservando residuos medievales –especialmente didácticos- sin que haya cuajado la burguesa, estamos pasando a la universidad de masas, por lo que la fusión de elementos tan heterogéneos es explosiva".

Ja fa, doncs, trenta anys que la Dra. Espinal treballa a la UAB com a docent i investigadora. Durant aquest període ha tingut la possibilitat de viure tot el procés de l'elitisme a la internacionalització de la universitat, el seu procés de dissolució de les fronteres com diu Barnett (2002:31) "las fronteras entre la universidad y el mundo no sólo son porosas, sino que se han desmoronado por completo".

Projectes compartits: vida, família i professió

Em queda una grata sensació de l'expressió "projecte compartit". És més, em sembla una expressió d'amor i sort. La Dra. Espinal va viure un dels millors inicis en la vida acadèmica: viatjant i compartint aquesta experiència amb el seu marit, també del món acadèmic, just després de casar-se:

Com ja he dit abans, vaig fer la tesina i em vaig moure per veure on podia anar a estudiar lingüística a l'estranger. L'estiu del 79 em vaig casar i amb el meu marit vam anar a Anglaterra, concretament a Londres. Jo vaig matricular-me al University College i allà vaig fer un màster de Lingüística. Amb els meus estalvis vaig poder-me pagar les matrícules. Primer vaig fer un diploma de lingüística i després un màster.

La seva determinació, ja de molt jove, va ser el detonant d'aquest viatge. Ella buscava "Més marxa, més caràcter, més incentius."

I vam buscar una universitat que fos prou gran en termes de disciplines, de manera que ell es pogués especialitzar en biofísica i jo em pogués especialitzar en lingüística.

Potser un tret important és que el seu inici professional va estar unit a un projecte de vida personal. Aquest inici el situa en la seva primera estada a l'estranger on va anar amb el seu marit amb qui s'acabava de casar.

Generalment és difícil unir el que Coser (1974) anomena com a "institucions voraces", que són la feina (el desenvolupament professional o la institució) i la família. Dues fortes institucions. Moltes vegades parlar de dones acadèmiques o professores implica quasi sempre parlar del conflicte família/promoció. En aquest cas i en aquest sentit, la professora reconeix no haver viscut aquests problemes:

El fet que la meua parella sigui del món universitari i acadèmic m'ha facilitat molt les coses, perquè jo no he tingut mai cap dificultat a l'hora de fer un sabàtic, absolutament cap. I he deixat la meua criatura amb dos anys amb el meu marit i es va espavilar.

Jo veig el factor sort per poder haver aconseguit l'equilibri necessari i ella ho reafirma:

Clar, segurament això ho poden dir molt poques dones. Quan jo he marxat sempre he hagut de buscar l'organització... però un cop feta l'organització ell ha estat sempre d'acord amb les meves iniciatives i mai m'ha dit no ho facis perquè la teua feina és aquí a casa. Mai, mai. En aquest sentit jo crec que he estat de sort.

Aquest punt, convida a entrar en el debat en clau de maternitat i professió. Així, doncs, el cas de la Dra. Espinal introdueix en aquest debat la seva experiència.

Ha estat dur quan he tingut fills. Concretament quan vaig ser vicerectora, això era el 1994, tenia una filla d'un any i mig i una altre de 7 anys. El càrrec era absorbent. Mai no sortia de la feina abans de les set del vespre. Com m'ho feia? No vaig poder comptar amb els avis perquè els tenia lluny. Ens ho vam organitzar com vam poder, ens repartíem les tardes, contractàvem cangurs. Vull dir que no vaig tenir avis, però bé el sou que cobràvem ens permetia pagar algú que em ens donés un cop de mà.

Moltes persones, homes i dones, acadèmiques o intel·lectuals no veuen la situació o paper de la dona a la universitat com a conflictiva o problemàtica. Eileen Byrne (1978) mantenia, pel contrari, que les dones que trobem a l'entorn universitari són justament les millor qualificades per a lluitar per la seva igualtat. És més, una possible lluita no etiquetada, és a dir quotidiana, com pot ser el cas de la Dra. Espinal, basada en la preparació i també, penso, en un equilibri familiar:

I si no trobàvem ningú ens ho combinàvem entre el meu marit i jo afortunadament entenia que jo havia d'anar a congressos, havia de fer estades a l'estranger, havia de tornar tard al vespre. I la veritat és que no m'he n'he estat mai de fer res.

Com argumenta Valiente (2008) en la pròpia bibliografia sobre conciliació hi ha almenys dos grups de dones que no s'enfronten a greus problemes quan tenen fills i un treball remunerat, les que tenen familiars que les ajuden o bé les que tenen

una renda suficient com per a contractar algú . La conciliació, per tant, no constitueix un obstacle universal per al gènere femení, com bé ens mostra la professora.

Aquest aspecte de col·laboració amb el desenvolupament professional de la dona es recollit en la publicació *Breaking the glass ceiling. Proposal to Adjust the Role of Women in Science* i concretament en l'article "It take two to tango":

The glass ceiling is formed by small catches which involve unfair, but accepted, ancestral privileges that we do not renounce; situations of contemplative blackmail. At the base of all this is egoism and lack of generosity. (Guinovart, 2008: 5).

La formació, la voluntat i la constància: una dona catedràtica

Jo tenia clar just després de llicenciar-me, que el que volia era estudiar, volia aprendre. En aquell moment no pensava en formar una família, amb fills...era molt jove i em volia menjar el món.

Segons l'informe del Ministerio de Educación y Ciencia: Académicas en cifras 2007²² el percentatge de dones titulars d'universitat és del 36,5% i el d'homes és el 63,4%. Aquest percentatge encara disminueix més quan considerem el cas de dones catedràtiques, que són el 13,9% del cos.

Ella va arribar a ser Catedràtica d'universitat l'any 1999 i reconeix que arribar-hi va ser fruit de la formació, la perseverança, els viatges i l'estudi.

I des del 99 sóc Catedràtica d'Universitat de l'àmbit de Lingüística General. És a dir, que aquella primera decisió va ser una inversió. La presa de consciència de que calia estar formada per allò que m'interessava i que va suposar un esforç important, sobretot econòmic, va resultar ser una bona inversió, perquè després m'he pogut dedicar al que a mi m'agrada i a allò pel que m'havia format.

Queda palès que, des de la perspectiva de la Dra. Espinal, la qüestió clau està en la preparació, en l'estudi i en la formació per sobre de la qüestió de gènere per estar a la universitat. Ella ho considera com una inversió de futur. Amb posterioritat a aquesta primera etapa, segueix fent una aposta per la seva formació continuada i per l'excel·lència en l'àmbit de la recerca.

La primera estada a l'estranger amb posterioritat a la tesi doctoral va ser a Berkeley. Hi vaig ser durant quatre mesos, en un moment en el que la meua filla gran tenia dos anys i mig. Posteriorment, vaig fer altres estades a Stanford, vaig estar a París i abans de París havia estat a Holanda, a Utrecht. És a dir que he fet estades post doctorals doncs bé per continuar reciclant-me, continuar-me formant i per continuar estant una miqueta al dia.

²² Es pot consultar a: http://www.ua.es/es/presentacion/oficina_rector/unidad_igualdad/pdf/Academicas_en_cifras_2007.pdf

Després vaig tenir la segona filla i em van demanar de ser vicerectora d'investigació i bé vaig pensar que era una bona oportunitat per tenir una nova perspectiva de la universitat, i que podia donar un cop de mà... a una nova perspectiva, una nova gestió i em va semblar que tenia prou energia per poder-ho fer, malgrat que tenia una filla d'un any i una altra de set o vuit. Però bé, són reptes de la vida i s'han d'anar afrontar.

Una vida professional basada en l'esforç i ben recompensada amb el desenvolupament professional. No puc estar-me'n de comparar el que he entès com una carrera pensada, treballada, desitjada i recompensada amb la situació actual que es viu a la universitat:

Produce una cierta angustia solidaria el ver a las nuevas generaciones de becarios y profesorado novel viviendo un sin vivir con la necesidad perentoria de acumular méritos a cualquier precio. Eso les lleva a estar inmersos simultáneamente en infinidad de tareas: volcados en su tesis, asistiendo a cuanto curso se ofrece, corriendo de congreso en congreso para obtener un papel con el que engrosar su currículum vitae, marchando al extranjero por exigencias de las becas, etcétera. Y, a la vez, debiendo encargarse de las clases que nadie quiere con horarios imposibles. Todo ello, que ya parece abusivo, sólo en una cara de la moneda (Zabalza, 2009:71).

La qüestió del gènere i les altres diferències

La professora Espinal no ha viscut en el seu àmbit professional cap tipus de discriminació o problemàtica pel fet de ser una dona. En canvi, manifesta dos aspectes importants en relació a la discriminació o tracte diferent: un basat en la pròpia experiència com a espanyola a l'estranger i l'altre en relació a les pròpies disciplines acadèmiques.

De les seves estades a l'estranger, principalment la primera, destaca una experiència discriminatòria per ser espanyola:

La sensació que vaig tenir era que ens discriminaven precisament perquè veníem d'un país del sud dels Pirineus. No només la sensació, sinó discriminació real a l'hora de fer grups de tutories. Amb un grup hi col·locaven una alemanya, un americà, un francès i una noia de les Bahames. I en un altre grup un algerià, un marroquí, un espanyol i un portuguès.

Hem de tenir present que Espanya havia viscut aïllada del món degut al seu règim polític i que la seva integració a la Unió europea no va ser fins el 1986²³. Durant aquells anys Espanya s'havia consolidat com un país molt endarrerit i era poc

²³ "Le reclamaba a España no sólo un régimen democrático sino también que su orientación europeísta se concretara. Tras la muerte del dictador en 1975, España ratifica el Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos (1977), el Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales y el Convenio Europeo para la Protección de los Derechos Humanos y las Libertades Fundamentales y, inalmente, suscribe la Carta Social Europea. La negociación, a partir de 1979 duró seis años y finalmente el 12 de junio de 1985 se firmó en Madrid el Tratado de Adhesión de España a las Comunidades Europeas. Finalmente el 1 de enero de 1986, junto a Portugal, se constituía como miembro de pleno derecho." (Montané, 2009: 67).

conegut i mal vist a la resta d'Europa. Aquest fet, juntament amb certes discriminacions potenciava la segregació:

Una segregació claríssima, que si no et plantaves... Jo perquè sóc combativa de mena i si em sento discriminada m'agrada intentar redreçar les coses. I la discriminació no era per ser dona sinó per ser de sota els Pirineus. És tal com ho vaig viure. Jo discriminació pel fet de ser dona, discriminació negativa no n'he tingut.

Un altre aspecte és la qüestió del poder basat en les disciplines i la força que tenen en el context universitari:

Hi ha moltes coses que intervenen en un departament o sigui hi ha àrees de coneixement que tenen més pes i hi ha altres àrees de coneixement que tenen menys pes. En el nostre departament hi ha dues àrees de coneixement, una que és l'àrea de Filologia Catalana a la que pertany la major part de professorat i després som quatre gats a l'àrea de Lingüística General. Discriminació per això sí que n'hi hagut al meu departament, conscient o no! Si jo he sentit discriminació és perquè hi ha unes relacions de poder, però això no ve perquè jo sigui home o dona, sinó que ve perquè quan hi ha una correlació de poder tothom fa el que pot per treure el màxim de profit de la situació. La situació és molt humana.

La discriminació/acció positiva

La Dra. Espinal no ha sentit, en tots aquests anys, una discriminació negativa pel fet de ser dona. El valor personal en la universitat es manifesta amb els mèrits acadèmics i científics de cada persona. Així *quan m'han acceptat un article o quan he guanyat una plaça mai ha estat perquè era dona*. En canvi, sí que reconeix haver viscut a l'any 1994 el que considerem una *acció positiva*. Quan el Dr. Carles Solà mirava de formar l'equip rectoral va procurar que hi hagués una proporció correcta d'homes i dones a l'equip.

Aquesta ha estat l'única vegada que potser sí que ha estat determinant el fet que fos dona, a més a més –espero- que tenia mèrits per a ser vicerectora d'investigació en l'àmbit d'Humanitats i Ciències Socials. Potser sí que en aquest cas vaig poder accedir al càrrec (que va ser de 1994 a 1998), no només perquè era l'àmbit de Ciències Socials i d'Humanitats i era lingüista, sinó també perquè tenia una trajectòria científica determinada i a més a més perquè era dona.

Aquest fet que es pot anomenar acció positiva (en molts casos es diu discriminació positiva, malgrat la difícil concordança dels termes) forma part del conjunt de polítiques institucionals per a garantir la igualtat d'oportunitats:

“Es mayoritariamente compartida la concepción de la acción positiva como el conjunto de medidas que tienen por finalidad garantizar la igualdad de oportunidades, eliminando los obstáculos que se oponen a la igualdad real o de hecho entre hombres y mujeres y corrigiendo situaciones de victimización tradicionales. Este tipo de medidas son

denominadas por alguna doctrina "discriminación positiva" (o "reverse discrimination" en terminología anglosajona)" (Pérez, 2008:32).

El Primer Pla d'Igualtat que neix dels estudis de l'observatori d'Igualtat²⁴ existent a la Universitat Autònoma de Barcelona manifesta:

"Els resultats d'aquest treball i les dades disponibles actualment indiquen la possible existència de desigualtat entre les dones i els homes dintre de la nostra comunitat, atès que hi ha una distribució desigual de les activitats que realitzen les unes i els altres i que afecten els tres estaments (personal acadèmic, personal d'administració i serveis, alumnat)". (Primer pla d'acció per a la igualtat entre dones i homes a la Universitat Autònoma de Barcelona Bienni 2006-2007)²⁵.

Aquest es complementa amb un Segon Pla d'acció per a la igualtat entre dones i homes a la Universitat Autònoma de Barcelona (2008-2012)²⁶ que respon a l'actual Ley Orgánica del 22 de març per a la *Igualtat efectiva de mujeres y hombres*²⁷ i concretament l'acció positiva queda recollida a l'article 11:

"El principi d'acció positiva queda recollit a l'article 11, on s'introdueix la necessitat d'adoptar mesures específiques a favor de les dones per tal de corregir situacions de desigualtat respecte dels homes".

A l'informe del Ministerio de Educación y Ciencia de 2007²⁸ diu que a la Universitat Autònoma de Barcelona la presencia de la dona en càrrecs unipersonals s'ajusta a criteris paritaris de 60/40, més favorable a les dones en càrrecs de gestió. En quant

²⁴ Disponible a www.uab.es/observatori-igualtat.

²⁵ Disponible a

http://selene.uab.es/observatoriigualtat/Catala/Documents_PDF/Pla%20d'igualtat%20aprovat%20en%20CG%204-05-06.pdf

²⁶ Disponible a http://selene.uab.es/observatori-igualtat/PDF_2008/Pla_igualtat_dones_homes_2008-2012.pdf

²⁷ Actualment, la *Ley orgánica 3/2007, de 22 de març, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres* que, en el seu article 45, estableix que les empreses de més de dos-cents cinquanta treballadors hauran d'elaborar i aplicar plans d'igualtat, ens dota d'un marc que orienta i reforça les actuacions ja iniciades en el nostre primer pla.

- Pel que respecta a la introducció del principi d'igualtat en la política d'educació, l'article 24 incorpora "La integració de l'aplicació del principi d'igualtat en els cursos i programes per a la formació inicial i permanent del professorat."

Pel que respecta a l'àmbit de l'educació superior, l'article 25 estableix que "les universitats públiques han de fomentar l'ensenyança i investigació sobre el significat i abast de la igualtat entre dones i homes", més concretament, "la inclusió en els plans d'estudi que procedeixi, d'ensenyaments en matèria d'igualtat entre les dones i els homes", "la creació de postgraus específics" i "la realització d'estudis i investigacions especialitzades en la matèria".

- L'article 20, referit a les estadístiques i estudis, estableix que s'ha "d'incloure sistemàticament la variable sexe en les estadístiques, enquestes i recollida de dades que es duguin a terme".
- El principi d'acció positiva queda recollit a l'article 11, on s'introdueix la necessitat d'adoptar mesures específiques a favor de les dones per tal de corregir situacions de desigualtat respecte dels homes.
- El caràcter transversal del principi d'igualtat de tracte queda recollit en l'article 15: "Les Administracions públiques l'integraran de forma activa en l'adopció i execució de les seves disposicions normatives, en la definició i pressupostació de polítiques públiques en tots els àmbits i en el desenvolupament del conjunt de les seves activitats.
- Quant a l'accés als nivells de presa de decisions, al llarg del text de la llei es fa menció reiterada a l'establiment d'equilibri en la presència de dones i homes.

²⁸ Ministerio de Educación y Ciencia. Unidad mujeres y Ciencia): Académicas en cifras 2007. Pàgina 20.

a professors i professores titulars s'acosta a la proporció anterior 38,6% de dones i 62,2% d'homes. Aquesta proporció de dones titulars es correspon a un major número de dones catedràtiques que es situa en un 21,9%.

Cal destacar que abans de la llei de 2007 la Universitat Autònoma ja tenia aquesta experiència pionera i reconeguda basada en l'observatori per a la Igualtat de Gènere. Dins d'aquest context ampli en què es potencien les accions per a la igualtat d'oportunitats la Dra. Espinal reconeix que va ser objecte d'una discriminació positiva. En la seva tasca universitària ha tingut altres càrrecs de gestió:

Vaig ser quatre anys vicerectora. Actualment sóc Directora del Centre de Lingüística Teòrica. Es un centre de recerca gran. Som unes cinquanta persones entre professors, post doctorands, doctorands, etc.

Des del seu lloc, la Dra. Espinal considera que ha fet falta aplicar en algun moment el que ella anomena "factors correctors".

El que sí que és veritat és que si ets en un tribunal i tens dos candidats, un és un home i l'altre és una dona, avaluar un període en el qual la dona ha tingut dos o tres fills i pel mateix període estàs avaluant un home que no ha tingut aquesta feina i que s'ha pogut dedicar a publicar allà on calia fer-ho i que s'ha pogut moure més, en aquests casos sí que s'ha d'introduir un factor corrector abans de valorar quin candidat és el més adequat a una determinada plaça.

Els valors a la universitat: els mèrits acadèmics i/o científics

La universitat es presenta com un lloc privilegiat quan a condicions laborals, segons la seva experiència *crec que la universitat encara és un lloc privilegiat també per tema de sou. Es a dir quan tens baixes de maternitat o tens altres baixes et guarden la feina*, tampoc hi ha diferències de sou entre dones i homes, *tenim la sort que la universitat en aquest sentit com a mínim la universitat espanyola és molt igualitària.*

A la universitat es valoren els mèrits científics i les trajectòries acadèmiques:

Jo entenc que en l'àmbit acadèmic i científic el que cal avaluar són els currículums i els currículums que un avaluador té davant són determinats per la trajectòria acadèmica i la trajectòria científica, per les publicacions que presentes, pels congressos on vas, si has fet estades a l'estranger o no. Entenc que això és el que s'ha d'avaluar i això és independent que siguis home o dona. Els currículums s'han de jutjar pels mèrits dels sol·licitants amb objectivitat. On s'ha format aquella persona, cal veure si només ha estat a la seva universitat o si realment ha marxat fora. Cal veure si té interès a difondre congressos internacionals. Cal veure on presenta les publicacions, si només a la revista que edita el seu departament, o en editorials de màxim prestigi internacional. Es a dir, cal valorar una mica la capacitat que aquell sol·licitant té per transmetre coneixements científic, si és innovador; això és el que s'avalua i en això el gènere jo crec no intervé.

La meva experiència personal és que allò pel que m'he esforçat, m'ha estat reconegut. Crec que més aviat he tingut molt reconeixement, la veritat. Tant a dins la universitat com a fora. I la meva sensació és que no tant pel fet de ser dona.

Hermione en Hogwarts o sobre l'èxit escolar de les nenes... i la carrera investigadora

La Dra. Espinal valora l'ambient acadèmic.

Jo això també ho veig a casa. Jo tinc dues filles i veig que les meves filles treballen molt. S'hi dediquen amb cos i ànima als estudis, de sempre.

La professora té dues filles i és habitual a casa seva que tots plegats estiguin estudiant, treballant. La sociòloga Adriana Marrero en la seva obra *Hermione en Hogwarts o sobre el éxito escolar de las niñas* (2007) argumenta que l'èxit escolar de les nenes té a veure amb el "ser" més que amb el "fer". La valoració assignada i rebuda depèn de l'esforç realitzat i els resultats són mesurables; i és en aquest mateix sentit que la nostra professora manifesta el valor de l'esforç de les noies:

Aquest fet deu dependre d'un ambient familiar o d'un altre ambient familiar. En general jo el que veig aquí a la universitat és que les noies són treballadores. Això també ho veig amb els meves filles. Són molt treballadores, i competents, i els interessa de treure un bon rendiment del seu esforç.

El fet que les nenes o les noies i les dones aportin d'una manera més habitual l'esforç com un valor (Marrero, 2007) i ho manifestin en els estudis universitaris obre una de les reflexions de la Dra. Espinal sobre la presència femenina a la universitat i els estudis postdoctorals:

Les noies, sigui perquè tenen més esperit competitiu, sigui per que són més treballadores, sigui perquè se'ls ha inculcat que a la vida no han de dependre de ningú altre que els hi solucioni el plat a taula tenen un paper molt important en el món acadèmic.

Aquest any he participat en un estudi per a la FECYT, i hem fet un balanç del Pla Nacional d'Humanitats on es mira, entre altres coses, com es reparteixen els diners per àrees i també per gènere. És molt significatiu que quant a beques predoctorals en l'àmbit de Filologia, de Filosofia i Història, si no m'equivoco, per un home que té beca hi ha tres dones en tenen. Molt bé, això les beques per fer tesis doctorals. El problema és que aquesta tendència s'inverteix quan considerem les beques postdoctorals.

En aquest sentit manté Guinovart (2008:5) a l'informe Breaking the glass ceiling. Proposals to Adjust the Role of Women in Science "There is no discrimination against women during the first stages of their careers. What is more, in some faculties women boast an immense majority. Neither is there discrimination in the

assignment of pre-doctoral fellowships or in the realization of doctoral these. The first crisis may arise when a woman scientist begins to consider a post-doc training period abroad, particularly if she has a stable partner”.

La Dra. Espinal concreta el relat en la quasi absència de dones en convocatòries Ramón y Cajal:

Hi ha molts més “Ramones i Cajales” homes que no pas dones. Per què? Bé, un Ramón i Cajal quina edat té? Un Ramón i Cajal és un individu que ha fet un doctorat, ha fet un postdoc i que es vol reincorporar a la Universitat espanyola després de fer el postdoc. En aquestes circumstàncies l'edat es situa al voltant dels 30 anys. Per exemple, nosaltres ara, al Centre de Lingüística Teòrica, ens vindrà una noia postdoc, una lingüista russa, que després de fer la tesi a Utrecht i un postdoc a Lisboa, ara s'incorporarà a partir del gener amb nosaltres. Bé, és legítim que una noia arribat aquest punt vulgui tenir fills, i si decideix tenir fills aleshores ja és més difícil conciliar la vida personal amb una vida laboral en l'àmbit científic.

Actualment, hi ha el doble de contractes Ramón y Cajal per a homes que per a dones i aquesta és una dada que caldria analitzar a fons. D'una banda, convindria esbrinar si les dones doctorandes arriben a llegir la tesi o abandonen la carrera investigadora mentre fan la tesi doctoral, o bé si accedeixen al mercat laboral abans que els homes. D'altra banda, potser el que passa és que els homes tenen més possibilitats de seguir amb la carrera itinerant que implica el ser investigador-

Virginia Woolf al dir que la ciència no només és burgesa, sinó també masculina deixava palès la no neutralitat de la ciència i aquesta, la ciència com a fenomen social, no està mai aïllada del context i la seva evolució en relació amb a les estructures socials, econòmiques i de gènere (Rubio, 1996). Aquest format possiblement és el que possibilita que:

Al principi sembla que hi ha moltes noies que tenen ganes de continuar la carrera investigadora. Aquest punt és molt important i significatiu. La proporció d'aquest números que ahir m'estava mirant era d'1 a 3. Per un home tres dones que fan tesi i que tenen beca per fer tesi i per tant que tenen un bon currículum. Cal tenir present que si tenen una beca del Ministeri això vol dir que com a mínim tenen un notable de pro mig. Però és molt preocupant que després a mesura que passen els anys cada vegada hi ha més homes que fan carrera acadèmica, que arriben a Catedràtics d'Universitat i que fan Ciència.

Aquesta situació es coneix com una “*gráfica tijera*, que se describe como una ‘cañería rota’, donde las mujeres van desapareciendo de las carreras científicas de forma desproporcionada y constante” (Alicia Durán, investigadora del CSIC)²⁹.

²⁹ ¿Cambiar las mujeres o cambiar la ciencia? Disponible a http://www.zurekinsarean.org/Zurekin_Sarean/Castellano/Servicios/Igualdad/Ponencias/Alicia%20Dur%C3%A1n.pdf

Malgrat això que acabem de comentar, hi ha històries, com la de la nostra professora, que són afortunades. Moltes d'altres, però, justament les que no arriben i desapareixen pel camí, les que no s'adapten als esquemes i no superen allò que Arditti (1982) deia que s'esperava de les dones (la superació dels "desavantatges de nostre sexe") no arriben a desenvolupar la seva carrera professional en el món de la ciència.

En aquest context recupero algunes de les aportacions de la *International Women in Science Conference* en referir-se a "What can be done to improve career prospects of women in the sciences? Placing importance on their careers; seeking training and help to plan and succeed in their careers; being more self-promoting; being more self-confident; sharing responsibility for their families with their partners; speaking out against discrimination"³⁰.

El recorregut de les dones és difícil, però ple d'èxit si considerem que "One has only to look back and observe the darkness from which we have emerged" (Guinovart, 2008:5).

³⁰ <http://www.set-routes.org/conference/procedures.html>.

Història 3: La història que no va poder ser. Sobre els imprevistos en la investigació qualitativa. Paulo Padilla Petry i Aida Sánchez de Serdio Martín

Quan vam començar la recerca sobre dones a la ciència i la universitat mai no vam pensar que hauríem d'escriure un text com aquest. De fet, cap investigadora s'ho espera, encara que la bibliografia metodològica expliqui a bastament la dimensió relacional i interpersonal de la investigació narrativa. Efectivament, aquesta dimensió pot acabar sent determinant per als resultats d'un projecte. En el nostre cas, ha arribat a condicionar el fet de no poder fer pública ni incloure a l'informe final de recerca una de les històries de vida professional realitzades. Amb aquest breu text volem deixar constància de com va succeir aquest fet i que en podem aprendre com a equip. Ometrem, però, qualsevol referència a la ubicació i àrea de coneixement del cas per motius de privacitat que s'entendran al llarg del relat.

Vam contactar amb la professora X de mateixa manera que en alguns casos de l'estudi, buscant en els directoris disponibles als webs de les facultats una professora que complís les característiques necessàries per al cas d'estudi. Aquesta cerca va plantejar la dificultat que no en tots els casos el professorat tenia un perfil propi prou detallat i consultable al web, i quan el tenia sovint no hi figurava el temps de vinculació amb la universitat. Finalment, però, va ser possible localitzar algunes professores que s'ajustaven al perfil. X va contestar amb promptitud i aparent disposició el primer correu electrònic d'invitació, en què enviàvem també les premisses i objectius de la recerca. La concreció de la primera entrevista va mostrar algunes dilatacions en la resposta, que solen ser les pròpies dels processos de negociació, i que sempre produeixen inquietud en qui recerca, però finalment es va poder pactar un dia per dur-la a terme.

A partir d'aquí, el treball va seguir el procés habitual de transcripció de l'entrevista i retorn a la interessada per a la seva revisió. No ens va estranyar no rebre resposta immediata ja que sovint les persones no tenen temps per llegir-les de seguida. No obstant el temps passava i els successius emails no rebien cap contestació. Davant el temor que rebéssim la resposta massa tard, vam prendre la decisió pràctica d'avançar en la detecció de temàtiques i elaboració del primer esborrany de la història de vida, per tal d'enviar entrevista i història alhora per a la seva correcció per part d'X. El seu cas ens semblava interessant i revelador pels aspectes que assenyalava al respecte del paper i situació de les dones acadèmiques en la seva disciplina. L'escriptura ens va ajudar a explorar sota una nova llum el que diuen els referents teòrics i els informes específics sobre el camp, i en aquest sentit era una aportació valuosa per a la recerca.

I el temps continuava passant, i no rebíem cap resposta d'X, encara que vam mirar d'expressar-li la urgència de la seva revisió donades les dates de lliurament de l'informe. Finalment vam optar per trucar-la al seu despatx amb l'esperança que hi fos i que pogués atendre'ns al telèfon. I així va ser. De seguit va situar-nos i, de fet, ens va dir que havia rebut tots els emails, però que no els havia contestat. Davant aquesta observació desconcertant, li vam preguntar si li seria possible fer una lectura d'ambdós textos, o al menys a la història de vida, i autoritzar la seva inclusió a l'informe o fer les modificacions oportunes. Només eren 20 pàgines. X va respondre que no pensava llegir el text i, quan li vam preguntar els motius i si podíem fer alguna cosa per facilitar-li la tasca, va insistir que no tenia cap intenció

de fer-ho, per cap motiu en particular. Aquesta mena de negociacions no solen ser les habituals i per tant no sabíem molt bé com reaccionar. Intentant apel·lar a la seva solidaritat com a investigadora, vam explicar-li que l'entitat finançadora es trobaria amb una història menys de les pactades al projecte, i que això ens podia perjudicar com a grup de recerca. Llavors la seva resposta va ser que podíem dir que ella no havia autoritzat la història. I no en vam poder treure cap altre possibilitat de negociació. Ni tan sols una trucada posterior de la cap del projecte la va poder fer canviar d'idea.

Potser el més incomprensible de tot plegat és la manca d'arguments per a la negativa d'X, i per tant, la quasi impossibilitat d'explicar-nos nosaltres mateixes què va passar i com podem enfrontar-nos a aquesta situació en tant que grup de recerca. És clar que allò fortuït té un paper important en les relacions socials i, per tant, també en la recerca en el camp social. Sempre estarem subjectes a que passi quelcom imprevist que frustri les nostres expectatives i plans. Ara bé, el que aquest cas ens ha ensenyat és que cal comprometre de manera més responsable les persones que accedeixen a participar en una investigació. Si això ha de ser mitjançant la signatura d'un contracte o amb altres recursos menys intimidants és un tema que hem d'abordar com a reflexió a posteriori de la recerca.

Història 4: El gènere en la Filosofia. Adriana Ornellas

En el marc del projecte de recerca “Dones a la ciència i a la universitat: la construcció de la identitat docent i investigadora en contextos de desigualtat” aquest text busca reconstruir la història de vida professional – des de la perspectiva de gènere – d’una professora i recercadora que es dedica a la investigació sobre la marca de gènere en el discurs filosòfic i la reconstrucció de la història de les dones filòsofes.

La investigadora investigada: un nexa no fàcil d’establir

Quan el grup implicat en la recerca es va reunir per a identificar la mostra intencional de dones per àrea de coneixement i anys dedicats a la carrera acadèmica, van sortir dos possibles noms de professores de l’àrea de Filosofia que porten al voltant dels 25 anys a la Universitat. Les companyes que van suggerir els noms d’aquestes professores van destacar la significació de les seves trajectòries personals i professionals a la Universitat, així com el seu àmbit de recerca vinculat als estudis de filosofia i gènere. No obstant, el procés de negociació amb les professores ens va demostrar que, o bé no compartien la nostra visió respecte la rellevància de les seves trajectòries per a l’estudi o preferien no posicionar-se al centre de l’escena fent pública la història de la seva vida professional. Per tal de preservar la confidencialitat d’aquestes professores en aquest text s’ometrà els seus noms.

Dels dos noms possibles vaig contactar inicialment amb la J*, sense seguir cap criteri específic. Després de diversos intents de localitzar-la per telèfon sense èxit, vaig decidir escriure un correu electrònic demanant-li la seva col·laboració en la recerca. No vaig obtenir cap resposta al meu missatge. Al cap d’un temps conjuntament amb el grup de recerca vam prendre la decisió de contactar amb la segona professora. La resposta de M* al meu missatge va ser immediata. Donat que preferia parlar amb mi directament, em va demanar un telèfon de contacte i va trucar-me de seguida. No obstant, la seva trucada tenia com a objectiu explicar-me les raons per les quals preferia no participar en la recerca. De manera molt amable em va explicar que no es considerava la persona més idònia per a formar part de l’estudi, donada la peculiaritat de la seva carrera a la universitat. Considerava que hi havia altres noms més representatius per a l’estudi i que en aquests moments, per diversos motius, preferia mantenir-se al marge de la visibilitat que li pogués donar la recerca.

Els dos intents de negociació havien fet passar gairebé sis mesos i seguíem sense tenir representació per a aquesta àrea de coneixement. Llavors, la coordinadora del projecte, la professora Juana M. Sancho, va decidir fer un altre intent i va posar-se en contacte amb la J* per intentar aconseguir una resposta positiva. Suposo que, com en tot procés de negociació, el *statu quo* del negociador va ser un factor decisiu, donat que pocs dies després vaig rebre un mail de J* dient que em posés en contacte amb ella per tal de realitzar l’entrevista.

El context de l'entrevista: un diàleg no gens fàcil d'establir

L'entrevista la vam realitzar al despatx de la J*, a la Facultat de Filosofia. En el moment en el que vaig arribar em va avisar que no disposava de molt temps, donat que estava acabant, juntament amb una altre companya, un projecte per a una convocatòria que exhauria el termini aquella mateixa nit. Abans de passar al seu despatx em va demanar que esperés un parell de minuts, ja que necessitava parlar un moment amb aquesta companya. Va entrar a un despatx situat molt proper al seu, on vaig poder llegir el nom de M* a la porta. Més tard, en el treball de documentació i cerca previ a l'elaboració d'aquest escrit he pogut verificar que les dues professores comparteixen espais i projectes comuns de docència i recerca.

Establir un diàleg amb la J* no va ser una tasca fàcil per a mi. I crec que això no va ser degut només a la distància que hi ha entre les nostres trajectòries com a dones a la universitat: hem nascut en diferents contextos socials – jo al Brasil i ella a Catalunya -, en diferents èpoques - ens separen gairebé vint anys - i tenim diferents inquietuds d'investigació – la meua àrea de recerca es la tecnologia educativa i la seva el pensament filosòfic femení. La seva actitud en tot moment va ser molt distant i només començar l'entrevista em va preguntar si creia que amb quinze minuts tindria temps suficient.

Amb el grup de recerca hem emfatitzat la importància que té a les entrevistes utilitzar una pregunta desencadenant i amplia per tal de deixar que la persona entrevistada parli. Però em vagi adonar que seria necessari adaptar aquesta estratègia en el moment de fer la pregunta que feia referència a quins han estat els moments més significatius en la seva trajectòria com a professora. A aquesta pregunta la J* em va respondre:

Els moments importants en la meua carrera acadèmica són la lectura de la tesi, les oposicions, les batalles per les places en el Departament (...) no sé que més vols que digui...

Quan li vaig explicar que l'objectiu seria destacar les fites més significatives de la seva carrera acadèmica i com aquesta s'ha vist afectada per la marca de gènere vaig reconduir una mica l'entrevista. Així mateix, vaig sentir que en cap moment la J* va parlar des d'ella mateixa. Més que reconstruir la seva experiència personal i professional com dona a la universitat em va donar la sensació que feia un anàlisi de la marca de gènere en el sistema universitari en general. Al acabar l'entrevista em va acompanyar a la sortida de la Facultat i la seva última pregunta abans d'acomiar-nos va ser “que penseu fer amb això?”.

Quan em va tornar la transcripció de l'entrevista revisada, la J* em va manifestar que preferia mantenir l'anonimat en la història, per aquest motiu en aquest text s'han eliminat totes les referències de noms i llocs que facin possible la seva identificació.

L'entrada a un univers masculí

La J* va entrar com a professora a la Facultat de Filosofia l'any 79. Va entrar com ajudant i destaca que en aquell moment en el seu Departament hi havia una dona només i ella era la que acabava d'entrar. Sobre la presència de les dones en aquest àmbit del coneixement subratlla:

La Filosofia, o l'àrea de Filosofia en particular, és un àrea molt masculina, i encara hi ha gent que queda sorpresa perquè pensa que les Facultats de Lletres són bàsicament femenines. Las Facultats de Filosofia són bàsicament masculines. Sigui pel percentatge de alumnes, sigui pel professorat. I l'àrea de Filosofia en particular, molt més que, per exemple, l'àrea de Ètica (...). L'àrea de Filosofia, tant a Catalunya com a Espanya, és un àrea molt minoritària diguem pel que fa a les dones que participen.

En el moment de la seva entrada a la universitat encara no s'havia fet la Llei de Reforma Universitària (LRU) que va portar a terme el govern socialista de Felipe González i que va ser promulgada l'any 1983. La J* defineix la universitat espanyola d'aquell moment com una universitat amb una vella estructura jeràrquica i plena de professors no numeraris (PNNs)³¹. Sobre l'actual estructura de la universitat destaca:

Crec que una cosa que encara té la universitat és que té una estructura com si fos "castrense". Es a dir, sembla que una entra de "cabo xusquero" i li toca anar passant tot un seguit d'escalafons ... és una cosa molt pesada i molt poc democràtica o poc assenyada en l'àmbit de la recerca i la docència. Respecte d'aquesta mena de servei militar que sembla que toca fer, les dones estan perfectament preparades per participar-hi, tot que es reconeixen menys fàcilment que els homes en aquest tipus d'estructura. En aquest sentit penso que l'estructura dels departaments, sobretot d'alguns departaments, està molt envellida, està molt desgastada i això segurament representa més problemes per a les dones que per als homes perquè, com deia, no acostumem a reconèixer fàcilment aquest tipus d'estructures.

La J* va llegir la tesi al curs 1985-86, un parell d'anys abans de guanyar la titularitat. Comenta que li va costar més fer la tesis perquè feia tota mena de classes i cada nova assignatura li suposava temps de preparació i una aturada en la tesis. Destaca els molts desacords que va tenir amb el seu director de tesis, però subratlla que això no va tenir cap relació amb qüestions de gènere, sinó amb el fet de que ella volia fer la tesis d'una manera i ell volia que la fes d'una altra.

³¹ La LRU (vigent fins el 13 de gener de 2002) va suposar una ampla transformació en l'organització dels ensenyaments universitaris a Espanya i en l'estructura dels cossos de professors, fent funcionar els llavors professors no numeraris (PNNs) per mitjà de les denominades "Proves d'Idoneïtat". En aquestes proves, un tribunal nacional per cada àrea de coneixement examinava la sol·licitud presentada pels candidats per tal de resoldre qui passava a integrar-se en el cos de professors titulars d'universitat que tot just s'havia creat. Es pot consultar la disposició en la següent direcció: http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?coleccion=iberlex&id=1983/23432.

La titularitat la va aconseguir a l'any 1987 i pensa que en aquest cas va concursar en igualtat de condicions. Sobre aquest procés recorda, gairebé com un fet anecdòtic, que en acabar l'exercici de la titularitat:

A la sortida, un dels membres del tribunal em va dir: -"He vist pel teu currículum que no estàs casada", i es va postular ell mateix per marit, però mira aquestes coses en aquella època passaven.

Trenta anys després de la seva entrada a la Facultat de Filosofia, es pot deduir de les xifres que em comenta que la situació no ha canviat gaire. En el seu departament les dones representen només el vint per cent del cos docent i en un altre departament de la mateixa Facultat entre els vint membres no consta ni una sola professora titular.

"El fet que jo no ho sentis, no vol dir que no hi fos"

La J* afirma que en un primer moment no es va plantejar cap tema en relació a la suposada desigualtat o discriminació per motiu de gènere a la universitat, però que poc a poc es va anar fent conscient. Partia de la convicció que podia concórrer en les mateixes condicions que els homes. Però al final va constatar que això no era pas exactament així.

Sovint les dones amb voluntat il·lustrada tenim la tendència a considerar que tot és una qüestió de concórrer en les mateixes condicions i que el gènere de qui concursa no és rellevant, però sí és rellevant diguem-ne a partir del moment en que pràcticament totes les coses tenen a veure, sobretot en cas de la Filosofia, una disciplina suposadament neutre, però que aquest neutre es masculí. I, si una surt una mica de la norma, llavors sí que es veu més clarament la minorització de les dones.

En relació a aquest fet comenta la mala experiència que ha viscut quan es va presentar al tribunal de càtedra:

En el moment en que em vaig presentar a la càtedra, allà sí que es va manifestar ostentosa la discriminació que es fa entre homes i dones. Aquella càtedra estava destinada a altres persones, a part d'un tribunal una mica antipàtic, per dir-lo d'alguna forma. I en aquell moment no vaig [obtenir-la]... Després no m'he presentat més perquè... m'he apuntat a algunes però, un cop vist el tribunal, ja no hi he anat perquè, per passar el calvari que es això, no.... Si veus que el tribunal et pot escoltar -no vol dir que et doni la plaça-, sinó que et pot escoltar, dius val, però si no...

Després de viure el que defineix com una experiència dolenta, afirma que no pensa tornar a presentar-se una altra vegada a un tribunal de càtedra sinó que tractarà de participar en el procés d'habilitació que es fa per Internet.

Com més amunt, més homes

Durant la seva carrera acadèmica la J* s'ha dedicat bàsicament a la docència i a la investigació. Des de la seva entrada a la universitat afirma haver fet classes de tot tipus, des de Lògica, que no era la seva especialitat a Història del Pensament a la Facultat de Filologia. Actualment fa classes de Filosofia Contemporània i també en un Seminari sobre Filosofia i Gènere, que funciona des de l'any 1990, on es dedica a recuperar els textos de les filòsofes contemporànies - entre ells els textos d'una de les pensadores més influents del segle XX que sempre va rebutjar l'etiqueta de filòsofa per considerar que aquesta disciplina s'ocupa de "l'home", en singular. La J* també treballa temes de teoria feminista a la Facultat de Filosofia i en un Màster d'Estudis de dones i gènere. Respecte a la burocràcia universitària ressalta que treballar a la Universitat s'ha tornat molt pesat. Creu que no es té el suport necessari i cada cop cal fer més papers per a les sol·licituds de finançament i projectes de recerca, de manera que o bé et dediques només a la gestió o exclusivament a la recerca i la docència. La seva aspiració és només dedicar-se a la docència i la recerca.

Pel que fa a la gestió acadèmica va ser durant tres anys aproximadament cap d'estudis de la Facultat i durant força anys va exercir de secretaria del Departament. Des d'aleshores no ha fet res més de gestió acadèmica. Encara que reconeix la importància de la gestió a la universitat, destaca que aquest lloc et priva de poder treballar en la recerca.

Pel que fa a l'equitat entre homes i dones en l'àmbit científic, la J* comenta que donat que les dones han arribat més tard a la universitat, potser no és estrany que hi hagi un nombre inferior de catedràtiques que catedràtics³², encara que si que hi ha un filtre i quant més s'ascendeix per la carrera acadèmica, més fàcilment són els homes els que acaben guanyant les places. En el seu cas afirma que mai ha tingut cap problema donat que

Pel que fa a la gestió, donat que mai he aspirat a cap càrrec alt, ni mai he tingut aspiracions a ser, per exemple, Rectora, no he tingut problemes pel fet de ser dona. Segurament apareixen aquests problemes en el moment en que vas tractant d'escalar en la carrera de la gestió acadèmica o de la política

³² Diversos estudis recents sobre Gènere i Ciència, realitzats tant a l'àmbit europeu com nacional (Comisión Europea, 2000; Alonso, 2002; González Duarte, 2004; FECYT, 2005), il·lustren amb profusió el caràcter desigual de les trajectòries professionals de dones i homes en el món acadèmic i científic. Un estudi de l'Observatori de Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona denominat "Document sobre dones i ciència" realitzat en el 2004 alertava per al fet de que, encara que les dones representessin gairebé el 60% dels llicenciats, únicament el 12% dels llocs de catedràtics estaven en mans femenines i només quatre dels 72 rectorats universitaris de Espanya eren ocupats per dones. L'estudi també subratllava la presència pràcticament anecdòtica de les dones en les reals acadèmies, on només 45 dels seus 672 membres eren dones. Per una altra banda, l'informe "Mujer y ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y tecnología" (FECYT, 2005) afirma que un dels problemes que troben els estudis sobre la situació de les dones en el món acadèmic és la creença, sense fonament, compartida per un gran nombre de components de la comunitat científica, de que la situació actual de les dones és fruit de la seva tardana incorporació al món laboral públic i que, per tant, el temps s'encarregarà d'equilibrar-lo tot.

acadèmica. De tota manera ho desconec perquè no he tingut mai l'ambició de fer-ho.

Respecte a l'avantatge dels homes respecte les dones en l'esglaió jeràrquic universitari comenta que a la Facultat de Filosofia, que és una Facultat essencialment masculina, això es constata encara més. També pensa que això possiblement passa pel fet que la Filosofia és considerada com un saber molt abstracte i també perquè la Filosofia i la Teologia no n'han estat gaire separades i hi ha molta tradició *clerical*.

La maternitat: un *handicap* per a les dones científiques?

Quan li vaig preguntat sobre la seva experiència com mare, professora i recercadora i com ha compaginat la vida personal amb la trajectòria professional va subratllar que normalment la universitat no té en compte que les dones són les que tradicionalment s'han ocupat de la producció i la reproducció de la vida, del manteniment de la vida que, segons ella, no significa només l'alimentació, sinó fer créixer els fills, etc. Destaca, a més a més que el problema no és només de la gent que té fills, també de la gent que ha de cuidar les persones grans que té a casa. Això ni la universitat ni els col·legues ho tenen en compte. Per ella personalment, afirma que això ha suposat algun problema, però també comenta que se'n ha sortit.

Sota el seu punt de vista el problema que tenen molts professors i professores de la universitat és que a vegades es troben treballant a tota hora, és a dir, que encara que hi ha la sensació que es pot compaginar la vida familiar i laboral fàcilment, donada la suposada flexibilitat de la universitat, el que acostuma a passar és que, de cop i volta, t'adones que estàs treballant a les 12 de la nit.

Creu que una via per a la resolució d'aquests problemes seria la definició de normes pel que fa els horaris de les reunions, tenir present el que signifiquen els embarassos i la cura de les criatures, també pel que fa a la recerca, les beques, les estades al estranger, etc. Per una altre banda J* subratlla les dificultats que tenen les becaries i les investigadores pel que fa a la seva carrera acadèmica en el moment de tenir fills.

Per les estades a l'estranger, sempre he intentant arreglar-ho per la via de les amistats. Em consta que les becàries i les científiques es queixen molt d'aquestes qüestions, jo el que he fet són estades curtes, de tres mesos i així no he tingut gaire problema. Però, per exemple, si s'ha de fer una estada llarga això ja pressuposa el trasllat de tota la família.

Il·lustra l'exemple de moltes parelles joves d'investigadors que venen de l'estranger per fer un doctorat i resulta que finalment qui fa la tesis és ell.

Una Igualtat que es basa en models masculins

La J* demostra una actitud crítica o escèptica respecte a les polítiques de igualtat portades a terme en l'àmbit estatal i també en les universitats.

Jo penso que un canvi molt important és que l'alumnat s'ha feminitzat, és a dir que hi ha més estudiants dones que homes, en la majoria de carreres, excepció feta en la de Filosofia. Això fa que hi hagi hagut una mes gran sensibilitat per alguns temes, també acompanyat del fet de que s'han anant aprovant legislacions que aparentment semblen permetre un millorament. I dic aparentment perquè no acabo d'entendre les raons per a crear un Ministeri d'Igualtat. Però, en tot cas, la qüestió és que, en la mesura en que en les polítiques públiques aquest tema ha aparegut amb força, s'ha vist que les universitats tendeixen en anar una mica endarrere respecte d'aquesta qüestió i s'han hagut de posar a fer un Pla d'Igualtat, cosa que no sé fins a que punt significarà un millorament.

En relació al recent Pla d'Igualtat de la universitat afirma no entendre com aquest no contempla, per exemple, l'embaràs i les substitucions arran dels permisos maternals.

Això em sembla que és un problema i que s'hauria d'analitzar, però en la meua opinió és molt més greu que aquesta universitat, per exemple, no tingui prevista la substitució de persones embarassades, i no ho té. Em sembla que la universitat no es fa el càrrec del que s'hauria de fer càrrec legalment, i ja no dic "idealment", sinó legalment. A mi m'ha presentat problemes? Doncs sí, tinc una filla...

També pensa que el Pla en certa mesura es basa en models androcèntrics i reproduïx la idea que les dones han d'arribar a ser com els homes.

Penso que una cosa és la qüestió de la conciliació de la vida familiar i la vida laboral que ara està molt de moda parlar-ne, i l'altra qüestió és que segurament molt sovint hi ha moltes dones que no estan disposades a pagar el preu de ser... jo que sé..., per exemple, Vicerectora, algunes no estan disposades a pagar el preu, d'altres ho fan encantades o sacrificant part de les seves hores o contant amb una parella o una família que es fa càrrec de tota la resta.

I,

Però jo no diria que totes les dones volem el mateix, una cosa és voler els mateixos drets, però no tinc perquè seguir els models i les pràctiques habituals.

Per últim, la J* destaca que el fet que hi hagi moltes dones universitàries o professores que no volem sentir parlar de la discriminació de gènere en el món acadèmic i científic és perquè pensen que parlar d'aquestes dificultats les minoritza³³.

³³ Segon l'informe "Mujer y ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y tecnología" (FECYT, 2005), un dels problemes que es troben els investigadors de temes de la discriminació de gènere en la universitat és la negació, per part fins i tot de les pròpies protagonistes. Altre gran problema és que, malgrat la constatació del diferent repartiment de competències professionals entre homes i dones, s'atribuïx aquesta desigual situació a eleccions

Història 5: De las matemáticas a la agronomía, de allí al trabajo en la universidad. El relato de una docente universitaria. Patricia Hermosilla y Àngels Colomer

“Cada individuo es el “autor” de la situación en la que vive: da significado a su mundo, pero a través de la acción, a través de su proyecto, no por sus buenos y bien significativos pensamientos” (Greene, 1995:101).

Preámbulo

Con cada relato de vida profesional se abre el desafío de hallar la “trama de la conversación”, es decir, la trama de la vida laboral de la persona con quien nos hemos encontrado, y ésta no es la excepción. Componer las experiencias que Àngels Colomer ha compartido con nosotros en la entrevista, que hablan de ella y al mismo tiempo de un momento histórico de la universidad en la que ella trabaja desde hace veinticinco años, ha representado un placentero desafío, en el sentido que “en medio de los discursos y las instituciones están viviendo y actuando cuerpos múltiples y diversos que no es posible olvidar” (Esteban, 2004: 26). Porque, como nos dice Sennett Sennet (2000:29), “los relatos son más que simples crónicas de los acontecimientos; dan forma al avance del tiempo, sugieren motivos que explicarían por qué ocurren las cosas, muestran sus consecuencias.”

Contexto de la entrevista

La entrevista fue concertada con Àngels por correo electrónico. Ella respondió rápidamente aceptando la propuesta. Lo que nos alegró, porque su disponibilidad ya es parte de nuestro trabajo de investigación. El viaje en tren desde Barcelona hasta Lleida, no se hizo esperar, tampoco la bruma “acostumbrada” de la ciudad y el frío. Llegar hasta el departamento de Matemáticas de la Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària, que es donde trabaja, no fue tan sencillo por estar en un campus grande de la Universidad de Lleida.

La espero frente a su despacho, en el segundo piso del edificio. Ella me explicó que me recibiría después de una clase. El edificio por su estructura permite mirar hasta el primer piso, por lo que pude ver cuando una profesora salía de clases con sus alumnos. No nos conocíamos, era ella y subió rápidamente para encontrarnos. La entrevista se realizó en su despacho, un lugar amplio, luminoso, y repleto de plantas, donde tiene espacio incluso para realizar reuniones de grupo o clases a grupos de pocas personas, según sus propias palabras “un privilegio”.

personals de les pròpies investigadores, que optarien per renunciar a ocupar llocs de major responsabilitat, o triarien voluntàriament no competir per a millorar la seva posició en l'escalafó.

Al inicio, su gusto por las matemáticas la lleva a la agronomía

Es interesante el modo en que la profesora describe cómo llega a estudiar agronomía a la universidad. Es su gusto por las matemáticas que la trae hasta los estudios de ingeniería, y el apoyo de los padres para que estudiaran todas las hijas, pero sin abandonar la ciudad donde vivían.

Yo soy alumna de esta Escuela, de hecho, me hubiera gustado estudiar matemáticas (...) Pero estamos hablando de hace tiempo,... en casa éramos tres hermanas. Mis padres querían que estudiáramos, les hacía ilusión, podían económicamente pagarlo, pero les daba la sensación de que si marchábamos a estudiar fuera iban a perder a los hijos. Entonces, nos dijeron 'estudiar lo que queráis pero, si puede ser, en Lleida'. La única carrera de ciencias que había, en ese momento, era ingeniero agrónomo así que soy ingeniero agrónomo.

Un gusto que ha permanecido y se ha profundizado con los años, y que se hace evidente, porque Àngels es profesora titular de universidad en la Universidad de Lleida. Enseña a estudiantes de ingeniería agrónoma e ingeniería forestal, en el departamento de matemáticas de la universidad (la única mujer de este departamento que enseña en esta Escuela), fundamentalmente las asignaturas de estadística y álgebra. Además de ello, podemos verla en la actualidad vinculada a un grupo de investigación de fuera de su universidad, en el que ella trabaja como matemática.

Por el trabajo que hago me he tenido que formar en temas matemáticos, si bien, como mi formación de estudiante ha sido aplicada, siempre me he encontrado más a gusto trabajando con temas aplicados. Ahora estoy investigando en un campo aplicado que requiere una buena formación matemática por lo que para mí es perfecto. La preparación recibida como estudiante y la obtenida por mi trabajo me permite ejercer un importante papel dentro de un grupo interdisciplinario como en el que estoy hoy en día, lo cierto es que me encuentro muy a gusto.

El trabajo en la universidad, una decisión por su proyecto de familia

Siempre me habían gustado las matemáticas. Tuve la suerte de tener como profesor a E. J. B. Es un profesor, un docente muy bueno y como me gustaban las matemáticas dedicaba mucho tiempo a las matemáticas, la física y a las asignaturas similares. Cuando terminé la carrera me propuso si quería entrar en el departamento.

Es muy clara la relación que Àngels observa en su trayectoria, entre su gusto por las matemáticas, su decisión de estudiar agronomía y más tarde -cuando el profesor que le “abre la puerta” animándola a quedarse a trabajar en la universidad- su determinación de optar por esta vía. Le ayuda a tomar la decisión de ser docente e investigadora universitaria el darse cuenta de que las condiciones laborales que le ofrece la institución le permitirán, en el futuro cercano, cuidar de

la familia que ya sabía que deseaba formar. Tenía entonces veintitrés años, siete años después cuidaba de sus tres hijos.

Àngels obtiene una plaza en la Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària en el año 1985, cuando ésta pertenecía a la Universitat Politècnica de Catalunya. En el año 1992 esta Escuela pasa a formar parte de la Universidad de Lleida. Lo que significó, según sus propias palabras, por un lado, tener la organización institucional más cerca, y por el otro, el inconveniente de que es una universidad pequeña, con una historia reciente y recursos más limitados. Una universidad que podríamos identificar como de nueva creación, porque, tal como está estructurada hoy día, nace en 1991 gracias a una orden del Parlament de Catalunya.

Para entender las condiciones coyunturales que le permitieron a Àngels, y probablemente a otros jóvenes como ella, la posibilidad de obtener con celeridad una cierta estabilidad laboral, hemos de referirnos a los procesos de regulación del profesorado universitario que tuvieron lugar desde la aprobación en 1983 de la Ley de Reforma Universitaria (LRU)³⁴.

Buscando la flexibilidad laboral para compatibilizar lo que deseaba para su vida, nos relata:

Yo siempre había pensado en trabajar de lo que fuera, pero no me veía trabajando como docente. De cualquier cosa, pero creía que como docente no servía. Entonces, empecé a trabajar en una empresa como ingeniero agrónomo... El primer trabajo que me ofrecieron fue en la universidad para dar clases en el departamento de matemáticas, pero yo era ingeniero. Por lo tanto yo tenía que trabajar como ingeniero. Y empecé a trabajar en una empresa. Con el primer currículum que mandé me cogieron y entré. Enseguida me di cuenta de que, como mujer, no podía estar trabajando de ocho de la mañana a una del mediodía y de tres a ocho de la tarde, además de los sábados por la mañana. En ese momento podía, pero en el momento que tuviese un hijo, ese trabajo lo tenía que dejar. Y después fui a la universidad, a ver al profesor E. J. B que me había propuesto el trabajo le pregunté si todavía estaba en pie el ofrecimiento, me dijo que sí, y entré a trabajar aquí.

(...) Con un horario de ocho a una, parar de una a tres, de una a tres no te da tiempo de nada, de ocho de la mañana a ocho de la tarde y los sábados en verano también por la mañana, yo no podía tener hijos. Yo no podía plantearme una familia...

P: ¿Y tú tenías claro esto en tus perspectivas...?

A: Sí. A ver, yo he ido siempre compaginando familia y trabajo. Si en la familia ha habido un problema importante ha sido lo prioritario. Con esos horarios no podía compaginar nada... por eso fue cuando volví. Aunque pensaba que para la docencia no servía. Pero pensé 'lo intentaré hacer lo mejor que pueda'. Me lo prepararé, haré lo que convenga, y si conviene repetir, y la verdad es que me encuentro muy a gusto.

Más adelante agrega,

³⁴ El sistema universitario español: aspectos básicos. <http://universidades.universia.es/info-general/sistema-universitario/index.htm>. Consultado, 19 de noviembre de 2009.

¿De qué servía que me empeñara en trabajar como ingeniero si me iba a amargar la vida?, ¿no habría podido acabar trabajando como ingeniero o hubiera tenido que abandonar la familia...? Luchas contra la pared no hacen falta. Entonces, se me presentó esta ocasión, fue una ocasión buenísima. Además el trabajar en lo que toda la vida me había gustado las matemáticas... ¿qué más podía pedir?

Decide trabajar en la universidad, con la aspiración de hacer su trabajo lo mejor que pudiera, sin considerarse especialmente dotada e interesada por la docencia y, sin embargo, vinculada a las matemáticas, lo que sin lugar a dudas le compensa desde el inicio y, al mismo tiempo, lo decisivo para ella, podría cuidar de la familia que venía porque así lo deseaba. Llama la atención la juventud con la que toma estas decisiones y la claridad con que lo hace:

P: A parte de la valoración que hiciste en ese momento que entraste a la empresa sobre el tiempo, ¿qué otra cosa más valoraste al momento de quedarte en la universidad?

A: A ver, por mucha igualdad hombre-mujer, la realidad es que no existe, el peso de la casa, la familia...

P: Lo llevas tú.

A: Lo tiene que llevar una, y supongo que aunque hayan pasado veinticinco años no ha cambiado tanto, me parece que el peso de la casa aún hoy en día lo lleva la mujer. Y si en un momento dado, tú tienes una familia, tú tienes unos hijos, y alguien tiene que sacrificar algo, es la mujer. Y eso, yo lo tenía muy claro en mi caso, aunque no lo comparta, por mucha igualdad eso no cambiaba... y bueno, al ofrecirme entrar a trabajar en la universidad, en un momento que la universidad estaba creciendo, vi la posibilidad de que si yo me preparaba, podía tener plaza...

En esto que nos comparte Àngels muestra lo que considera son sus responsabilidades como mujer, poniendo en entredicho la idea de que existe la igualdad. Sin duda habla de las definiciones de lo femenino, “del ser mujer”, en las que ella ha sido educada y desde las que significa su experiencia. Lo que nos permitiría vislumbrar la relación entre su experiencia personal y la dimensión cultural, política y económica –siguiendo el planteamiento de Mari Luz Esteban (2004)- en el tema que centra nuestro estudio: la construcción de la identidad docente e investigadora de algunas mujeres en las universidades catalanas.

Tres momentos en la vida esta docente e investigadora en la universidad

Preguntar por el proceso de transformarse en profesora e investigadora en la universidad, lo quisimos hacer a partir de explorar cuáles habían sido los momentos más significativos de su trayectoria. Àngels identifica tres décadas y plantea en términos generales lo siguiente,

He tardado más en ser titular de universidad porque soy mujer. Sí. He tardado más porque yo tengo una familia. Mi marido trabaja en la empresa privada,

tiene una empresa... pero claro, no es problema de la universidad ¿no? Yo, contar con mi marido para que me ayudara, para compaginar los horarios de mis hijos, nunca lo he podido hacer. Mientras han sido pequeños, tengo tres y bastante seguidos, mi ritmo de trabajo no podía ser como el de otro compañero que se dedicara exclusivamente a la investigación, a la docencia... Yo cuando llegaba a casa, por mucha voluntad que tuviera, cuando uno pedía una cosa, el otro pedía otra, cuando no me tocaba una reunión en el colegio, o me llamaba la tutora, o me tocaba ir a ver un partido de fútbol... Decirles 'no voy', pues tampoco me parecía correcto. En el momento que había optado por tener hijos tenía que asumirlo.

Podemos observar la manera en que se posiciona esta docente e investigadora, por un lado, como ya hemos podido analizar, ella escoge trabajar en la universidad por la manera en que se estructura el trabajo y, al mismo tiempo, se da cuenta de que hay aspectos de la institución, concretamente las categorías del funcionariado, que no son flexibles y que requieren dedicación exclusiva tanto en la investigación como en la docencia para lograr lo méritos establecidos. Ella asumió, que por la opción de conformar y cuidar de su familia no podía vivir de la manera en que lo hacían otros, durante estos primeros años como madre y docente universitaria. ¿Cómo identifica las décadas en su trayectoria profesional?

Estos veinticinco años yo los veo, en mi vida, por décadas.

Hasta los treinta, es un poco entrar en el trabajo, conocer cómo funciona, realmente ver dónde estás, a qué puedes aspirar, fue la época en la que tuve mis hijos. A los treinta terminamos esta fase.

Después de los treinta a los cuarenta, ya ves dónde estás, qué te conviene hacer. Por otro lado, también hasta los treinta, coger un rodaje, prepararte las asignaturas te absorbe mucho más tiempo. De los treinta a los cuarenta ya continuas con la dinámica de prepararte las asignaturas, el material, y ya vas a impartir las clases mucho más tranquila, más relajada, es el momento en que empecé la tesis. Es en el año 96 cuando leí la tesis.

(...) Y acabar de perfilar un poco lo que es la parte docente, organizar y tener materiales. Después piensa, que la generación a la que yo pertenezco de informática nada, tienes que ponerte al día. Yo acostumbro a ser una persona bastante abierta, entonces también he hecho cursos, por ejemplo, hice un postgrado de control de calidad en Barcelona, que implicó ir todos los viernes a las seis de la mañana, con los críos pequeños. Pero bueno... he hecho otros cursos, también en Zaragoza. O sea que en esa fase, ya hacía los cuarenta, ha sido de formación, hacer la tesis... y de los cuarenta dijéramos hasta los cincuenta, aún no los tengo, pero como si los tuviera, pues ya me dedico más a encontrar las relaciones para desarrollar investigación. Investigación, sigo con la docencia, los hijos ya son mayores, no te absorben el tiempo que te absorbían y bien. O sea, yo creo que de veinte a treinta, de treinta a cuarenta, de cuarenta a cincuenta, que ahora pronto vamos a cruzar a los cincuenta, de cincuenta a sesenta ya no sé lo que debe tocar...

La primera imagen que Àngels describe de su recorrido profesional, transcurrió entre sus veintitrés y treinta años en que fue primero asociada del departamento de matemáticas, durante dos años, y luego titular de escuela universitaria (TEU). Momento vivido por ella, como 'tiempo de entrada' a la universidad, de aprendizaje como docente, que implicaba la preparación de asignaturas y de clases.

Respecto de la segunda imagen de la que nos habla la profesora, que vivió entre los treinta y los cuarenta años, la describe como un momento de mayor tranquilidad, en el cual la formación continua siendo una motivación importante, y en el cual la tesis se presentó como un desafío personal y parte de su estrategia para continuar trabajando en la universidad. Nos lo dice así,

Cuando tenía veintisiete o veintiocho años ya tenía dos niños. Bueno, entonces tenía uno y esperaba al segundo. Intenté empezar la tesis porque, claro, yo sabía que en el mundo en el que estaba me hacía falta pero sólo eran nervios, el día que tenía... una experiencia de campo... a lo mejor el crío se me había puesto enfermo...

(...) Por lo tanto, yo asumí que me quedaría en esa categoría y que tampoco pasaba nada. Que mi planteamiento era distinto al de los compañeros. Después, cuando nació la niña que yo tenía treinta años, tenía tres hijos: cuatro años y algo, uno y medio el otro y una recién nacida, entonces empecé la tesis. Pero la empecé ya con un tema que no tuviera que ir al campo, que pudiera organizarme de otra manera, y a lo mejor adelantaba poco pero que pudiera ir adelantando, que no dependiera... única y exclusivamente de mí. Entonces sí, presenté mi tesis en el año 96.

Fue una tesis de modelos basados en cadenas de Markov, era un tema de despacho. Entonces disponías de muchos datos, te los pasaban en formatos diferentes y buscabas un modelo que se ajustara a esos datos para poder hacer predicciones. Desde que empecé en la universidad se me había dicho por activa y pasiva 'que tenías que leer la tesis, que tenías que hacer la tesis, que tenías que hacer la tesis'. Veías que sí, que realmente la tenías que hacer porque te hacía falta, que en algún momento te la pedirían y que la tenías que hacer. Bueno, pues ya tuve la tesis. La tesis, la hice a base de fines de semana y de levantarme... a ver, una cosa es levantarte pronto y otra cosa es levantarte pronto y tener que salir de casa porque en esos años... Los ordenadores que había o que podías tener en casa no me permitían... todos tenían problemas de capacidad. Tenía que venir a la Escuela y, con un ordenador de estos grandes y una terminal en el despacho, tenía que hacer el trabajo de esta manera. Entonces, me suponía levantarme pronto, a las seis de la mañana o antes, y estar aquí en la escuela. Yo y los bedeles, no había nadie más, y los fines de semana aquí también, todos los fines de semana... entraba oscuro salía oscuro... Claro, fue un sacrificio. Fines de semana, mi marido se quedaba con los críos, por la mañana lo dejaba todo preparado, el los dejaba en la escuela, después...

Saltan a la vista los “giros” que hizo para realizar su tesis, por un lado, en cuanto al tema y por otro, a las múltiples estrategias que desarrolló para concluir lo que se había propuesto. También interesa resaltar su capacidad de trabajo y organización, para desarrollar diversas actividades, intentando conciliar su vida personal con la profesional.

Por último, en relación a la tercera imagen que comparte la docente, y que es el momento que vive actualmente, desde los cuarenta hasta los cincuenta años (edad que aún no tiene), es un momento de continuidad en la docencia, los hijos han crecido y la novedad es la investigación, tanto por el tiempo del que dispone, como

por su participación en un grupo interdisciplinar que está fuera de la Universidad de Lleida, que considera que es 'lo mejor que le ha podido pasar'. Ha empezado a trabajar en una línea de investigación y cuenta con apoyo y aunque está lejos las cuestiones se solucionan en parte vía internet.

Sobre la enseñanza y la formación de los ingenieros en la universidad

Según las propias palabras de Àngels, 'no creía que serviría como docente', pero pensó 'oye no va ser todo perfecto, esfuérzate'. Con el tiempo esto se ha transformado, y se hace evidente porque nos señala 'que le gusta trabajar con gente joven'. En su labor como profesora se describe de la siguiente manera,

No estamos únicamente dando unos conocimientos, los estamos formando, ellos tienen que tener una disciplina, deben respetar las fechas, horarios,... En los tiempos actuales a muchos de nuestros jóvenes les parece que tienen derecho a hacer lo que quieran y que el entorno en el que se mueven debe adaptarse y aceptarlos. Considero que es una gran falta de educación. Nosotros como docentes tenemos que ser intransigentes, formarles como personas, que es tan importante o más que los conocimientos que les enseñamos. En las aulas universitarias muchas veces los problemas los tenemos porque se les consiente. El ser estricto con los alumnos no supone pérdida de amistad con ellos. Al revés, incluso cuando acaban, te ven, te saludan, te paran. A las aulas se va a trabajar y por lo tanto debe haber seriedad, cuando se sale de las aulas podemos hablar de cualquier tema, si me apuras hasta de fútbol... pero en clase a mí no me abre la boca ni uno. Abren la boca para preguntar. A veces, de tanto en tanto, se puede gastar una broma, se ríe, pero se acabó. O sea que problemas no he tenido, y no los he tenido nunca. Entonces qué más quieres, vas al aula, trabajas y fuera del aula puedes tener conversaciones...y ¿cómo no te vas a encontrar a gusto?

La profesora se representa a sí misma en una clase magistral, donde ella imparte la materia, se establece en este espacio una relación cordial y respetuosa, en la que se separa lo que se hace dentro de la clase, trabajar, y lo que se hace fuera de ella, conversaciones de diverso tipo. En cuanto a su relación con los alumnos, los jóvenes,

No he cambiado mi forma de pensar respecto a lo que debería hacer o ser mis clases. Pero sí que me he dado cuenta de que probablemente lo que pienso no es factible hoy en día, veo las cosas de manera diferente y todo ello repercute en mi forma de trabajar, así como las exigencias.

P: ¿Diferente...?

A: Pero como has ido creciendo con ellos, vas viendo que las prioridades para ellos han cambiado, que lo que antes era importante ahora no lo es, que priorizan otras cosas...lo asumo, ¿lo entiendo? No. Lo asumo. Lo asumo, porque estas cosas van de esta manera, pero, bueno, tampoco entiendo a mis hijos. O sea, es lo mismo, yo no entiendo acciones o formas de reaccionar o prioridades que dan mis hijos a ciertas cosas, que en casa tampoco se las hemos enseñado. Entonces, dices 'bueno es que ya es normal porque hay un

desfase de edad'. Sé que la juventud funciona de esta manera, lo tengo asumido, no lo entiendo, no estoy de acuerdo pero igual tienen razón. (...) igual tienen razón porque... pues igual la tienen. Si yo tuviera veinticinco o treinta años menos, igual haría lo mismo también, o vería las cosas como las ven ellos, pero, claro, a la edad que tengo yo las veo...

Observa la distancia generacional que existe entre ella y sus alumnos y se remite, para darse cuenta de esto, a la experiencia de sus hijos. Asume que las prioridades cambian, lo que no necesariamente implique entenderles.

Cuando pregunto por los cambios en la universidad, se refiere entre otros aspectos a la formación de los ingenieros agrónomos,

En la misma formación que damos a los alumnos, el alumno antes tenía otros planteamientos. El alumno que entraba también sabía que tenía que trabajar y que le ponían un nivel y que tenía que llegar al nivel. Ahora no, creen que es suficiente con asistir a clase, por lo tanto, se tienen que bajar los niveles, en caso contrario perderemos los pocos alumnos que nos quedan.

O sea, tenemos que tener alumnos al precio que sea. Es decir, que ellos vengan y nosotros, si conviene, les regalaremos los aprobados, y yo con esto no estoy de acuerdo... yo con esto no estoy de acuerdo, porque es bajar el nivel hasta tal punto de que no salen formados como ingenieros, según mi punto de vista.

Están saliendo titulados en ingeniería, pero ingenieros de formación a mi pensar no.

P: ¿Y la diferencia cuál es a tu juicio?

Un ingeniero tiene que ser una persona con una capacidad para resolver problemas y situaciones que le plantean. Ahora no, ahora estamos más en el enfoque de estudios de formación profesional, trabajo más mecánico y repetitivo, donde no es necesario tomar muchas decisiones. Un ingeniero tiene que resolver problemas que no siempre son mecánicos. Dentro del colectivo de los ingenieros existen opiniones que ponen de manifiesto que no estamos formando ingenieros.

Plantea la docente su disconformidad con lo que identifica como un empobrecimiento de los procesos de formación en la universidad, concretamente en su Escuela, y que está vinculado a que sobran plazas para estudiar esta carrera. Es decir, faltan alumnos en las salas de clase y por ello es necesario atraer de alguna manera a los jóvenes. Y una estrategia, en este sentido, es bajar el nivel de formación, para salir de la crisis que genera la 'falta de clientes'. Podemos preguntarnos al mismo tiempo, si esta situación, entre otras, también instala la crisis en los sentidos del trabajo y la formación en la universidad.

Jurjo Torres, (2001:217) plantea sobre la relación entre los sistemas educativos y el mercado lo siguiente, "en el ámbito de la enseñanza existen toda una serie de peculiaridades que difícilmente pueden permitirnos comparar una fábrica de automóviles con una institución para educar a las personas, sin riesgo de distorsionar demasiado lo que se espera de estos centros de formación. El sistema educativo está claramente relacionado con el mundo empresarial...Sin embargo, las finalidades de los sistemas educativos no se agotan en estas interdependencias, ni en preparar el capital humano y el conocimiento que va a necesitar el mercado para funcionar."

Lo que no le interesa y lo que le entusiasma de su trabajo en la universidad

Al hilo de la crítica que plantea Àngels sobre la actual titulación de ingenieros y la inexistente formación de ingenieros, nos explica que es un ‘problema político’,

Personalmente creo que hoy ya es un problema político. Sin ir más lejos el curso pasado se estaban discutiendo los planes de estudios de la Escuela, los nuevos grados, había una comisión formada por profesores de la Escuela que planteaban las materias y la organización que creían que debían tener los nuevos planes de estudio. Las reuniones, según comentarios, fueron muy acaloradas y, al final, dimitieron prácticamente todos los miembros de la comisión, debido a cómo se estaban llevando a cabo las gestiones. La compañera que me lo comentó, la verdad sea dicha, padeció y se desesperó muchísimo. Ella decía que le sabe mal porque como mínimo –dice- quedará un plan de estudios con el que ella no estará de acuerdo, malo, pero a ella le quedará la satisfacción de que habrá luchado por tener el plan de estudios que cree que se debería tener. Pues yo le digo ‘yo de esto ya paso’, yo ya no me molesto en luchar contra la política, y el que no entiende como es mi caso, no entiendo, ni me interesa. No se puede luchar, porque no hay nada con ninguna coherencia, según yo creo, ni con un razonamiento, ni sabes por dónde vas.

Hace hincapié,

Ya llevo muchos años aquí, conozco a la gente, ya sé por dónde se va, entonces, una cosa es tener una conversación y discutir con una persona, pero luchar contra un sistema yo no estoy dispuesta, porque sólo voy a desesperarme y desazonarme y a casa no me quiero llevar ninguna preocupación, y además luchar contra algo que no puedes resolver...

No le interesa participar de una gestión en la que, para ella, hay incoherencia y un sin sentido y que no se sabe hacia dónde se va. No está dispuesta a desesperarse por algo que desde su vivencia de muchos años, no tiene vuelta atrás. Podríamos pasar rápido sobre lo que nos dice la profesora, pero la manera contundente de expresarlo, nos lo impide. Esto, es lo que transforma la ilusión de los primeros años en otra cosa, nos atrevemos a preguntarnos ¿en qué se traduce individual y colectivamente este sentimiento?

Por otro lado, en esta tercera etapa de su trayectoria, Àngels habla sobre su interés y entusiasmo por el trabajo de investigación³⁵ que hoy día realiza con un grupo fuera de la Universidad de Lleida.

P: ¿En qué áreas trabajas, en qué temas?

A: En P sistemas, computación celular. Son modelos de computación basados en el funcionamiento de las células

P: ¿Es otra área de conocimiento?

A: Se mezcla biología, informática y matemáticas. Pero la verdad a mí me va, me gusta porque como tengo la formación aplicada de los estudios que hice.

P: ¿Te refieres a tu formación como ingeniera agrónoma?

A: La ingeniería agrónoma. Además, yo procedo de una familia campesina... O sea, tienes un enfoque que, quieras o no, cuando acabas unos estudios, si es una ingeniería tienes una forma de pensar, de afrontar los problemas... después por el trabajo que he hecho, tengo otra formación ya más matemática...

P: Por el trabajo... ¿te refieres dentro de la universidad...?

A: Por el trabajo que hago me he tenido que formar en temas matemáticos, si bien mi formación como estudiante ha sido aplicada, siempre me he encontrado más a gusto con temas aplicados y el que estoy ahora en investigación es un campo aplicado que requiere una buena formación matemática por lo que es perfecto. (...) entrar en un grupo de estos interdisciplinarios en un tema de estos... la verdad, es que me encuentro muy a gusto. (...) Ahora empezamos a "modelizar" el mejillón cebrá...

P: ¿Modelizar qué significa?

A: Modelizar el ecosistema, significa obtener un modelo que permita predecir la evolución que va a tener una población y cuál sería en el caso de variar el escenario, es decir las condiciones de partida, puedes ver en qué dirección evolucionarían... De hecho, claro, el tener la formación que tengo, me va muy bien como interlocutor. De interlocutor me va perfecto porque no domino, no domino por supuesto los temas como los dominan ellos, pero sabes de qué va (...) tienes unas nociones que te permiten, por ejemplo, pedirles la información que te hace falta y entenderles. Y traducir esa información que te pasan a modelos o expresiones matemáticas pues es más sencillo. He trabajado y trabajo con matemáticos de formación, a ellos, por lo general, les pones frente a los ecólogos, los biólogos y le cuesta extraer la información importante...

P: La traducción...

A: La traducción. No son capaces, por la propia formación, por el desconocimiento de los temas...

³⁵ Quizás como una forma de encontrar su sentido en esta etapa de su vida, algo que como argumenta Antonia De Vita (2009: 79-80) parece fundamental. "Sobre una crisis del valor, estrechamente conectada con la crisis de sentido ampliamente percibida como una de las formas de alienación contemporánea, es donde nos tenemos que detener para entrar en el mérito de cómo se puede salvar o esquivar, en la medida de lo posible, el intercambio indecente del capitalismo. De cómo se puede, de forma diferente para mujeres y hombres, activar o reactivar procesos que no entreguen nuestro trabajo a la insensatez y a la desvalorización, a la alienación en sus rasgos contemporáneos. Al contrario, es preciso saber apostar y señalar los procesos capaces de cultivar el carácter social de trabajo y de todas las dimensiones vinculadas a la libertad que puede haber, al placer que se puede sentir, a la satisfacción que se puede alcanzar (...) con nuestro trabajo"

P: Una manera distinta...

A: Yo creo que las nuevas formas de trabajo van mucho en la línea de trabajar en grupos interdisciplinarios. El problema se produce al comunicar diferentes áreas. Porque los matemáticos piensan de una manera muy diferente de cómo piensa un biólogo, uno tiene una información útil para el otro, pero no se sabe pasar. Tener a alguien con una formación intermedia, que no es especialista ni de una cosa ni es especialista de otra, pero que es capaz de entender una cosa y otra, va muy bien...

En el grupo asume una responsabilidad de 'traductora', en estudios aplicados en donde el saber del que dispone –de matemáticas- le es útil a ella y sus compañeros de investigación, podemos ver que ella está disfrutando con este nuevo desafío de trabajo interdisciplinar, que le ilusiona, e intuimos que también le da nuevas fuerzas para continuar su trabajo en la universidad.

A modo de epílogo: "Si me sobra tiempo, voy mal"

Hemos ido intentando componer de la manera más delicada la trama de la trayectoria profesional de Àngels. A lo largo de su relato, nos ha llamado poderosamente la atención cómo su vida personal ha articulado desde muy joven sus decisiones laborales. Hemos podido ver un largo despliegue de recursos y creatividad para cuidar de su familia y trabajar 'arduamente' en la universidad. Hoy, reconoce que hay aspectos de su vida personal que están cambiando, principalmente porque sus hijos han crecido, y eso se traduce en tiempo y energía para sus propias aspiraciones,

Sacrificarte por los hijos yo lo he hecho mucho, pero llega un momento que dices 'bueno, hasta aquí, hasta aquí, porque me parece que ya he hecho bastante, he dejado mis cosas para atender las vuestras', pero... ya llega un momento que 'también tenéis que entender que tengo una vida y que tengo unas aspiraciones como cualquier persona y quiero intentar alcanzarlas aunque no llegue...'

Tenemos suficiente evidencia en su relato de que la universidad a la que llegó Àngels no es la universidad de hoy. Se han producido cambios en la institución, entre las que podemos identificar las posibilidades de estabilidad laboral, los que llegan hoy a la universidad no tienen las posibilidades que tuvo esta profesora, y otros, en la década de los ochenta, en una universidad de nueva creación como la de Lleida.

Y hablando sobre el futuro, nos vuelve a mostrar su capacidad de trabajo, planteándonos como parte de este camino el mantenerse actualizada para aportar a sus alumnos. Lo que refleja lo que han sido estas tres etapas de su trayectoria profesional, que es también parte de su trayectoria vital.

Història 6: Entre la investigació i la docència: una figura un xic especial. Sandra Martínez Pérez i Eugènia Mato

“El Pla d'Igualtat d'Oportunitats és l'estratègia institucional destinada a assolir la igualtat real entre dones i homes a la i els homes a la feina, eliminant els estereotips, les actituds i els obstacles que dificulten a les dones accedir a determinades professions i determinats llocs de treball en igualtat de condicions que els homes i promovent mesures que afavoreixin la incorporació, la permanència i el desenvolupament de la seva carrera professional, de manera que s'obté una participació equilibrada de dones i homes en totes les ocupacions i en tots els nivells de responsabilitat” (ICD, 2006:56).

Primers contactes

Poder realitzar l'entrevista a una professora amb els requisits establerts va ser, al principi, missió impossible. Abans de l'estiu del 2008 vaig començar a fer els meus contactes amb els caps i secretàries acadèmiques i administratives de diferents departaments de Medicina de la Universitat de Barcelona. Immediatament vaig obtenir una resposta. Una professora estava interessada, però no reunia tots els requisits; dos d'ells van ser: no volia col·laborar en aquesta mena de recerca, i no estava dintre de la generació de professores joves (uns 10 anys de docència). De les altres persones no vaig tenir cap notícia.

Els dies passaven i a mesura que anava establint nous contactes continuava sense trobar a la meva professora. Una de les compenents del grup de recerca em va donar el telèfon d'una col·lega que era docent a la Facultat de Medicina, a veure si la sort en aquesta ocasió em podia acompanyar. Però tampoc vaig tenir èxit. Llavors, vaig recordar que fa poc vaig establir relació amb una professora d'infermeria. Li vaig escriure per e-mail i em va facilitar el correu d'una companya seva. Em vaig posar de seguida en contacte amb ella i vam acordar la primera trobada per al mes de desembre. Vaig arribar a l'hora, a les 12, i jo em vaig dirigir al seu departament i al seu despatx. Vaig esperar més de 30 minuts i vaig decidir redactar una nota i deixar-la a la bústia. Al cap d'un parell de dies vaig obtenir resposta de la professora, havia tingut un imprevist que li va impossibilitat arribar a la cita. Vam pactar abans de vacances de Nadal tornar-nos a trobar. En aquesta ocasió, quan vaig arribar al seu despatx, l'Eugènia hi era i estava preparada per començar l'entrevista sobre el tema en qüestió. Volia conèixer la seva trajectòria professional, la seva experiència com a dona dintre de la universitat i les igualtats (o desigualtats) de la marca de gènere.

Abans de començar la conversa vaig demanar-li permís per poder-la gravar, ja que després seria molt més fàcil poder realitzar la transcripció de l'entrevista.³⁶ La professora va donar el seu consentiment i vam iniciar el nostre procés de diàleg i escolta. Al finalitzar vam acordar que quan tingués la transcripció li faria arribar,

³⁶ Transcripció realitzada per la Laura Domingo Peñafiel, companya del grup de recerca.

via e-mail i en un arxiu adjunt, per tal de poder-la llegir amb calma i fer totes les modificacions pertinents. I així va ser.

Eixos entorn a la història de vida professional

Després de la lectura i l'anàlisi de l'entrevista realitzada a l'Eugènia i tenint en compte l'objectiu de la recerca, l'eix del relat neix de les temàtiques que emergent de la trobada amb la docent i que són fonamentals per poder contextualitzar i dotar de sentit el seu relat. Al llarg de la redacció d'aquest escrit es pot veure com es va entreteixint les explicacions i les interpretacions de la investigadora i les aportacions de la vida professional.

Les temàtiques que guiaran aquest entramat són: 1) la biologia: la meua formació inicial. 2) Prendre decisions: cap a on orientar el futur professional. 3) L'arribada a la universitat: una professora associada activa que viu entre dos móns. 4) De becària en recerca a doctora en potència. 5) El viatge a l'estranger: gaudir d'una post doctoral. 6) Les polítiques del departament: el gènere i les igualtats d'oportunitats. 7) Canvis en les dones de la meua generació i en les anteriors. 8) La vida familiar i el paper de la maternitat: conciliant amb la vida laboral. 9) Una mirada cap a la metodologia d'ensenyament i la llibertat de càtedra. 10). Pensant en una altra figura docent: en busca de l'estabilitat? 11) Canvis en l'alumnat. I, 12) Fent balanç de l'arribada a la universitat i l'inici de la seva carrera docent.

La biologia: la meua formació inicial

La formació inicial de l'Eugènia va estar lligada amb la Universitat de Barcelona. Era conscient de quina volia que fos la seva trajectòria inicial, els seus estudis acadèmics un cop acabat l'institut.

Em vaig formar a la UB i un cop acabada la carrera em vaig moure en diferents camps de la investigació, entrant a formar part d'un equip multidisciplinari de la UAB, tot i que la tesi fou defensada a la UB.

Però, cap a on caminaria un cop acabada la Llicenciatura de Biologia? Quin seria el seu destí? Com molts joves de l'època, l'Eugènia es va posar a treballar. L'objectiu principal d'aquell moment era trobar feina i exercir com a professional. Ella es va iniciar a l'àmbit de la recerca i va demanar un ajut per poder-se formar com a personal investigador³⁷. Malgrat escollir aquesta vessant, la professora no va descartar la docència per si en algun moment donat podia fer classes a la secundària; és per això que va decidir treure's el Certificat d'Aptitud Pedagògica (CAP) necessari per poder exercir com a professora a secundària.

³⁷ Ajuts com les FI (beques de Formació d'Investigadors) atorgades per la Generalitat de Catalunya o les FPI (beques de Formació del Personal Investigador) o FPU (beques del Programa Formació del Professorat Universitari) atorgades pel Ministeri.

Un cop acabada la Llicenciatura de Biologia a la Universitat de Barcelona vaig començar a treballar centres hospitalaris i en diferents departaments on es feia una investigació aplicada a la medecina. Tot just acabar la llicenciatura vaig adreçar-me a diferents institucions públiques: Diputació, Ajuntament, etc., per obtenir ajuts que em permetessin continuar la meva formació en el camp de la biomedicina i el fet d'aconseguir un ajut de formació per a personal investigador, va facilitar-me aquesta sortida professió. De fet en aquell moment no havia contemplat encara la meva tasca com a docent; tot i que havia cursat el curs d'adaptació pedagògica (CAP) per poder-me presentar a les oposicions de d'ensenyament de secundària.

Una persona aprèn quan gaudeix de la feina que fa i quan està a gust en allò que està realitzant; però sobre tot, quan està envoltada de bons professionals que ajuden a enriquir la feina que l'altre fa. I això és justament el que li va passar a l'Eugènia.

Durant aquests anys vaig aprendre molt a gaudir de la meva professió ja que vaig tenir la sort de trobar-me amb bons professionals, grups multidisciplinaris que van ajudar-me a completar la meva formació. Fruit de tot aquells temps va ser la defensa de la meva tesi a la UB. Durant aquells temps havia col·laborat com a docent, però de manera puntual, en cursos de doctorat o en algun curs de formació de personal tècnic, escola d'infermeria, etc.

Prendre decisions: cap a on orientar el futur professional

Les generacions de 1970 - 90 anaven una mica desorientades cap a on encaminar la seva trajectòria acadèmica - professional. Decidir què fer, cap a on dirigir la teva formació i quines ofertes i/o possibilitats hi havia per accedir al món laboral van suposar obrir nous interrogants, i entrar en moments d'incerteses.

Mira quan la nostra generació va acabar la llicenciatura estàvem molt desorientats en general. En l'actualitat els estudiants van molt més dirigits, saben l'oferta i les possibilitats que tenen per accedir en el món laboral. Llavors, els estudis era molt teòrics i poc pràctics, no et donaven cap visió del mercat laborals, més o menys era tot un: "sálvese quien pueda". De manera que la majoria de gent optava per la docència a l'ensenyament secundari. De fet va ser per aquest motiu pel que vaig decidir estudiar el CAP. Era l'opció que veia més clara. Tot i que m'agradava més el camp de la investigació aplicada, però no ho veia molt clar, no hi havien tantes facilitats ni per entrar als departaments universitaris, ni per trobar ajuts que permetessin continuar els estudis de tercer grau. Durant aquest temps vaig provar moltes coses. Vaig dedicar-me als anàlisis clínics primer com a tècnica de laboratori (durant el període d'aprenentatge) i després com a tècnica superior. Mentrestant també ho compatibilitzava com alumna interna en un Departament del Hospital Clínic.

L'arribada a la universitat: una professora associada activa que viu entre dos móns

Una manera de poder entrar a la universitat i poder continuar vinculada a la tasca diària, a la pràctica, és a través de la compatibilitat entre el dintre i el fora. És a dir, entre el món laboral i el món universitari. Aquí va ser quan l'Eugènia va decidir optar a una plaça d'associada, a la que es va presentar i la va guanyar.

Bé, vaig acabar i mentre estava pendent de què faria del meu futur professional, optant per marxar fora del país, tot i que no era fàcil des de un punt de vista personal en aquell moment. En aquest temps em van comentar que havien convocat unes places de professor associat a la UB adreçades amb el meu perfil curricular. No vaig dubtar i m'hi vaig presentar.

Un cop guanyada la plaça es plantejava un nou repte: fer de professora a les classes pràctiques i, posteriorment, les teòriques. La preparació del material docent havia de ser compaginat amb la seva tasca recercadora que feia fora de la universitat.

Primer vaig començant impartint les classes pràctiques en el departament i mentrestant jo anava continuant amb la meva tasca investigadora, gaudint de diferents ajuts públics que finançaven projecte de recerca i de formació per a joves investigadors que volien incorporar-se a centres hospitalaris on es feia recerca biomèdica. Durant aquest període postdoctoral vaig canviar de línia de recerca per adreçar-me a estudis de diferents patologies humanes, ja que no sempre tens finançament per continuar línies molt bàsiques en aquest tipus de centres, tot i que teníem algun model experimental "in vitro" (...) En quant a la vessant de docent, el "training" principal va ésser el propi l'alumnat, per tant les classes pràctiques van ser la meva primera prova de foc i posteriorment em vaig incorporar a impartir les classes teòriques. De tota aquesta història ja han passat doncs uns 15 anys que sóc professora associada.

L'Eugènia continua formant a futurs professionals del món de la salut; però també ho fa a persones ja llicenciades i ja immerses de ple en el mercat laboral.

També continuo impartint cursos puntuals a l' UAB, curs de doctorat a l'UB i en altres centres professionals sanitaris no universitaris.

Quina és la seva tasca principal?

La meva investigació principal i per tant el meu treball principal està fora de la UB. Actualment estic contractada a través del "Instituto de Salud Carlos III", integrada en un centre adscrit a la UAB.

De becaria de recerca a doctora en potència

Un cop llicenciada en Biologia, l'Eugènia tenia clar que volia continuar fent recerca. Per poder realitzar la seva tesi, continuar formant-se i estar a un departament de l'Hospital Clínic de Barcelona va demanar un ajut o beca.

Encara no havia finalitzat els meus estudis superiors quan vaig entrar en un departament en l' Hospital Clínic com alumne interna, i un cop llicenciada vaig gaudir d'un ajut institucional que em va permetre iniciar-me en el món de la recerca biomèdica. La meua categoria en aquell moment fou la de becaria de recerca. Vam passar uns quants anys fins que no vaig obtenir el primer contracte laboral.

S: La beca era per fer recerca, per fer tesis...?

E: Si, després vaig gaudir d'ajuts en la categoria de postdoctoral.

La tesi es va convertir en una qüestió de formació i la seva experiència als departaments i a les recerques la va nodrir fins arribar a ser doctora, i tenir la capacitat necessària com a recercadora.

La tesis vaig trigar en defensar-la, ja que en calia formar-me en aspectes biomèdics abans de començar a decidir què volia fe. La nostra llicenciatura en aquell moment no contemplava cap meua de formació a aquell nivell i calia el seu temps.

El viatge a l'estranger: gaudir d'una postdoctoral

Després dels primers anys de formació i després de la seva experiència com recercadora, l'Eugènia va poder optar a una beca postdoctoral. Un somni que es va fer realitat i que li va aportar molta satisfacció personal i professional. Professional perquè va poder aprendre noves eines per tal d'exercir el seu rol com a recercadora i docent; i va poder participar en diferents projectes de recerca. Personal perquè es va envoltar de grans professionals i grans persones amb les quals va establir una relació més humana i propera.

El període postdoctoral el vaig fer fora de l'estat espanyol, i durant aquest temps vaig suspendre la tasca docent. Vaig estar a Dinamarca i a Anglaterra. A Dinamarca en un institut de recerca patrocinat per la Novo Nordisk i Anglaterra a l'institut d'investigació de la Wellcome Trust Centre, involucrats en estudis de genètica humana. Vaig estar quasi dos anys i després estades curtes a Dinamarca, tornat a la Universitat de Barcelona en qualitat d'associada.

Les polítiques del departament: el gènere i les igualtats d'oportunitat

Segons el pla d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes de la Universitat de Barcelona, i segons l'Article 19 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 2006: "totes les dones tenen el dret al lliure desenvolupament de llur personalitat i capacitat personal, i a viure amb dignitat, seguretat i autonomia, lliures d'explotació, maltractaments i de tota mena de discriminació. Per tant, les dones tenen dret a participar en condicions d'igualtats d'oportunitats amb els homes en tots els àmbits públics i privats".

Si recuperem el que diu l'Estatut, trobem que hi hauria d'haver condicions d'igualtat per poder participar en tots els àmbits públics, amb les polítiques de departament on està vinculada l'Eugènia, es pot visualitzar que encara, en l'actualitat, els càrrecs significatius continuen sent per als homes més que per a les dones. Tot i que aquestes estiguin ben preparades i "capacidades" per poder exercir alguna de les tasques de gestió.

S: En el teu departament, la majoria sou homes o dones?

E: És un departament gran i no et sabria dir el tant per cent de dones respecte a homes, però sí que és veritat que si comptabilitzes el tant per cent amb càrrecs significatius, amb algunes excepcions, crec que guanyarien els homes. Això ho detectes a la majoria de departaments dels centres que conec. En resum, els caps majoritàriament són homes. Evidentment, hi ha dones molt preparades i amb capacitat demostrada que podrien assolir aquesta tasca de manera molt satisfactòria. Si n'hi han, catedràtiques, aquesta és la teva pregunta? jo diria que no encara. Tot i que això no t'ho puc assegurar, ja que mai m'he dedicat a comptabilitzar aquesta qüestió. Però sens dubte crec que guanyarien els homes.

En quant a la perspectiva de gènere i la igualtat d'oportunitats a l'article 41 del mateix Estatut trobem: "Els poders públics han de garantir el compliment del principi d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes en l'accés a l'ocupació, en la formació, en la promoció professional, en les condicions de treball, inclosa la retribució, i en totes les altres situacions, i també han de garantir que les i dones no siguin discriminades a causa d'embaràs o de maternitat".

Legalment tothom tenim les mateixes oportunitats teòriques, però existeix l'anomenat: sostre de vidre. Per tant la resposta és NO. No n'hi ha les mateixes oportunitats. En el meu cas, el fet de no estar tota la jornada laboral en el departament fa que no puguis detectar situacions de desigualtats. Jo puc parlar de la meva experiència d'altres centres on m'he mogut, on la meva jornada és més llarga i tinc més dades de referència per poder valorar.

Canvis en les dones de la meva generació i en les anteriors

Dos dels canvis més significatius respecte a les dones han estat: la legislació (constants reformes) i la seva entrada al món laboral. Durant molt de temps es va pensar que la instrucció de la dona no era necessària ni important, i és per això que vam estar lligades al món de la llar i a les tasques relacionades amb aquesta. Però una realitat començava a fer-se visible: la incorporació de la dona a la universitat. No va ser fins l'onze de juny de 1888 amb la promulgació de la Real Ordre on es va reconèixer el dret de les dones a estudiar a la Universitat; malgrat que no va ser fins a la segona meitat del S. XX quan les dones van decidir (o poder) finalment realitzar estudis universitaris (Rahona, 2008).

A veure, han hagut canvis importants, degut a la lluita col·lectiva de moltes dones de la meva generació i sobretot de la generació anterior de la meva. La meva generació està a cavall de finals de la dictadura i inicis de la jove

democràcia, és a dir, el període anomenat transició. Durant aquest temps han hagut canvis que personalment i col·lectivament s'han pogut percebre. Canvis importants que han permès sens dubte la incorporació de la dona plenament a la societat i per tant, al mercat laboral de ple, però no tots els canvis han arribat com moltes dones voldríem, sinó tu no estaries fent aquest estudi i parlant d'aquest tema. Encara la dona, en moltes àrees de la vida, continua tenint obstacles. En definitiva, canvis legislatius molts, reals potser no tants. Legalment no hi ha res escrit en el qual tu no puguis assumir una competència determinada, aparentment partim amb les mateixes condicions d'igualtats, però la realitat és una altra. Si tu estàs fent aquest treball d'investigació, significa que el tema encara és obert.

Parlem de l'estructura familiar? El pes de la família continua tenint un tant per cent molt alt sobre les dones. I això implica temps i organització: de la casa, dels fills, cura de la gen gran, etc. De manera que resta de temps extra que podries dedicar a la feina. Evidentment sempre hi han excepcions que confirmen la regla. Estem en un món on encara el domini és masculí i això implica que hi hagin desigualtats.

El fet d'assolir càrrecs implica en molt casos canvis importants en l'organització familiar. Conscientment o inconscientment ens han educat per a tenir rols de tasques considerades de dones i d'altra banda ens imposen o ens imposen fer-ho tot millor que els homes. De manera que si tu creus que no podràs assolir nous reptes ja que la dedicació serà bastant incompatible amb la teva vida familiar, directament no ho fas. Això passa no només en els departaments universitaris; sinó amb molt altres àmbits de la vida, per exemple, a la política.

Per tant, legalment tothom tenim les mateixes igualtats i condicions però després a l'hora de la veritat hi han uns frens, moltes vegades invisibles. Tornes el sostre de vidre damunt teu. Un sostre de vidre que és difícil superar. Hi han canvis però encara són per a mi i moltes dones insuficients.

La vida familiar i el paper de la maternitat: conciliant amb la vida laboral

A finals del segle XX es va produir una consolidació de la participació de les dones a la educació universitària espanyola. Segons les dades de la OCDE (2005) el col·lectiu femení supera més del 50% de matriculació. La inserció al món universitari per part d'aquest grup ha suposat múltiples conseqüències en la composició de la població amb estudis superiors, en les estructures i dinàmiques familiars i, sobre tot, en el mercat laboral (Pérez – Díaz i Rodríguez, 2001). Aquests canvis produïts en els últims anys ha significat que la dona hagi de comptabilitzar la família amb la feina (Angoitia i Rahona, 2007).

La meva vida familiar ha marcat la meva vida professional. Un tant per cent elevat de dones en el meu entorn o bé són solteres, o bé no tenen fills o tenen els fills més tard. En el meu cas, sóc mare d'una nena petita tot i que podria

per edat tenir fills més grans. La maternitat, en el meu cas, com en el d'altres dones, es va retardar per qüestions professionals.

El meu període postdoctoral va venir marcat per la meua família. En aquell moment jo ja tenia una vida familiar organitzada i era difícil compaginar-ho tot. En moltes ocasions, per una home és molt més fàcil traslladar a tota la família fora, o fins i tot plantejar-te anar sol. Per una dona és més complicat... Si tens una parella estable i l'altra persona té una bona feina és difícil que marxi darrera teu. És més difícil desarrelar a l'home que no pas a la dona. Cal dir que en moltes ocasions la parella del home o bé no treballa o bé deixa la feina demanant una excedència, o senzillament deixa la feina per seguir el seu company. D'altra banda, per una dona el fet de deixar als fills per un període de temps, és, des de un punt de vista emocional, i també logístic, molt complicat. Però evidentment, cada organització familiar és un món.

Per tant, un aspecte important que caldria remarcar seria el fet de formar una família, tenir parella i ser mare. Ser mare no és una elecció gens fàcil en la societat actual. En els últims anys, la dona en general, i la universitària en particular, està patint certs inconvenients a l'hora de combinar i compaginar la carrera acadèmica amb la carrera "marental"³⁸; o millor dit, l'hora de decidir quan una pot ser mare i no quan una vol ser mare. Aquí entra en joc el rellotge biològic i les dificultats, potser de poder concebre un altre ésser per l'edat que pugui tenir o la tensió que estigui vivint. O bé, quan hi ha l'oportunitat de viatjar a l'estranger o fer un any sabàtic: es pot moure a tota la família o és millor que es redueixi el temps d'estada i es viatgi sola? La reducció de la vida professional i la productivitat a la recerca es veu "afectada" a l'hora de ser mare i tenir fills. En definitiva:

La meua vida laboral està marcada per la meua situació familiar. Jo molt probablement amb una altra situació potser no seria aquí parlant amb tu, ja que no hagués tornat d'Anglaterra. En aquell país i en aquell moment, hi havien moltes facilitats d'aconseguir feina estable en recerca, de manera que molt probablement no hagués tornat. Aquesta diferencia l'he constatat entre companyes i amigues de professió solteres i casades, aquestes últimes o no han marxat o han marxat per períodes curts com jo.

La situació dels homes és ben diferent a la de les dones. Per a una dona és molt difícil fer estades a l'estranger o realitzar un sabàtic, cal pensar-s'ho molt. Per un home és diferent, hi ha un altra al·licient.

Hi ha més homes que fan sabàtics que no dones, amb les mateixes condicions familiars i això deu tenir una motivació al darrera, no creus? Tot i que moltes vegades, no es diu obertament ja que seria políticament molt incorrecte.

Una mirada cap a la metodologia d'ensenyament i la llibertat de càtedra

Com sabem, amb la Llei de Reforma Universitària (1983) s'inicia un procés de canvis i transformacions a l'àmbit universitari. I és al 1987 quan hi ha una

³⁸ Marental no sé si existeix aquesta paraula, sí parental, però vull fer referència a ser mare a tot lo que implica.

afrontació de reforma de l'ordenació acadèmica de l'ensenyament. Malgrat tots aquests canvis, la llibertat de càtedra i les metodologies i mètodes d'ensenyament continuen sent un element essencial, singular i exclusiu del professorat. Però també és evident que la política de departament pot marcar la manera actuar i de saber fer (correccions d'exàmens, criteris d'avaluacions, temaris que s'han d'impartir...).

A veure, cada departament de cada facultat és un món. En el meu cas, tinc un cert grau de llibertat. És a dir, evidentment a l'hora d'impartir la classe ho fas com tu creus més convenient. La resta, la marca la política pròpia de cada departament: valoració final de l'alumnat, tipus d'examen, organització de l'assignatura.

S: Està pactat pel professorat? O imposat?

E: Si no pactat diria dialogat. També és cert que els coordinadors tenen més punts de referència per decidir i tu com a docent tens potser una visió més parcial. És cert que hi ha aspectes que m'agradaria poder-los canviar o modificar, però es veritat que això implicaria molts canvis a nivell de tot l'equip docent que imparteix l'assignatura i molt probablement seria complicat.

Pensant en una altra figura docent: en busca de l'estabilitat?

Durant l'entrevista li vaig preguntar a la professora col·laboradora si s'havia plantejat passar de ser una docent associada a ser una docent estable. Però, què dóna avui l'estabilitat? És ben cert i seguint el que marca les regulacions universitàries cal acreditar-se, mitjançant les publicacions, les recerques i la docència en els diferents perfils (ajudant, lector, titular, catedràtic). Arribar a ser titular a l'acadèmia del segle XXI és un camí ple de tensions, inseguretats i pors. El temps és un factor clau i a vegades aquest és essencial per acabar de prendre una decisió.

La branca docent m'agrada i diria que cada vegada m'agrada més. Si tingués més hores m'agradaria poder implementar nous recursos docents i experimentar amb ells.

(En quant plantejar-se la universitat com a primera opció) No estic segura, potser places de lector, però moltes vegades no són estables i això personalment em fan una mica de por. El temps passa molt ràpid i de seguida et fas amb una edat laboral en el que et consideren gran.

(Respecte a l'estabilitat en l'actualitat) Crec que sí, tot i que amb dubtes. Arriba una edat en la que la part aventurera acaba i vols una estabilitat laboral que permeti iniciar noves aventures.

Canvis en l'alumnat

Durant els últims anys del passat segle va començar a donar-se una consolidació de la participació femenina a la universitat. Ara mateix i segons les dades de l'OCDE

les dones constitueixen el nombre d'alumnat majoritari a la universitat en gran part dels països desenvolupats.

Però tot i ser uns dels canvis més significatius en quant a estructura es refereix, també es poden visualitzar canvis a nivell fisiològic i de maduració en el nostre alumnat. Són molts professors que, com l'Eugènia, veuen que a l'alumnat actual li manca autonomia, responsabilitat, pensament crític i capacitat per prendre les decisions més importants del seu propi procés de formació i aprenentatge.

He vist canvis en l'alumnat. En general, els trobo cada vegada molt més infantils i l'adolescència s'allarga molt anys. Es veritat que molt probablement la culpa la tinguem tots, en general se'ls intenta donar tot tan mastegat que no saben fer esforços personals. (...) D'altra banda, cada any que passa sóc més gran i això implica que la distància generacional augmenta. Són la generació de la desmotivació i la pregunta clau és: que has de fer per motivar-los? Estan molt acostumats a tot tenir-ho molt de pressa, tot són facilitats: dossiers electrònics penjats una setmana abans, etc. Crec, personalment, que és un gran error. Tenim que tornar a la cultura de l'esforç. Cultura que s'hauria d'aprendre des de la primària, passant per la secundària fins arribar a la universitat i, molt important, en el sinus de las famílies Venen amb rols de primària i de secundària i pensen que aquí tindran el mateix. Potser detecten una certa distància entre el professor i ells com alumnes, distància que no la saben canalitzar en molts casos i es desmotiven.

Fent balanç de l'arribada a la universitat i l'inici de la seva carrera docent

Abans d'acabar l'entrevista amb la professora Eugènia, la Sandra li brinda l'oportunitat de poder destacar els punts més significatius de la seva trajectòria docent; i ella s'atura, reflexiona i fa balanç d'aquests 20 anys aproximadament:

Potser l'arribada a la universitat i l'inici de la meua carrera docent a mi em va marcar molt. Primer, perquè era una situació nova i ho vols fer molt bé, tens un sentiment de molta responsabilitat davant de tot el col·lectiu de futurs professionals. També ets conscient de la manca de recursos docents. També haig de dir que per a mi cada any, sempre, m'ho plantejo com un repte nou. Intento formar-me con a docent i per aquest motiu faig cursos de formació per a professorat, sempre pensant en millorar aspectes docents.

Com es pot observar, l'Eugènia dóna molta importància a la formació del professorat. Ja que aquest s'ha de viure com un procés continu, de constant evolució. Ser professor universitari és una tasca difícil i complexa que requereix del domini d'una sèrie d'estratègies i mètodes pedagògics. Un moment de reflexió i de qüestionament de la seva tasca com a docent gira entorn a les avaluacions. A la Universitat de Barcelona és comú trobar-se a final de cada trimestre una enquesta que han d'omplir els mateixos alumnes de l'assignatura respecte a la tasca desenvolupada pel docent. I aquesta serveix com a punt de partida, és a dir, per donar a conèixer les pràctiques docent que es posen en joc: estratègies, metodologies, tècniques, recursos, sabers, coneixements... Per tant, els resultats

obtinguts, fiables o no fiables, es consideren marcadors d'autocrítica i ajuden a valorar possibles canvis en el teu saber, saber fer, saber estar i saber ser.

Les enquestes són un moment de reflexió, tot i que, moltes vegades, no sé si reflecteixen la realitat del docent, discrepo amb el tipus de qüestionari.

Malgrat els primers moments d'inquietuds, d'incertesa, i de suma responsabilitat, l'Eugènia es mostra com una professora activa que es planteja cada nou curs com un repte, amb ganes d'innovar, de formar a futurs professionals, d'aportar el seu granet de sorra amb els seus coneixements i la seva experiència en el món de la recerca. Però també, es veu amb la necessitat de formar-se, és per això que aposta per una formació permanent: "renovar o estancar-se". Per tant, la formació permanent dels docents universitaris moltes vegades corre a compte seu, i no és la pròpia universitat qui estableix una planificació de caràcter general. Val a dir però que aquesta sí facilita l'actualització del seu personal docent.

Agraïments

Volem agrair a la professora Pilar Isla, professora titular de l'Escola Universitària d'Infermeria, de la Universitat de Barcelona; perquè sense la seva ajuda l'entrevista amb la professora Eugènia Mato no hagués sigut possible.

Història 7: “No hi ha gaires dones que hi arribin”. Fernando Hernández

“Nuevamente planteamos que el estudio de biografías y currículos sería particularmente esclarecedor” (Fernández y otras, 2002: 466).

Situar-se en el camp

El dia que vam dissenyar la mostra de l'estudi es va decidir incloure una investigadora vinculada al 'Consejo Superior de Investigaciones Científicas' (CSIC). En el nostre cas, en el que normalment transitem per les Ciències Socials i les Humanitats, no solem tenir referències de col·legues de les Ciències Experimentals i menys del CSIC, una institució que sempre hem vist llunyana i, en certa manera privilegiada, per allò de que els seus membres es poden dedicar de manera integral a la recerca, ja que no fan docència. Una col·lega ens va parlar d'una recercadora molt valorada al seu camp i amb un ampli reconeixement internacional.

En el meu cas, les referències sobre el CSIC, el seguiment dels seus avatars, redefinicions i reivindicacions sempre ha estat d'alguna forma present per l'amistat, ja antiga, amb un científic titular amb el qual ens vàrem visitar quan ell feia la seva estada de postdoc a la universitat de Berkley. Escrivint aquesta història he pogut rememorar algunes de les nostres converses en les que em parlava dels seus afanys per fer carrera dins del CSIC. També ha cobrat un nou sentit del valor que té l'estada al estranger en aquesta cursa pel reconeixement.

Vaig fer varies trucades al seu laboratori, i alguns dels becaris del seu grup, em van guiar per la seva agenda, fins que vam poder parlar. Després d'explicar-li de forma somera el projecte i el que esperàvem de la seva col·laboració, vam fixar una trobada que va tenir lloc al seu despatx de les noves instal·lacions del Parc Científic de Barcelona.

El dia que havien quedat vaig arribar amb temps. Havia oblidat la meva tarja d'identificació del Parc i vaig haver de passar tot el ritual d'accés. Després de donar el meu nom i de mostrar el DNI a la recepció em van convidar a anar a la sala d'espera. Una breu estona després va arribar na Mercè (nombre fictici³⁹) qui, després d'una breu presentació, em va convidar a pujar al seu laboratori.

Entrar als espais de recerca del Parc Científic em va servir per a confirmar l'aurèola de la que s'ha sabut envoltar la Ciència en general i les Ciències Experimentals en particular. No sé què em pensava que em trobaria. Però el que vaig veure va ser un llarg passadís al que s'abocaven una sèrie d'espais quadrats - els laboratoris - en els que treballaven grups reduïts -cèl·lules- de recercadores/rs. De fet, el que dirigeix la Mercè està format per ella mateixa, dos investigadors postdoctorals i dos predoctorals.

³⁹ En el procés de negociació final la professora que hi participa en aquesta història va decidir l'anonimat del seu nom i el d'altres persones que apareixen al relat.

Encara que ja havia viscut una situació semblant als laboratoris de química inorgànica d'una universitat del Llevant pensava en com els mitjans de comunicació, i sobretot, el cinema, ha contribuït a mostrar l'ambient de treball de les persones que es dediquen a la recerca envoltat d'un cert *glamour*. I com la pròpia institució fa servir el que Foucault va anomenar 'dispositius discursius' per conformar i confirmar el seu 'poder-saber': controls, identificacions, senyalitzacions, misteri, secret, important,... Després de creuar el laboratori vam arribar a una petita zona de despatx, amb dues taules, prestatges i un parell d'ordinadors - on fa la gestió dels projectes i es dedica a escriure els articles, em va comentar la Mercè -. Allí vam seure i vam encetar la conversa al voltant de la seva trajectòria, i especialment, entorn al que significa ser dona i recercadora a la Universitat i al Consejo de Investigaciones Científicas (CSIC).

Aquesta narració de caràcter biogràfic té, com la resta de les històries que formen part d'aquesta recerca, la finalitat d'esbrinar com una dona investigadora experimenta, viu, afronta, s'enfronta i troba el seu camí en un context que no sempre li ha estat favorable. Com vam escriure a la proposta del projecte del que tracta aquest relat, construït sobre la base de la memòria dels moments claus de la seva trajectòria, la seva principal finalitat és esbrinar "com es va convertir en la mena de dona, professora, investigadora o gestora que ara és, així com les relacions entre les experiències personals i el desenvolupament de la seva trajectòria professional".

Per assolir aquesta finalitat, després de la transcripció de la conversa⁴⁰, vaig procedir a fer emergir els temes organitzadors del seu relat i que s'articulen en un eix cronològic marcat pel que considero com 'els moments crítics' de la seva trajectòria: formació, rituals de pas, consolidació i reconeixement. Aquests temes responen a la definició de Van Manen qui "describes a theme as the form of capturing the phenomenon that one is trying to understand; a theme describes an aspect of the structure of lived experienced" (Van Manen, 1990: 87). Aquests quatre temes no només descriuen l'estructura de l'experiència viscuda per na Mercè, sinó que 'capturen' el fenomen que pretenen comprendre i que he enunciat en l'anterior paràgraf.

Aquests 'moments' es complementen amb l'exploració de tres dels aspectes que resulten més característics per la seva vinculació amb la condició de ser dona-investigadora: les conseqüències de la maternitat, el com afronta la paritat i una valoració del que li ha significat ser dona a la ciència.

Els primers passos: Cercant un lloc per ser recercadora

Quan un estudiant arriba a la universitat amb el somni d'encetar els estudis d'una llicenciatura ho fa dins d'un relat, d'un imaginari social que ens diria Maffessoli (Carretero Pasín, 2003), que conforma i nodreix la mitologia del propi imaginari. Els estudis de Biologia formen part, i han construït un primer imaginari social vinculat a l'estudi de la vida animal o vegetal, amb el que implica de contacte directe amb la natura; i en l'actualitat al camp de la recerca de laboratori, com

⁴⁰ Realitzada per Laura Domingo.

caçadors dels fonaments de la vida i, en molts casos, amb derivacions cap a la millor comprensió dels processos que produeixen les carències i alteracions dels organismes. El relat de la Mercè, en el que senyala els orígens del seu interès per la Biologia, mostren evidències d'aquesta doble conformació de l'imaginari:

Jo vaig començar biologia perquè m'agradaven molt els animals. Era molt Rodríguez de la Fuente. Després, la veritat, quan vaig fer les assignatures de Zoologia em vaig deprimir una mica pensant: -"No és això el que jo m'esperava", i llavors vaig conèixer el que era la biologia molecular gràcies a que teníem una professora de genètica molecular molt bona i em vaig aficionar, almenys em vaig interessar perquè era molt atractiu i molt novedós".

D'aquesta manera la motivació primera s'enfronta amb la realitat i té lloc el que Zeichner i Gore (a Bullough, 2000: 101) consideren com un procés "(...) 'altamente interactivo', lleno de contradicciones, con una 'interacción constante entre la elección y las restricciones', un proceso 'en el que influyen los profesores y que ellos mismos configuran,...' incluso mientras se está buscando un lugar dentro de la comunidad" de biòlegs⁴¹.

Jo vaig estudiar Biologia a la Universitat de Barcelona. Quan estudies Biologia penses que és una carrera molt maca, però almenys jo, quan estava acabant, que era el curs 86-87, les possibilitats de feina de biòleg eren poquetes. Tenies una opció i era intentar entrar a una empresa farmacèutica bàsicament de venedor; l'altre era evidentment l'ensenyament, i la il·lusió de tots nosaltres, al menys la meva, era fer recerca. El que passa que és molt selectiu i tot això.

Són doncs les interaccions les que configuren i donen sentit a l'experiència i produeixen en aquesta història el trànsit d'un imaginari vinculat a la 'cura' dels animals al de l'atracció per la recerca. Un destí escàs per a les hores, degut a l'organització que tenia la recerca a l'Espanya de la segona meitat dels anys 80. Amb un segon govern socialista presidit per Felipe González, que havia aprovat la LRU (1985) i que començada a organitzar una nova política de gestió de la recerca, no només per l'increment en la dotació de fons en les convocatòries nacionals d'I+D, sinó perquè s'inicia l'avaluació de l'activitat investigadora (resolucions de 26-9-1989 i 20-6-1990), el que obria el camí al reconeixement i una major valoració a la universitat (i en el CSIC) d'aquesta activitat.

La formació com a recercadora: Cercar i aprofitar les oportunitats

Però les eleccions professionals no es consoliden només des del desig. Cal la voluntat d'aconseguir el que es desitja i la cerca de les opcions que permetin assolir els propòsits inicialment definits. Uns propòsits que han de comptar amb un sistema de valors que selecciona, en una primera instància, en funció de l'expedient acadèmic dels candidats.

⁴¹ Aquests autors fan referència als educadors, però el procés, com il·lustra el cas de la Mercè, també es pot extrapolar a d'altres professions com les relacionades amb la Biologia.

Jo vaig començar a preocupar-me pel tema de la recerca contactant amb laboratoris, com que tampoc tenia un excel·lent de notes, diguem-ne era... no era ni un aprovat ni un excel·lent, estava entremig. I vaig contactar amb diferents laboratoris per veure si hi havia la possibilitat de fer recerca...

Però el que podia ser interpretat com limitació –la situació del seu expedient- es transforma, per la voluntat de ser, en un estímul per trobar el propi camí. Així la primera instància que va ser sondejada com a possibilitat de feina va ser els laboratoris; i davant de les dificultats, la segona serà la universitat.

Segurament una altra persona, sense la voluntat de ser de la Mercè, hagués optat per seguir, parafrasejant el poema de Frost, pel camí més transitat: la docència a la Secundària. Però la Mercè volia ser investigadora, i era conscient que amb les limitacions del seu expedient, l'únic camí que tenia era el de situar-se en una posició d'oberta disponibilitat d'aprendre. I si a la UB, on encara estudiava, no trobava possibilitats, l'altra universitat de la Diagonal, la UPC, podia ser un lloc on cercar una porta oberta, on començar, abans de finalitzar la llicenciatura, la seva formació com a recercadora.

Vaig provar la universitat però la universitat clarament només es mirava la gent que tenia excel·lent. Llavors em vaig moure una mica pel campus, em van ajudar una mica, i vaig anar a parar a la Politècnica amb en S. I en S. em va acollir un estiu i vaig començar a fer coses. Llavors estava en M. C. acabant la tesi i em van començar a ensenyar 'cosetes' de refracció de raigs X i abans de cinquè vaig estar al departament anant a hores quan acabava de classe, i així vaig començar. Llavors vaig estar en contacte amb aquesta gent i quan vaig acabar la carrera doncs em van dir que sí.

En aquesta decisió la Mercè mobilitza dues estratègies que es perfilen com una constant en la seva trajectòria: la capacitat de crear vincles amb persones de les que pot aprendre; i la decidida actitud d'implicació a l'hora d'aprofitar i treure partit de les possibilitats que va trobant al seu recorregut.

Quan vaig entrar amb en S... de fet jo anava a veure a en C. que feia més la part de biologia molecular; en S. era geofísic, però com que em va acollir en S. em vaig transformar una mica a la part geofísica i vaig començar fent cristal·lografia de l'ADN i al principi era tot 'raro' perquè és molt físic, molt matemàtic, molt... Sí que estudies un problema biològic, però les eines són totalment físiques i els experiments que fas per obtenir resultats són més de la química que no pas...

No és difícil imaginar la situació de sorpresa inicial d'en S. al trobar-se davant d'una estudiant de Biologia que volia dedicar el seu temps lliure a formar-se en un camp que no dominava i que era completament nou per ella. Però aquesta sorpresa, a força d'entusiasme, dedicació i voluntat de ser es va transformar en un vincle de reconeixement i col·laboració que ja dura quasi 20 anys.

Suposo que van veure l'entusiasme, que m'ho havia ficat al cap, que ho volia fer i que d'això... perquè lo típic és que els d'excel·lent segur que tenen beca, però els de notable no en tenen. Però suposo que com que veien les ganes,

doncs, jo que sé, em van recolzar. I realment en S. em va recolzar molt i vaig aconseguir una beca i aquí estic...

Explica Ivor Goodson (Hernández, 2000), a una entrevista en la que reconstrueix la seva trajectòria, la importància que va tenir un professor d'història en la seva decisió de trencar el destí – entrar a la fàbrica- al que estava abocat com noi de classe obrera de finals dels anys seixanta.

Sí que em vaig sentir recolzada, la veritat. Sobretot això sempre li he d'agrair al S. i al seu equip de biòlegs, que si tenies ganes de treballar doncs...està bé de dir-ho...

Sentir-se recolzada i entrar a formar part d'un equip de recerca en el que treballen biòlegs, i que treballen en un camp exemplar per la seva interdisciplinarietat, esdevé en un lloc de formació com recercadora que la Mercè vol i sap aprofitar. En una oportunitat que li permet, gràcies a la seva primera beca, iniciar la tesi doctoral i la seva trajectòria com a investigadora.

A l'època en que jo vaig fer la tesi la veritat és que sí (hi havien dones), jo diria que érem, no t'enganyaria, jo diria que érem com gairebé meitat i meitat. Meitat nois, meitat noies. Hi havia més noies fent la tesi. Fent la tesi i després acabant, defensant la tesis... Jo vaig acabar la tesi al juliol del 91.

En aquest punt, sembla rellevant ressenyar com les estructures naturalitzades de selecció dels recercadors i recercadores novelles, que per sobre de tot valoren l'expedient acadèmic, no faciliten que estudiants amb capacitat de treball, voluntat d'aprendre, disponibilitat i entusiasme puguin accedir a la carrera investigadora. A diferència del que es fa en d'altres països en els que la selecció es completa amb entrevistes, cartes de referència i un seminari de prova, aquí tot queda en funció d'una puntuació que no diu res de qui és, ni com s'enfronta cada persona amb la situació real de recerca o de les seves actituds per entrar a formar part d'un equip. Si la Mercè no hagués lluitat per ser reconeguda, per trobar un espai entre les escletxes del sistema de selecció de becaris, avui no estaríem escrivint aquesta història i la recerca en Biologia Molecular hagués perdut una recercadora de referència internacional.

La col·laboració amb biòlegs del CSIC

Com s'ha indicat, al 1983 s'aprova la LRU, que ha estat la llei que va plantejar les funcions i l'organització de les universitats que encara perdura. Un component important d'aquesta llei va ser l'organització del professorat i la seva carrera docent.

“La simplificación de las categorías de los docentes, la coherencia consecuente de alguna de sus innovaciones con el estatus autonómica de la universidad, la “apertura” y equivalencia de unos cuerpos docentes con otros y la admisión a los concursos para la provisión de plazas, la reducción del número de ejercicios en dichos concursos con respecto al régimen anterior.... abrían una dinámica nueva, diferente, hasta con visos de parecer más ágil y más “racional” en la promoción del profesorado universitario. Pero no tardó en hacerse patente

que el nuevo sistema de selección de profesorado, ni era satisfactorio ni el más adecuado para elegir con garantía al mejor de los posibles candidatos” (Capitán, 2000: 297-298).

En aquest context la Mercè inicia la seva trajectòria com a professora ajudant a la UPC. El que volia dir, sobre tot, dedicar-se a l’atenció dels estudiants en les classes pràctiques i de laboratori.

De fet quan vaig acabar la tesi encara tenia un temps de beca però va sortir la oportunitat de tenir una ajudantia, em vaig presentar i me la vaig treure i això implicava tres anys més de contracte d’ajudant, d’aquests de LRU... Per fer pràctiques. A veure, feies classes de pràctiques amb els alumnes i això et permetia, a més a més, continuar investigant.

Al temps que continua consolidant i expandint la seva xarxa de col·laboracions en el camp de la recerca molecular, en un període en el que els investigadors transitaven entre els laboratoris universitaris i els del CSIC.

A la UPC hi continuava indirectament lligada amb en S. El que passava era que en S., el seu departament era una unitat del CSIC. A part de ser departament de Q. M. de la UPC, també era una unitat del CSIC que era de fet la unitat de Q. M. Hi havia també investigadors del CSIC; estava en F. C. i en M. C. Ell encara no era investigador, diguem-ne que estava encara en el postdoc; estava l’I.F. que era professor de la UPC, però també va estar lligat al CSIC. Hi havia una barreja de professors de la universitat i investigadors del CSIC, científics populars...

En C. era investigador del CSIC per exemple. I és clar, al estar allà i al ser biòloga tenia més contacte amb la gent del CSIC, en concret amb l’I. F. I em vaig començar a -treballant igualment amb en S. cristal·lografia de DNA-, em vaig anar movent cap a les proteïnes. Amb l’I. F. i col·laboracions amb biòlegs del ‘C. de B. M.’ del CSIC. Una persona clau ha estat, des de que vaig començar a col·laborar, just quan vaig acabar la tesi i encara ara col·laborem és amb l’E. D. que és un biòleg (però doctor en química) molt reconegut a nivell espanyol i internacional del seu camp (la virologia molecular).

Aquestes col·laboracions permeten a la Mercè no només anar definint el seu camp de recerca –la recerca en proteïnes- sinó treballar d’una manera regular amb investigadors de referència del CSIC, especialment amb l’E. D. Hi ha una supòsit formulat per Gertrudis de la Fuente en un article publicat al 2002 a la revista del CSIC, Arbor, en el que diu:

“Precisamente el área de Biología y Biomedicina es de las que más destacan en este sentido⁴² posiblemente porques sus contenidos se relacionan con el fomento de la salud y el bienestar humano que es un objetivo muy atractivo para las mujeres” (en De Pablo, 2002: 589).

En el cas de la Mercè aquesta afirmació s’ha de sospesar en relació amb les influències i relacions que marquen aquesta primera part de la seva trajectòria i que semblen tenir un pes notable en l’orientació del seu camp de recerca.

⁴² Es refereix a l’increment de la producció científica de les dones tant en quantitat com en qualitat.

Triar ser mare: Tens treballs reconeguts però no has estat a l'estranger

Tenim, doncs, la Mercè amb la tesi finalitzada, participant en la recerca amb grups del Consejo i la UPC, fent de professora de pràctiques en aquesta universitat i iniciant la seva especialització en proteïnes. La cartografia de la seva trajectòria com a recercadora sembla definitivament orientada. Li quedava una acció, moure una fitxa, que tenia molt de ritual de pas, per assolir la següent etapa en la seva carrera com a recercadora: guanyar una beca postdoctoral i sortir a completar la seva formació en una institució estrangera.

En el meu cas la vida continua. Vull dir... estava fent bàsicament la mateixa feina que estava fent quan feia la tesi, més ser profe de pràctiques i movent-me una mica, però això ja era, diguem-ne, a nivell de cap a on em decantava cap a la recerca de proteïnes. Però aquí sí que hi ha una diferència de l'estàndard del que li passava a la resta d'investigadors o d'estudiants quan acabaven la tesi i és que la moda, no és una paraula adequada, la tendència era anar-se'n a fer el postdoctorat a l'estranger.

Però una decisió clau en la seva trajectòria, i que es pot trobar en la carrera d'altres dones que treballen a centres de recerca i/o la universitat és que pren l'opció de ser mare. I aquest fet, volgut, part fonamental del seu projecte de vida, va a suposar un fre, un temps llarg d'espera en la consolidació del seu recorregut com a investigadora.

En aquell moment, durant la tesi, vaig tenir una nena i quan vaig acabar-la la meva nena tenia dos anys i el meu marit estava... la feina del meu marit no té res a veure amb recerca i la possibilitat d'anar-me'n fora a fer una estada a l'estranger i continuar amb recerca amb un altre grup, tot i que era molt atractiva,... no entrava dintre dels meus plans. Perquè la meva prioritat era tenir la família al costat, fer la recerca el millor que pogués, però investigar a Espanya. I en aquest sentit tenia el recolzament d'en S. i el recolzament d'en F., que tots dos són investigadors reconeguts.

Però no va ser suficient que la seva vàlua com investigadora estigués començant a ser reconeguda, ni tenir el suport de dos referents claus del seu camp. Ni al Consejo, ni a la Universitat, es considerava compatible la continuïtat de la trajectòria com a recercadora i la decisió de ser mare.

“Cuando la decisión de seguir la carrera investigadora se ha tomado, no cabe duda de que para la mujer es más complicado, por el entorno de trabajo y el tema familiar, éste habitualmente muy arraigado. Una vez que la mujer supera estas barreras (algunos investigadores de elite no quieren tener nunca becarias postdoctorales), creo que sí existe discriminación profesional y que las mujeres tardan muchísimo más en llegar a las escalas superiores del CSIC (Investigadoras y profesoras)” (Santiesteban, Pilar a De Pablo, 2002: 592).

Cal recordar que no serà fins a l'any 2001 que el CSIC crea la ‘Comisión para el estudio sobre las mujeres-investigadoras’⁴³. Malgrat les circumstàncies, en el cas de la Mercè, es va fer efectiva la reivindicació de que la seva parella també fes compatible el treball fora de casa i la cura de la criatura.

⁴³ Es pot consultar les funcions i informes d'aquesta comissió a: www.csic.es/wi/mujer_ciencia.jsp

Bé, algú s'ha de cuidar d'aquella criatura. Jo afortunadament la veritat és que vaig tenir molta sort de que en això, el F. m'ajudava moltíssim. No m'ajudava moltíssim sinó que realment era participació al cinquanta per cent, ell feia menys hores a la feina i ens ho complementàvem, és clar. Però una cosa és això i un altre és anar-te'n i separar-te de tota la família, que també t'ajuda, a l'estranger. Clarament això sí que va ser una limitació...

Aquesta reflexió de la Mercè, la consciència de com l'experiència de la seva maternitat va suposar una limitació en la seva carrera, en fa recordar una frase de Gloria Anzaldúa (2004: 73):

"La cultura la hacen aquellos en el poder -hombres. Los varones hacen las reglas y las leyes; las mujeres las transmiten".

I les normes no escrites fan que el reconeixement, que possibilita l'autonomia i l'autoria, hagi de quedar aplaçat; que la veu que vol fer-se sentir hagi de mantenir-se en silenci; pel desig de ser amb un altre hagi de pagar un preu; que el model del que ha de ser un científic, només sigui realitzable amb les connotacions vinculades a formes de masculinitat hegemònica.

(Em vaig fer) un fart de plorar...Veia companys que clarament sobre el paper tenien menys currículum... ja sabem que les oposicions encara que intentin ser justes, una plaça costa molt de definir i acaba sent subjectiva la decisió final. Però es clar tres o quatre vegades sempre segona, dius...què passa?

Però no cal penedir-se, la decisió estava presa. Les conseqüències seran l'espera i continuar dibuixant els perfils de la seva trajectòria: nous projectes, publicacions, i el suport dels col·legues que sempre han fet que 'no caminés sola' com canten els "supporters" del Liverpool.

Penedir-me no, però el que passa és que m'ho han fet pagar, això sí. Penedir-me no, la decisió... una decisió és una decisió meva... (....) Si jo decideixo tiro per aquí o tiro per allà, doncs amb la carrera que portava si hagués fet el que tothom esperava que fes m'hagués tret la plaça de titular al cap de tres anys i d'aquesta manera em vaig treure la plaça de titular al cap de vuit o nou anys...

Això ens porta al problema d'aquesta recerca. Ser dona a la universitat i al CSIC sembla haver naturalitzat l'espera i la paciència com actitud; aprendre a adequar-se a unes normes que no tenen a veure amb la vàlua, el treball, la productivitat o l'excel·lència, sinó amb la creació de xarxes; normes invisibles que homogeneïtzen i no admeten la disparitat d'opcions i camins a recórrer. Que subordinen a qui decideix seguir, de nou el poema de Frost, el camí menys transitat.

L'entrada al CSIC: canvis institucionals i viure de les beques i de contractes temporals

Els canvis i reagrupaments als que es fa menció en aquest apartat formen part de la recent història del CSIC i de les transformacions que van tenir lloc a partir de

que es va aprovar l'estatut del Consejo (BOE, 2 de desembre de 2000). Per a un observador extern no resulta fàcil situar el marc i l'estratègia a la que responen aquestes agrupacions. Amb l'afany de situar-me (i situar la trajectòria de la Mercè en aquest període) he revisat les memòries del CSIC dels anys 2000 i 2002. Una pista l'he trobat en la introducció, que en la primera, fa aleshores nou director del CSIC, Rolf Tarrach i Siegel, i té a veure amb el trànsit entre un model 'competidor' a un altre que anomena 'adjuvant'.

"El modelo competidor es el que domina en la actualidad. El CSIC en este modelo es una institución estatal dedicada ante todo a la ejecución de tareas de investigación, básica o aplicada, a veces en colaboración con universidades u otros centros públicos que también son activos en investigación, a veces en colaboración con empresas u otras entidades privadas con actividades de I+D. En este modelo las universidades suelen ver al CSIC más como competidor, con el que han de compartir recursos, que como institución que se los ofrece o pone a su disposición. (...)

El modelo adyuvante incluye además un nuevo cometido, el refuerzo, con recursos humanos asignados en principio al CSIC, de líneas de investigación desarrolladas en las universidades y que por su interés, importancia o urgencia necesiten una masa crítica de investigadores que la universidad, por los motivos que fueran, y no es difícil imaginarse algunos, no pueda alcanzar por sus propios medios" (Tarrach, 2000: 8).

Aquesta llarga cita ens situa en un període en el que les unitats del Consejo deixen d'estar vinculades a les universitats catalanes i el seu personal passarà a integrar-se de ple al CSIC, segurament com part del canvi de model que anunciava el professor Tarrach.

Jo vaig estar com ajudant i després, el que passa és que es va produir la separació física del que era el Departament, o sigui, es van cancel·lar, o com es digui, les unitats del Consell a les universitats aquí a Catalunya i el Departament d'E. Q. ja va deixar de ser una unitat del Consell. Això implicava que tota la gent que érem treballadors del Consell, investigadors del Consell, ens vam anar a un altre edifici. Vam anar a dalt al CSIC.

Aquest canvi modificarà la situació laboral de la Mercè, que deixa de ser professora ajudant de la UPC i passa a tenir un contracte de reincorporació al Consejo. Aquests tipus de contracte estaven destinats, inicialment, a investigadors que es trobaven a l'estranger, -per exemple, els que havien gaudit d'una beca postdoc- o els que eren reclamats des d'una altra institució diferent a la que havien fet la tesi doctoral. En el cas de la Mercè va ser aquesta segona opció la que va possibilitar la seva beca, ja que havia defensat la tesi a la UPC.

A mi em va enganxar entremig: jo col·laborava amb els Bio, amb en F. i amb en S., era professor ajudant i hi va haver com dues tongades de trasllat. Primer els més bio més bio, en F. A., el C.,...no el C. després es va treure la plaça allà; en F. A. és a qui recordo més i després els més de bioestructurals ens vam traslladar al 95. I llavors, em van començar a sortir contractes del Consell postdoctorals, que de fet eren contractes de reincorporació estrictament. Ho posava: reincorporació, però no posava literalment que haguessis hagut d'estar a l'estranger sinó que posava que era necessari que haguessis hagut de fer la tesi en una altre institució. Llavors com que jo realment havia fet la tesi en un altre institució que era la Universitat Politècnica, vaig enviar el currículum i em van donar el contracte fàcilment, per això perquè havia canviat al CSIC.

Aquestes situacions de navegar entre els marges de la legislació, de trobar-se amb interpretacions de la normativa que permeten solucionar situacions –previstes o no- creades pels canvis administratius són freqüents a Espanya quan es produeix una modificació organitzativa. Qui es queda en terra de ningú pot trobar-se amb una lectura favorable de la normativa que li permet triar, com va ser el cas de la Mercè, el camí que li ha portat de forma exclusiva a la recerca.

I me'n vaig anar al CSIC amb en F. a treballar, a fer el postdoc. Que ja portava un parell anys de postdoc de fet, i vaig estar com tres anys més. I això encara es va allargar més perquè aquests contractes eren del Ministeri i del CSIC. Primer vaig tenir un del Ministeri i després un del CSIC o viceversa, primer un del CSIC i després un del Ministeri. Van ser sis anys de contracte postdoctoral, entremig m'anava apuntant a oposicions i sempre...

Des de la meitat de la dècada dels noranta, després de la incorporació per les idoneïtats de professorat no numerari que es va produir com a resultat del desenvolupament de la LRU, la carrera docent i investigadora s'ha configurat. Ara qui vol dedicar-se a la universitat o al Consejo, ha hagut de recórrer un llarg camí que passa per tota una sèrie de beques i contractes. Les beques Ramón i Cajal han estat una d'aquestes fites. Destinades a joves investigadors amb un currículum vitae d'excel·lència tenen una durada de quatre anys, s'han de cofinançar i els centres receptor es comprometen a treure l'opció d'una plaça permanent després d'aquest període. Una altra característica d'aquestes beques, que tenen una equiparació amb la d'un professor o investigador titular, és que els seus beneficiaris poden presentar i dirigir projectes de recerca.

Sí, abans d'això hi va haver un "impàs" però va durar molt poc i és que va sortir la convocatòria Cajal. La primera convocatòria Cajal, i jo vaig tenir un Cajal, però com que després em vaig treure la plaça vaig tenir un Cajal sis mesos i ja el meu currículum ha quedat...

Havien passat més de nou anys. Després d'aquest llarg periple, de contractes i beques, el temps d'espera havia acabat. El torn per guanyar la plaça de científic titular va arribar.

Me la vaig poder treure, l'oposició al novembre de 2000. Al novembre de 2000 llavors... era científic titular. (Ja podia) dirigir equips oficialment, de fet ja feia temps que dirigia però...el titular era un altre.

Els mèrits, en un context competitiu com el del Consejo, ja formaven part d'una trajectòria que la Mercè havia iniciat des que un dia del curs 1986-1987 va decidir que volia dedicar-se a la recerca i va picar la porta d'en S.

El reconeixement com a científica titular: "ja ets dels nostres"

El CSIC ha configurat una imatge d'exigència i d'excel·lència, no només per la quantia dels projectes i fons que gestiona sinó per les condicions de treball dels

seus investigadors que, a diferència dels que treballen a la universitat, no tenen més docència que la vinculada a algun programa de doctorat. La seva missió és dedicar-se a la recerca. Recerca que es presenta com exemple de la relació entre la investigació i el desenvolupament, i com una institució de referència internacional, semblant al CNR francès o el Max Planck alemany.

A la quinta va sortir. (...) Treure't una plaça en el Consell no és fàcil, no és només... encara que siguis un home... Tinc un company que som molt amics que és en X. G. que ens vam presentar... diguem que ell es va presentar dues vegades menys que jo. Però vull dir que es va presentar tres cops, no vol dir que perquè siguis un home te la treguis a la primera.

El que significa que, per accedir a aquest selectiu club, cal tenir una sèrie de mèrits i complir amb una sèrie de requeriments. I en aquests mèrits una variable com no haver realitzat l'estada de postdoc a l'estranger acaba resultant sent un factor determinant –entre trajectòries semblants- .

Que també, siguem realistes, entrar al Consell no és fàcil però si a més a més tens algun inconvenient... L'altre cosa és que al no ser fàcil i ser tant competitiu i al haver-hi una plaça igual, per dir-ho d'alguna manera, vint currículums dels quals cinc són bons, és molt més fàcil eliminar algú si troben algun fallo per dir-ho així. -"Ui mira! doncs aquest no va tenir postdoc doncs mira...com que són tots tan bons aquest el deixarem... per exemple, o aquest, aquest últim any no ha publicat...". Quan tu has de discriminar entre cinc persones que tenen molt bons currículums es poden agafar a qualsevol cosa i sentir-te realment que has sigut objectiu, ja que com que no tens més remei que triar, vull dir que en el fons tot és llei de vida, però a mi m'ha perjudicat...

Una vegada obtinguda la plaça d'investigadora el resultat va ser com haver entrat a formar part d'un club especial o obtenir una visa or. Però no és la Mercè la que canvia, sinó la mirada dels altres sobre ella. Ja ha demostrat que és digna de formar part del club. Ja ha superat el primer graó que li atorga el reconeixement per part dels seus iguals.

Clarament quan ja ets científic...tot canvia. Tot allò que no havies pogut fer mai, ara tot el que et pensaves que era lògic de fer i que en canvi no ho podies fer perquè només eres postdoc, passes a poder-ho fer tot. Allò que no et cridaven mai per, jo que sé... per una tesi, o d'això... aleshores et criden tots, el que... realment és un canvi.

Perdona, jo ahir era igual que avui, no obstant ara ja és com si et diguessin "ja ets dels nostres".

Ja és una dels seus. I tot canvia. Les responsabilitats s'amplien; les invitacions es multipliquen; la visibilitat es manifesta.

Crear equip: construir 'una habitació pròpia'

I comença a configurar-se el trànsit davant la nova situació. Les relacions de col·laboracions es mantenen. El trasllat al Parc Científic de Barcelona demana compartir espais i equips.

Estàvem en un edifici que hi havia molta gent, que estava molt ple i el que sí que no tenia era espai propi. O sigui, de fet, vaig continuar estant a l'espai de l'I. F. que havia estat sempre el meu 'jefe' diguem i... (...) I vaig estar amb ell molts anys. (...) Quan vam moure'ns al Parc Científic, encara a l'altre edifici vaig estar amb ell perquè llavors ell tenia poca gent i jo també tenia poca gent, i em va dir: -"Baixa i com a mínim emplenarem el laboratori entre tots dos". I ha estat aquest últim any que ha sigut quan m'han donat un espai en aquí...

El que es guanya amb la nova situació és, per sobre de tot, independència. Això significa presentar i dirigir el propis projectes dins d'una línia de recerca -, i tenir els propis becaris.

He continuat lligada amb ell, però d'una manera molt diferent. Tu tens el teu projecte i ell té el seu. Sempre ens hem entès molt bé, hem col·laborat moltíssim i... Aquí comença a ser que el treball el dirigeixo jo i hem de demostrar que podem, no? Jo he continuat les col·laboracions que tenia ja quan feia el postdoc amb l'E. D. sobretot i, aleshores, una cosa que em va alegrar molt, amb la primera becària... la primera que era realment becària meva oficial que era la C. i que encara està aquí.

I per desenvolupar els projectes arriben noves i més generoses fonts de finançament. Ara ja no cal esperar a que surtin i, sobretot, es resolguin –amb una espera infinita- les convocatòries de becaris; ara disposa dels propis fons econòmics, vinculats als projectes, que li permeten contractar personal i avançar sense impediments en el programa de la recerca. Això significa incorporar una nova funció a la seva tasca: la presa de decisions en la gestió dels projectes. Però sense deixar de banda el treball al laboratori...

Sempre he tingut diners per funcionar, vull dir, les ajudes normals del Ministeri. Sempre m'han donat diners, però em donaven els justos diguem-ne...i llavors tots els becaris eren realment gent que tenia molt bona nota i que s'havien aconseguit beca ells sols o una mica també pel Consell. Però així del Ministeri no. I en canvi aquest any m'han donat diners, m'han donat diners de veritat. Per pagar gent... i ha sigut realment un canvi aquest any i això ens permet una mica que entri una de nova, encara que no hagi sortit la convocatòria de beques i jo ja la pugui anar pagant i llavors quan surti la convocatòria de beques demanar-la...sí, sí... la idea és que creixem. No molt, no molt perquè a mi m'agrada tocar el laboratori amb ells, faria experiments cada dia però no puc...

Amb una posició consolidada, un nou espai de treball al Parc Científic i els serveis addicionals que això comporta, els projectes propis i fonts de finançament, comença a crear el seu propi grup de recerca. Un grup que sembla construir-se pas

a pas. Amb una estratègia definida: consolidar la línia de recerca i aconseguir un projecte europeu. Per això el grup no ha de ser molt gran.

Ara som cinc, quatre... dos nois que són postdocs, un noi i una noia, la C. i el J. i després hi ha dos nois que són predoctorals. Un que ja està a punt d'acabar i l'altre que està a mitges just. El que tenim, sempre solem tenir algú més, però són estudiants de pràctiques, ja sigui de la universitat d'últim any de carrera per fer les pràctiques aquestes de laboratori que els hi donen crèdits, ja siguin estudiants de FP2 de tècnics. Ara un dels postdocs marxarà, se'n va amb un grup de microbiologia molt bo a Califòrnia a treballar amb l'E. M.

De moment no m'atreveixo a ser molts, treballo molt a gust amb això. Potser sí algú més, perquè ara volem ampliar una mica més.... continuant amb el tema de virus, però no només fent polimerases sinó anar al camp de vacunes, fer algunes proteïnes de fusió, de superfície, de fusió de membranes... m'han proposat un projecte amb virus. Candidat... intentar demanar un projecte coordinat a nivell de Comunitat Europea. És a dir, estant sortint coses molt interessants que clarament necessiten que el laboratori creixi una mica, però si aquests projectes surten bé doncs ja ens permetrà tenir una o dues persones més.

La proximitat permet consolidar les relacions, seguir els projectes dels col·laboradors de ben a prop, mantenir una productivitat d'articles constant i a la vegada controlada.

Com s'ha assenyalat, el fet que aquesta estratègia es consolidés, ha contribuït en la seva vinculació i trasllat, després de la remodelació administrativa i la separació de la UPC, al Parc Científic de Barcelona, i a tenir un laboratori propi al nou espai de l'edifici Hèlix que es va inaugurar al 2008.

Això ha estat un punt clau. Això m'he descuidat de comentar-ho, és veritat. Va ser un canvi total quan vam baixar diguem-ne aquí. La infraestructura és brutal, funciona molt bé, sempre ens queixarem -ens sentireu queixar-nos sempre- però la veritat és que funciona molt bé.

Tenir serveis comuns que funcionen molt bé i després la facilitat de trobar-te a investigadors d'un munt d'àrees diferents, que els trobes pel passadís, que fas reunions, que muntem seminaris comuns, la interacció amb un pilot d'investigadors amb moltes idees dintre del mateix lloc. I després això, la infraestructura que és brutal, la veritat és que estem...

La recerca mai ha estat un treball isolat. Gaudir d'una estructura material i administrativa que faciliti la tasca diària ha estat l'aspiració de qualsevol investigador que desitja treballar en condicions. Tenir un espai de qualitat que permeti l'intercanvi entre grups, que possibiliti trobar-se amb investigadors visitants, forma part del 'debe ser' que homologa amb institucions internacionals i permet crear una massa crítica que acaba situant la institució i als seus membres en el mapa de la recerca internacional. I en aquest context es troba la Mercè, amb la seva línia de recerca, els seus projectes, els seus col·laboradors, el seu laboratori, dins d'un entorn que potencia i multiplica el que fan en el dia a dia.

El reconeixement internacional

Tot el que he presentat fins aquest moment ha servit per seguir els traços de com la Mercè ha anat configurant la seva trajectòria com a dona i investigadora. Però en aquest recorregut falta posar-hi “el llaçet”. Això va tenir lloc, com he indicat a l'inici d'aquest relat, a l'any 2008, quan va ser acceptada com membre d'un club predominantment masculí per la seva composició, l'EMBO⁴⁴. Les circumstàncies d'aquest reconeixement són el resultat de les històries que s'han anat entrecreuant en aquest relat.

Al guanyar la plaça d'investigadora va començar a dirigir la seva pròpia línia de recerca, resultat del camí que prèviament havia recorregut, sobre tot per la seva vinculació amb els projectes amb l'I. F. i els membres del CBM⁴⁵ del CSIC.

Va ser amb la tesi de la C. que vam obrir una línia de recerca ja totalment nostra, independent dels altres del departament, de polimerases víriques... per intentar entendre la replicació vírica des del punt de vista de perquè aquestes polimerases funcionen... com uns virus. Aleshores aquests virus una característica que tenen és que són molt variables i per això fallen molt... aleshores hem fet un estudi de la replicació per veure a on fallen aquests....

La publicació dels resultats de la recerca va rebre l'atenció de la comunitat internacional i el reconeixement en la comunitat propera.

Vam començar amb aquesta línia i ens va anar molt bé. De fet vam publicar un article al Journal Pns, ens van demanar una revisió, ens va començar a trucar gent interessada en la nostra recerca. Va ser com... i això va ser arran de la tesi de la C. Li han donat el premi extraordinari de doctorat per aquesta recerca, vull dir que per mi va ser buf! Com una empenta, no? Que ho va fer molt bé, vam continuar amb aquesta recerca.

Aquest reconeixement potencia la seva autoria i fa que comenci a projectar el seu saber en altres grups i xarxes de recercadors.

Va començar una nova tesi, una nova col·laboració amb un altre grup del CMB de Madrid amb uns altres biòlegs, treballant amb un altre tipus de virus però també amb polimerases per poder fer estudis comparatius d'aquestes polimerases i també ens ha anat molt bé.

La continuïtat en la línia de treball va portar-la a ser proposada per dues de les persones que sempre han estat vinculades amb la seva trajectòria com a candidata per ser membre de l'organització europea més reconeguda en el camp de la Biologia Molecular. Reconeixement que havia estat fet públic només unes setmanes abans de la nostra conversa.

I amb aquestes, a finals de 2006 em sembla que va ser, suposo que una mica gràcies a aquesta recerca ja totalment individual, ja em van promocionar a investigadora i aleshores l'any passat va ser quan l'I. F. i l'E. D. van decidir

⁴⁴ European Molecular Biology Organization.

⁴⁵ Centro de Biología Molecular.

proposar-me com a candidata per a ser membre d'EMBO i fa cosa d'un mes que m'han acceptat. O sigui que... així resumint bàsicament. I el dia a dia al laboratori ja el saps...

Escrivint això, que semblaria com el final feliç de la història, em ve al cap el títol de la narració de Virginia Wolff, *Una habitació pròpia*. El reconeixement li arriba a la Mercè quan ha adquirit la seva independència, quan ha marcat i definit el seu propi territori de recerca, quan té el seu laboratori i els seus col·laboradors. Quan els indicis de la voluntat de ser, que mostrava als 20 anys, s'han consolidat en un projecte que ara és seu, que li pertany.

Les conseqüències de la paritat: "que em posin a tribunals no em discrimina positivament"

La paritat entre homes i dones a l'hora de formar part dels organismes públics i privats ha estat una iniciativa política plantejada per la Unió Europea i adoptada amb entusiasme pel govern de Rodríguez Zapatero. La finalitat d'aquesta iniciativa ha estat, no només reconèixer de facto la discriminació que han patit les dones al llarg de la història, sinó fer visible les seves capacitats i sabers si es troben en igualtat de condicions amb els homes. En aquest camí, a més de les accions que tenen visibilitat en els mitjans de comunicació, sembla important fer referència a com això es porta a la vida diària de la recerca i del CSIC.

En la història que ens ocupa, i quan la Mercè guanya la plaça d'investigadora al 2001, la distribució per sexes a la seva àrea és la que es pot veure a la figura 1.

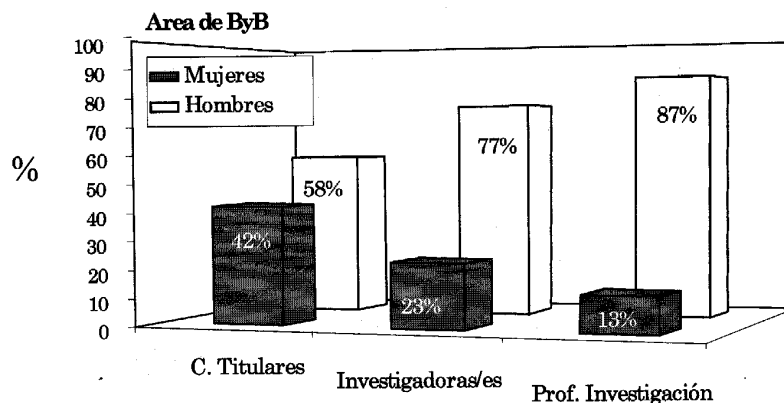

Figura 1. Porcentaje de mujeres y hombres en las distintas categorías científicas en el Área de Biología y Biomedicina del CSIC (Font: De Pablo, 2002: 584).

Això significa que un reduït grup de dones ha d'estar present, en nombre de la paritat, a les comissions de selecció, el que significa un increment del temps dedicat a aquesta funció, en detriment del que es dedica a la recerca.

Ara amb la "paritat" diuen que hi ha d'haver dones i l'únic que passa és que les quatre que som ens toca anar a tots els tribunals. (Es tracta de) començar a recolzar dones que es treguin places per a que m'alliberin, saps que vull

dir? Vull dir que és un problema real... (...) A mi em fa molta gràcia la "paritat". Em fa gràcia que a cada tribunal d'oposicions em crideu a mi. Doncs, ¡quina "paritat" que tenim...!

Un altre concepte que es vol aplicar és el de la discriminació positiva, que en el seu dia van posar en pràctica els governs demòcrates de Kennedy i Johnson i que anava destinat a la promoció dels grups minoritaris –tots, menys els dels homes blancs- per garantir una millor igualtat d'oportunitats davant de les tradicionals formes de discriminació laboral, acadèmica, social per motius de gènere, ètnia o religió. En el cas espanyol aquest concepte s'ha intentat portar a la pràctica sense polítiques explícites. El que porta a situacions com de les que es queixa na Mercè:

Discriminació positiva amb qui? Perquè a mi que em posin a tribunals no em discrimina positivament, a mi la veritat és que em fastigueja, prefereixo estar aquí a l'ordinador escrivint, fent recerca o fent el que...

Al final, la qüestió no sembla que sigui aconseguir la paritat o desenvolupar polítiques de discriminació positiva.

A mi m'ha tocat, per això que et deia de la "paritat", m'ha tocat unes quantes vegades estar a tribunals i és molt difícil triar, vull dir que hi ha molt bons currículums i arribes a... hi ha de bons i de no tan bons... però quan has de veure la diferència entre bons i no tan bons és molt fàcil discriminar. Si ho poses en un ordinador també te'l discrimina però quan arribes als quatre, per dir alguna cosa, o als tres millors i només hi ha una plaça... dos estaran súper fotuts □perquè t'ho dic jo que sé. I no tens més remei i jo tampoc sé si sóc, intento ser objectiva en la història però a vegades...

El que es tracta és de trobar criteris que no discriminin a les persones, que realment valorin les seves trajectòries des d'una dimensió més global i justa que la que pot derivar-se d'una quantificació numèrica d'índexs d'impacte i rellevància de publicacions o projectes. En el fons el que es dirimeix és la manca de recursos per la contracció de personal i el manteniment d'un sistema que transforma als investigadors i investigadores en funcionaris.

Per concloure: Ser dona i investigadora al CSIC

Si això fos un relat literari es podria analitzar des de l'estructura que Propp va trobar en les narracions i contes populars. Jove estudiant amb una ferma voluntat de ser investigadora. Inicia un llarg pelegrinatge que li porta a viure diferents proves i enfrontar-se amb dificultats que va superant amb capacitat de resistència, treball i bona interpretació de les circumstàncies. Sempre acompanyada en aquesta travessa de figures protectores que l'han ensenyat la manera de situar-se en un món complex, estructurat des d'una racionalitat masculina (De Pablo, 2002). Les circumstàncies li porten a trobar un refugi provisional a les terres del poderós CSIC. Després de nombrosos intents, supera la prova definitiva que li permet accedir a una major autonomia en el seu projecte com a investigadora. Aquesta autonomia no es configura com un pas que li porta a l'estabilitat sinó que es

projecta en la voluntat de ser amb altres, amb els seus col·laboradors. I aquesta dedicació té el premi del reconeixement internacional. Ja pot seure a la taula rodona dels millors. I des d'aquí continuar projectant el seu futur.

Però una pregunta flota a l'aire de la narració. I el fet que la protagonista d'aquesta història sigui una dona, ha tingut alguna influència en els esdeveniments? En les respostes que la Mercè ens ofereix es poden constatar ombres i clarors respecte al que ha significat ser dona i recercadora. Contrastos que plantegen noves preguntes i desafiaments.

Els problemes de les dones investigadores en les seves trajectòries es deriven de la seva condició de dones? O afecten per igual als homes com les dones?

M'ha afectat d'aquesta manera el ser dona evidentment però... Ara hi ha una noia treballant a la tesi amb mi que ha fet un recorregut diguem-ne semblant i jo li he dit, tindràs aquests problemes perquè jo els he tingut...

Es facilita la compatibilitat entre ser dona-mare i ser dona-investigadora? Afecta de la mateixa manera si es decideix compatibilitzar ser home-pare i home-investigador?

El fet de ser dona m'ha influït positivament. Que el fet de ser dona m'hagi perjudicat, estrictament mirat ara des de fora i a finals, tampoc. Vull dir, que en el fons tries el que vols fer,... El ser dona -o el ser dona i buscar-me unes circumstàncies concretes, o el ser dona i voler ser mare... i no sacrificar una cosa per l'altre- potser el que ha fet ha sigut enlentir les coses, però un cop les has aconseguit això ho veus com relatiu.

Les normes de la comunitat científica son inamovibles? Afecten per igual als homes i les dones?

Vull dir que... penedir-me'n? Jo no... però la comunitat científica considerava que si no te n'havies anat un temps a l'estranger... no complies l'expectativa i t'ho anaven recordant. No, si investigues molt bé... Tens treballs reconeguts però no has estat a l'estranger i això va tenir un pes a les oposicions que em presentava.

Perquè si hi ha tantes dones que fan tesis doctorals i postdocs, arriben tant poques a ser investigadores titulars? És una qüestió organitzativa de l'estructura de la carrera investigadora? O és una opció de vida que no permet la compatibilitat?

Sí que he parlat (amb els col·legues homes de la seva experiència) però,... ells tenen una idea i jo en tinc una altra. I la cosa, la veritat és que ells són homes, tots. Això és una altra cosa que passa ara. No hi ha gaires dones que arribin a... O sigui, hi ha moltes becàries predoctorals, a nivell de postdoc baixa una mica, a nivell de plaça baixa més i a mesura que vas pujant l'escala laboral científica cada cop hi ha menys. Ja hi ha menys científiques titulars, a nivell de CSIC, jo a la universitat ja no ho conec. Diguem-ne que quan passes de funcionaria bàsica d'investigació, de tècnica en investigació, ets científic titular. Doncs de científics titulars hi ha moltes menys dones que homes, investigadores... ja som moltes menys, encara menys i professores

d'investigació hi ha poquíssimes. Jo encara no ho sóc i clar llavors el que passa,... a tots els tribunals...

Encara que les actituds sembla que estiguin canviant, han desaparegut els prejudicis en les noves generacions? Quines serien les respostes dels homes i les dones més joves davant de les decisions que afectin a la compatibilitat de la vida familiar amb la recerca?

Observes reticències en la gent (per ser dona investigadora)? No, no...realment això no. I vull dir, no, no definitivament no. I sobretot no amb la gent jove. Potser alguna vegada m'he trobat encara però ja és... d'un altre generació. La generació de "los viejos catedráticos"...d'aquells de dir: -"Ui, y ¿cómo es que estás aquí y dónde está tu hija? ¿y qué hace tu hija cuando estás aquí?". -"¿Si fuera hombre me lo preguntaría?". Però això clarament ara ja no hi és a les noves generacions, ni a les noves ni a les intermitges. I la gent amb la que jo m'he relacionat potser ens portem com deu anys de diferència amb aquests... deu anys més, deu anys menys no es nota.

Final d'una història sense final. Amb punts suspensius. Perquè queden pàgines per escriure. Perquè la realitat és tossuda i encara que *"en el fons tries el que vols fer"*, *"no hi ha gaire dones que hi arribin"*. Perquè la decisió de ser mare va frenar la seva carrera investigadora: *"No complies l'expectativa i t'ho anaven recordant. No, si investigues molt bé...tens treballs reconeguts, però no has estat a l'estranger"*. I això, com diria en Bob Dylan, a pesar de que els temps estan canviant.

Però a pesar de tot això, la Mercè és avui una investigadora amb reconeixement internacional; un punt de referència, un mirall en el que es poden descobrir els trànsits que han viscut algunes dones per reafirmar la seva voluntat de ser.

Història 8: Dones acadèmiques i models masculinitzadors. Virgínia Ferrer

Las investigaciones sobre relaciones de género ...
dan cuenta de las inequidades imperantes en la
estructura social, estableciendo su origen en las relaciones
entre hombres y mujeres, que son la resultante de las
identidades de género que han sido construidas social y
culturalmente desde que nacemos y que nos señalan cómo
son y cómo deben ser nuestros comportamientos en el
mundo de lo doméstico-privado y lo productivo-público.
Estas identidades socioculturales se transforman en
normas de conducta, que están más allá de la conciencia,
en una especie de 'súper yo' de la masculinidad o la
feminidad. Las identidades de género pasan a ser parte
de la subjetividad de las personas, condicionan las
relaciones entre hombres y mujeres, las estructuras sociales,
políticas, económicas y culturales, y permiten, además, el
fortalecimiento de los sistemas de sexo-género dominantes
en la sociedad.

Diana Kiss, Olga Barrios, Judith Alvarez (2007:88)

Professora jove, soltera, sense fills i amb càrrec, d'una facultat de ciències socials.

Ets una professora soltera, sense fills, relativament jove, de 42 anys, que des que va acabar la carrera ja et vas interessar per seguir a la universitat com a professora i recercadora, malgrat reconeixies que necessitaves més experiència professional en el món real del teu àmbit de ciències socials. Has aconseguit una categoria laboral estable i també un càrrec directiu a la facultat de la universitat pública on treballes.

El fet que siguis soltera i sense fills, és a dir la decisió, postergació o renúncia a un possible projecte de parella estable i de crear una família, t'ha permès dedicar-te a la Universitat a dedicació plena, intensiva i extensiva, com afirmes en l'entrevista, pràcticament sense límit de temps, dedicant també i gaudint part del teu temps "lliure" a construir acadèmia, a projectes professionals, de recerca, de creació. Tenint present que assolir en els primers anys de carrera acadèmica titulacions de postgrau i de doctorat sol ser un indicador positiu per tenir més inserció en càrrecs de direcció universitària i pujar en la jerarquia, la teva trajectòria coincideix amb aquests indicadors, ja que és en aquesta etapa de la teva vida professional, entre els 30 i els 40, com es desprèn de l'estudi de Judith Bardwick (a Kiss i altres, 2007: 93) quan has pogut consolidar la teva posició laboral i acadèmica a la universitat:

"Si nos remitimos al estudio de Judith Bardwick sobre las etapas de la vida de las mujeres, podríamos señalar que es precisamente entre los 30 y los 40 años que las mujeres invierten su tiempo, esfuerzo y dedicación en su trabajo con el objetivo de afianzarse en una carrera profesional. Para las mujeres con hijos esta etapa adquiere características diferentes, pues el rol de la maternidad y la crianza les implica una gran exigencia y el desarrollo de su capacidad para asumir múltiples roles tanto profesionales como familiares..."

El teu estil és directe, informal, juvenil, proactiu, resolutiu, orientat a objectius, a asques, a resultats, amb una gran preocupació pel rigor, per la qualitat, per aportar coneixements i competències a la Universitat, per desenvolupar una docència d'excel·lència i preparar bons professionals. Una persona molt dedicada i compromesa amb el seu camp de coneixement. Utilitzes un llenguatge col·loquial, poc retòric, amb distància emocional, certa duresa, poca gestualitat, molt de control. Mostres un gran sentit també pràctic, malgrat el cert desordre del teu despatx diminut que revela gran acumulació de feina i que denuncia la manca de recursos i materials per organitzar la documentació que t'envaeix.

En aquesta proposta em dirigeixo a tu i a mi i a totes i tots. No volia fer un relat en tercera persona, sinó poder dirigir-me a tu per personalitzar més la interpretació i també establir les ressonàncies amb mi, amb nosaltres, amb moltes altres dones universitàries. Una història de vida comporta un relat amb funció historitzant, intentant donar sentit al passat que dona llum al present, com afirma Denise Najmanovich (2005:6).

“En su trabajo sobre Barbara McClintock, Fox Keller hizo gala de lo que he dado en llamar **función historizante**. Entiendo ese concepto como la capacidad humana de dar sentido al pasado, sumergiéndose en los meandros de la memoria, dialogando con los restos arqueológicos que nos legó un tiempo anterior, que no puede ser revisitado más que por inferencias, hilando indicios y tejiendo historias, desde un hoy ineludible para el sujeto historiador. Sin embargo, a diferencia de anacronismo positivista, esta aceptación de la actualidad de las preguntas que se hace el historiador, de sus preocupaciones y metodologías, de su peculiar estilo de trabajo, no queda ocluido en una narración impersonal y supuestamente objetiva. Además, y fundamentalmente, el presente no es utilizado como vara de medida, para interrogar a un pasado tonto, ignorante o ingenuo, sino por el contrario se intenta dar cuenta de las legitimidades y coherencias de la producción científica en cada contexto histórico.

El historiador está comprometido en un diálogo activo con lo que hemos dado en llamar vestigios, reliquias, recuerdos, indicios, restos, de un pasado que siempre parece estar volviendo y remodelándose en la actividad de sujetos dotados de memoria e imaginación. La función historizante, no registra "hechos" -¿acaso ellos podrían sobrevivir al devenir temporal?- sino que produce narraciones sobre un pasado que no es totalmente independiente de nosotros, ya que se instancia a través de nuestra memoria, nuestros sistemas simbólicos, nuestras preguntas”.

Ella i els altres universitaris: guanyen els models masculins

De seguida quan em parles de tu, surten els altres. Cadascú ens hem format amb uns altres que ens han fet de mirall, altres que hem admirat o que hem rebutjat o que ens han deixat indiferents i els hem deixat córrer. Aquests models, precedents, figures que ens han marcat, indubtablement han influït en la nostra posició davant també l'acadèmia, la docència, la recerca. Aquesta història de vida professional s'emmarca en una recerca sobre les condicions de les dones envers la ciència i el coneixement, per tant parteix de certs supòsits sobre gènere. Com a tota història de vida i des dels estudis narratius, la producció d'interpretacions ha d'estar subjectada a validació i triangulació des d'un procés inductiu i deductiu, i també transductiu on la subjectivitat del subjecte i de la recercadora es troben per produir coneixements vàlids intersubjectivament, malgrat sempre restarà oberta a innumerables interpretacions possibles també. En general, en tots els subjectes i per tant també en les dones es produeix un important reconeixement de les figures

que ens han pogut marcar en la nostra vida personal, carrera professional, acadèmica o de recerca. M'interesso per aquestes altres que ràpidament indiquis per esbrinar quins han estat els teus models, referents, iniciadors, mentors.

I les teves figures de referència són majoritàriament masculines com a models a seguir, iniciadors i mentors de la teva carrera acadèmica, professional i de recerca. En primer lloc destaquen en la teva carrera universitària una figura masculina, en S.:

... només teníem un primer curs, vuitanta estudiants que van ser la primera promoció, i després es van anar afegint cursos a mesura que creixia la llicenciatura i jo sempre vaig seguir l'estela d'en S. a nivell acadèmic i a nivell professional. Perquè jo amb el S. me'n anava a treballar amb ell... i amb la gran sort de que el S. se'm emportava allà on fos a treballar amb lo qual això també em donava a mi una visió de camp sobre el que és aquest món que es el que ensenyo aquí, que d'altre manera no hagués tingut, tot i que jo havia sigut becària a una institució durant la meua llicenciatura. Però bé a nivell professional doncs treballar amb el S. va ser una gran sort.

La segona figura també és masculina:

Al segon curs es va incorporar el J. que és un dels altres pioners d'una gran institució i també vaig fer moltes coses amb ell, amb lo qual el vaig seguir una mica... tenint aquest mig peu a la vida acadèmica i a la vida professional.

La tercera també:

.... per mi és un moment important quan en A. em crida sense saber ben bé perquè i tenir la gran oportunitat de viure aquestes reunions, ...i després aquesta oportunitat de poder... començar a treballar i a créixer com a professora i a créixer professionalment també.

Em pregunto aleshores perquè, perquè sols relates fonamentalment a l'inici de la nostra conversa figures masculines. Una possible interpretació és que aquests professors ocupaven llocs de poder i d'influència en la teua professió i en la construcció del món acadèmic de la teua àrea de coneixement. Un àrea molt jove en el nostre país com a àrea acadèmica, malgrat ja existia com a àmbit professional. La teua universitat també és molt jove i ingresses en la institució en el moment de creació, d'invenció com dius més endavant.

Sols menciones una dona com a figura molt rellevant per a tu, una dona que va marcar molt el camp professional i que va morir jove (als 50 anys) i que després de la seua mort vas voler rescatar. I per això dediques la teua tesi doctoral a reconstruir el treball que aquesta professora i professional ha construït i la revalores.

Jo recordo certes assignatures perquè era el que m'agradava i recordo la X que és la primera professional en aquest camp i... va ser professora meua... Hi ha tres professionals catalans que pràcticament es van inventar aquest camp... i són: el Z, Y, i X. Per mi la Santíssima Trinitat, llavors la X es va morir, jo vaig acabar la carrera, vaig entrar aquí i en el moment d'entrar aquí... però

jo tenia ofertes, eh? per seguir treballant a una gran empresa pública,... diguéssim ofertes a nivell professional relacionades amb la meua carrera, però jo tenia molt clar que no volia exercir professionalment. Vull dir, no volia... prefereixo la vida acadèmica.

E: Perdon, vas fer la tesi doctoral sobre la professora i professional X?

P: Sí a això vaig fer, sí. Vull dir, quan vaig acabar després d'aquest any de reunions amb aquests senyors...

E: Sí.

P: Al 93 el vint d'octubre de 1993 es va inaugurar aquí els nostres estudis amb un acte. En el moment que estàvem inaugurant aquests estudis algú, no recordo qui, va anunciar que s'havia mort la X d'una embòlia, fulminada amb 50 anys.

Llavors jo evidentment al 92 ja m'havia apuntat als cursos de doctorat i allò que estàs estudiant i penses en un tema d'investigació... i la mort de la X m'ho va posar davant... de les poques persones que sap de la meua àrea es mor i no passa res... jo el que volia saber és que havia fet la X amb trenta anys de carrera. I a partir d'aquí vaig fer la tesina sobre la seva aportació a la cultura i després vaig fer la tesi doctoral sobre... part de la seva obra.

E: No vas reconstruir biogràficament, professionalment...?

P: No, no, jo no volia saber res de la seva vida.

Gènere i institucions socialitzadores: la figura i el desig del pare.

Aleshores em segueixo preguntant amb tu, abans de la universitat, sobre les altres institucions socialitzadores com la família i l'escola, i els models de gènere que t'han marcat més o que tu reconeixes, que de vegades no és el mateix. I ens endinsem més a fons en la teua biografia des dels inicis.

Frente al escenario de la distribución del poder material, la tarea central de las instituciones académicas será identificar las conexiones entre la estructura social de poder del individuo y la historia. Necesitamos entender cómo las biografías individuales están conectadas a la estructura social (Kiss i altres, 2007:101).

Ets la tercera de quatre germans, un home i tres dones en una família catalana, nascuda a Barcelona, cap al final dels '60, ja entrant en l'obertura del franquisme i en plena industrialització i boom demogràfic i econòmic del nostre país autàrquic. La teua mare mestressa de casa i el teu pare era el que portava el sou a casa, el que desenvolupava l'activitat pública i remunerada, el més visible.

De la teua mare pràcticament no em parles. Del teu pare em parles molt. Per què? Hi ha aleshores una gran influència paterna i masculina en la teua formació familiar? Em dius que la teua mare t'ha influït molt com ets com a persona, però que el teu pare representa "el professional" a la família. Una persona molt activa, treballadora, molt dedicada. I a més amb activitat social, ja que va ser president d'associacions de voluntariat, per tant amb una gran vocació pels altres. Quan parles d'ell i del que fa, és amb admiració.

El meu pare té vuitanta anys, el meu pare treballava sí, treballava a una institució financera, però el meu pare és un home que no para, té vuitanta

anys i no para. I diguéssim que treballava de 8 a 15h i per la tarda es dedicava a... no sé com dir-ho, avui en dirien obra social. El meu pare ha estat sempre vinculat al món del voluntariat. El meu pare és el president d'una Federació d'Associacions de voluntariat... Ara ja no sé si ho és, però ho ha estat molts anys.

A més el teu pare, no sols treballava a la seva professió , i també era un activista social i solidari, sinó també publicava llibres, per la qual cosa, la seva visibilitat augmentava encara més.

Té llibres publicats en relació al voluntariat, és un activista social... no sé com dir-ho...

Quan parlem de la teva mare em dius que és mestressa de casa... sense cap adjectiu... no em dius si també es molt treballadora, o compromesa, o de les seves preferències...

E: I la teva mare?

P: No, la meva mare és mestressa de casa

Recordes després de preguntar-te que la teva mare sí havia treballat, però que quan es va casar, va deixar la feina.

Si, la meva mare treballava però va deixar de treballar quan es va casar.

I curiosament, així com recordes molt bé l'activitat del teu pare, no recordes bé l'activitat de la teva mare, malgrat ella t'ho ha explicat "mil vegades":

E: I de què treballava la teva mare?

P: Administrativa a una empresa que ara no sé si era d'aixetes o de... mira que m'ho ha explicat mil vegades...

L'oblit de la mare i de les identitats femenines

I perquè no recordes el que era o feia la teva mare? Perquè moltes dones no valorem de la mateixa manera l'aportació de la nostra mare en relació al pare, quan aquest darrer sí ha estat desenvolupant activitats laborals, professionals importants?

Perquè aquest oblit de la nostra genealogia femenina? I parlo en plural ja que sol ser un dels buits conscients o inconscients en moltes dones, la manca d'ocupació i de preocupació per reconstruir la part femenina que ens ha portat al món, oblit ressenyat pel pensament de la diferència sexual (Muraro, 1994; Piusi i altres, 1996) en relació a la manca de reconeixement de l'ordre simbòlic de la mare. I d'aquest oblit matern, es generen els altres oblits a les figures femenines posteriors, tietes, germanes, mestres...? La major invisibilitat de la mare, en aquest cas tancada a casa i amb els fills, sense habitació pròpia com deia la Virginia Wolff , (en canvi cites "el despatx" del "teu pare"), sense activitat reconeguda des de

l'exterior, ni econòmica, ni de producció, sense haver generat valor afegit al món del treball, dedicada sols a la reproducció i cuidatge, ens porta al seu oblit, malgrat ella t'ho ha dit mil vegades. El valor de la paraula per se no és suficient si aquesta paraula no rep una legitimació externa, una legitimació paterna, una legitimació masculina des del patriarcat. I per altra banda, les ocupacions del cuidatge familiar i dels fills, no reben la consideració diferenciadora ni el reconeixement com a tals, sinó que es dona per suposat. Les experiències amb la mare no solen significar-se perquè es donen per suposat, i són gratuïtes, no cal res a canvi, ni tan sols reconeixement.

I a més cites el teu pare també com a primer iniciador de la teva passió per la teva futura professió, per la imatge, per l'audiovisual, per les càmeres, pel món del cinema, ja no tan sols com a espectadora, sinó també com a creadora.

Parles molt de la "fascinació per la imatge" que senties de petita... el teu pare et portava sovint al cinema... i a més no eres segons tu bona estudiant, per la qual cosa et passaves molta estona mirant la TV a casa. I relates com la teva iniciació al món audiovisual va ser de la ma del teu pare, ja que tenia com a hobby filmar totes les activitats familiars, i us feia participar, ja que com en aquella època no hi havia so incorporat, als fills i filles us cridava per a que afegíssiu la veu, el guió, els diàlegs. Un joc patern preprofessionalitzador en el teu cas. Així doncs, era el teu pare el que construïa la memòria familiar, la memòria identitària vostra a través de les imatges i de les pel·lícules.

P: El meu pare sempre ens filmava, això sí.

E: Ahà...

P: Diguéssim que era un home enganxat a una càmera.

E: Ah sí?

P: Sí, en aquestes càmeres de súper 8, després ens feia fer a nosaltres el doblatge i filmava molt malament. Jo crec que el meu origen és que el meu pare filmava molt malament. Vull dir que no es veia mai res. I era com... jo sempre volia com canviar la càmera però un cop vistes les imatges, perquè jo era molt petita... però la sensació és que el meu pare filmava molt malament. Igual ve d'aquí... de voler arreglar o de veure tot allò que no veia en el plànol. Vull dir que la intenció era bona però sortia tot tallat, sempre hi havia caps tallats o...saps? era com... que segurament són tres els plànols però a mi se'm van quedar com...

E: O sigui que teniu moltes pel·lícules de quan éreu petits?

P: ... en tenim, no sé quantes, són moltes perquè segurament hi ha gent que en té moltes més, però sí que en tenim.

E: De cada celebració, vacances, de tot...

P: Sí, a més a més això com que no hi havia so perquè era súper 8, doncs ens les feia doblar després. Ens anava cridant i :-"Posa la veu aquí sobre, digues el que vulguis encara que no tingui res a veure amb la situació..."

E: Ah sí! Què divertit, no?

P: A mi em semblava normal en aquell moment: -"Ah, anem a doblar! I ens cridava al seu despatx: -"Vinga, ara digues el que vulguis".

Aquest "digues el que vulguis" representava la llibertat negada per altres dones? El teu pare us donava la possibilitat de desplegar les vostres veus a través dels doblatges de les pel·lícules que us feia. Imagino la teva mare, en canvi, intentant

endreçar contínuament l'ordre de la casa, amb un marit prou absent i ple d'ocupacions externes i de hobbies, i a sobre escrivint i publicant al seu despatx. La divisió del treball a casa estava molt clara, i la divisió de les relacions també? La teva mare es queixava que ningú no obeïa a casa vostra. I això t'ho retreia a tu especialment:

La frase de la meva mare és...: -"Hi ha prou que et digui que facis alguna cosa perquè no ho facis".

Per tant imagino que era ella la que intentava posar ordre i tu eres molt desobedient, com m'explicaves. Una desobediència que per altra banda et va donar també molta llibertat. Per tant li va quedar a la mare el dur i nefast rol concentrat de reprimir, de fer obeir, de posar límits als fills, mentre el teu pare, alliberat d'aquesta funció que delegava en la teva mare, tenia més espais de creació i llibertat per a vosaltres. Perquè la teva mare, no posava veu a les pel·lícules, ella sovint es quedava al marge en una possible exclusió d'aquest activitat creadora, imagino que enfeinada amb les tasques mecàniques domèstiques i d'organització de la llar, i sobretot amb quatre fills. La teva mare representava el principi de la mort, del deure, del dintre, dels límits, de la foscor, d'allò invisible, ... el teu pare el principi del plaer, de la creativitat, de la llibertat, de la professió, del fora, de la llum.

Em dius que t'has revelat molts cops a les imposicions, malgrat no et consideres una rebel i que sols que et diguin que quelcom ho has de fer per no fer-ho. L'origen d'aquesta revolta la situes amb la teva mare que havia de gestionar bastant en solitari, sobretot la quotidianitat de la conducta de 4 germans:

A casa meva, com diu la meva mare, ningú obeeix.

Desobediència a les normes femenines i cerca de l'escriptura.

Es a dir, podem plantejar que la teva desobediència a les normes es va forjar bàsicament des de normes imposades per dones, encarregades en la teva història familiar i escolar de regular l'educació comportamental? I que per tant així vas aconseguir un major grau de llibertat que et va permetre també poder escollir la teva carrera? També ho comentes en relació a dues professores de secundària, la de llatí i la cap d'estudis, que les recordes no pel que t'ensenyaven sinó pels conflictes que tenies amb elles, doncs:

...també recordo la de llatí. Perquè el llatí em va quedar fins a COU, però no me'n recordo com es deia aquella dona... però recordo que era... bastant conflictiva amb els professors. El no obeir va ser molt més conflictiu a l'escola secundària. Perquè amb els professors..., al no obeir a les monges, a mi no em va portar problemes perquè tampoc en feien un gra massa, no? Però a la secundària els profes estaven molt a sobre, ho dic perquè recordo molta més la relació amb els professors. També hi havia l'Elena Castillo que era la cap d'estudis, si me'n recordo de profes era no pel que m'ensenyaven sinó pels conflictes que teníem...

L'aprenentatge dels límits en contextos massificats com els escolars sol ser problemàtic per la manca de possibilitats d'afavorir l'autoregulació i per tant haver d'utilitzar mesures heterònomes i dispositius de control extern imposats. A casa, amb 4 germans, la teva mare va haver també d'exercir, imagino, en varies ocasions la imposició de normes per poder gestionar simultàniament les vostres conductes i el teu pare va quedar mes alliberat degut a les seves ocupacions fora de la llar.

Això porta a interioritzar les formes repressives de mans femenines en un origen i per tant també a resistir-se no sols al missatge sinó també al missatger, generant un rebuig a les figures que han exercit aquest comandament, i en aquest cas principalment femenines. Això te repercussió en la construcció identitària sexuada i també al context on es va produir aquesta socialització, en aquest cas sobretot a l'escola.

Una reacció natural de resistència a tan prematura coerció per part de mans femenines, és la negació de la mare, la negació de les mestres, la negació de les col·legues com a autoritats positives en les nostres vides, ampliat als contextos i espais on es va donar aquesta coerció (família i escola), i així em repeteixes varis cops que no t'agradava anar a escola i que tampoc eres bona estudiant:

P: Mai he estat una bona estudiant. Es que a mi no m'agradava anar al cole.

E: No t'agradava anar al cole?

P: No... i penso ara quan tinc alumnes difícils els entenc molt bé.

E: Per què no t'agradava?

P: No, no... és una cosa familiar, .. no sé... vull dir, no m'agrada fer el que em diuen.

E: Val.

P: I... hi ha una cosa corporativista, comunitària de que tothom ha de fer el mateix...

A menys que es tingui la oportunitat de realitzar aquesta anàlisi històrica que resitui i expliqui la reproducció dels rols patriarcals d'ajust de conductes, la violència simbòlica, verbal, corporal, institucional que moltes dones exerceixen en les institucions per mandat, conscients o inconscients. I pot generar un rebuig també a la pròpia identitat femenina, una negació de la pròpia feminitat i al reconeixement d'altres valors femenins, com els del cuidatge, en una mateixa i en les altres dones.

Aquest rebuig i esperit de revolta et va portar també a cerca en l'escriptura una via d'expressió. No t'agradava escriure les tasques escolars, però sí escriure altres coses, per exemple contes. L'escriptura alternativa i paral·lela, una escriptura no pública, sinó íntima, va néixer com a resposta positiva i creadora un altre cop a les imposicions escolars. I per ací reconeixes que et vas decantar finalment a fer la teva carrera a una universitat pública catalana.

E: ... i com és que et vas decantar per aquesta carrera? Per què la vas escollir ? Tenies algun hobby d'escriptura?

P: Sí, sí, perquè m'agradava escriure. Però vaig descobrir que no m'agradava escriure el que em deien que havia d'escriure.

E: Ja... escriptura escolar? Escriptura paral·lela podem dir...i què? diaris, poesia, contes, vas presentar alguna cosa...?

P: De tot.

E: Jocs Florals?

P: No, no...escriptura per a mi.

E: Era per tu, tipus diaris? Diguem-ne...

P: I contes, però no, no...però ni he publicat, ni he tingut intenció.

E: I a banda d'escriptura tenies una altre afició, alguna altre cosa que t'agradés durant la primària o la secundària?

P: El cinema i la tele. A mi la tele m'ha fascinat sempre molt.

També em pregunto com et va arribar a influir en tu la repetida escena del teu pare, amb habitació pròpia, al seu despatx, tancat, redactant els seus textos, articles, llibres sobre temes que amb ell li preocupaven... Així no era tampoc la del teu pare una escriptura obligatòria, imposada, sinó solidària i responsable amb el seu paper d'activista social i de gestor i director del voluntariat català.

L'homogeneïtzació femenina.

Però a més, la teva relació amb aquestes dones que et van portar al món de la vida i del saber segueix en oblit.

Perquè vas anar a una escola religiosa de monges a la teva educació primària, i no recordes pràcticament tampoc a cap monja. Van ser elles les teves professores, les teves iniciadores en el saber, en les eines del coneixement, en la formació del teu pensament, actituds, emocions, valors... però no les recordes. Les dones monges per a tu eren totes iguals. Pot ser la categoria de dona i a més de monja homogeneïtza la teva memòria. Les dones també som diferents entre nosaltres. Però per a tu eren totes iguals, des d'un estereotip inconscient, rebies les seves accions, paraules i gestos sense identitat específica.

Si no trobem identitat singular en les dones, tampoc la trobarem en nosaltres com a dones singulars, i per tant ens fixarem en els models identitaris masculins, com aquells que per més visibles, pensem són més singulars. La visibilitat és la que atorga aparent singularitat i per tant identitat en aquesta societat de l'espectacle, de l'exhibició, del fora. I això a més reforçat per les lleis del capitalisme. Perquè en la societat del mercat sols es pot vendre allò que es publicita, allò que es fa visible i això reforça també la cultura masculina de lo visual, el sentit més desenvolupat en el gènere masculí.

I et pregunto si recordes a alguna mestra, monja en especial i tampoc et surt cap nom. Les teves mestres no tenen nom. I sí recordes els noms d'alguns professors, i la matèria que donaven, com el Sr. B. de matemàtiques, i un altre professor de català... i de les mestres monges no hi ha memòria, no tenien identitat singular, no eren visibles per a tu:

E: I recordes alguna mestra en especial? Ja que vas tenir tantes mestres dones... per alguna raó? Per bo o per dolent?

P: No... recordo un home perquè només hi havia un. Que era com exòtic, crec que aquell senyor s'assemblava al Paul Newman, veus... torno al cine... No recordo com es deia de nom, era el senyor B. i això sí, ja és mort pobre i s'assemblava al Paul Newman.

E: I què donava aquest senyor?

P: Matemàtiques

E: Ahà, ahà...

P: Després hi havia un altre home que donava català, pobre, i lo demás tot eren monges. Era com un magma de monges que no... distingeixo una de l'altra.

Aquesta declaració teva sobre les teves mestres de primària és molt simptomàtica: *Era com un magma de monges, que no distingeixo una de l'altra.* Per diferents raons, algunes exposades com a hipòtesis interpretatives, està clar que els teus models de referència i d'identitat femenins han estat silenciats, oblidats i per tant no han actuat en les teves preferències, en la teva constitució identitària, o bé han actuat en rebuig d'aquests, i t'has orientat a cercar i reconèixer models masculins més reforçats i legitimats socialment.

Els senyors manen i m'ensenyen

Quines repercussions pot tenir aquest model fonamental d'identificació i de referents masculins en una professora, investigadora i gestora d'una universitat pública?

I insisteixes en que els teus referents són els "senyors":

P: Per mi els referents comencen aquí.

E: Comencen amb el senyor...

P: Amb el senyor G.

E: Amb el G.?

P: Amb en G. primer sí... En G. havia entrat en una investigació, diguéssim que una mica la base d'aquesta investigació era: com volen construir un espai públic europeu?

I tu, envers els "senyors" amb els que et reunies i que t'iniciaven a la recerca: *reunions amb aquests senyors...* acceptes l'atribució paternalista que et fan de dona infant, depenent, per tant immadura, sexuada, jeràrquicament inferior a la categoria adulta i masculina, malgrat reconeixes que van ser ells els que et van donar la confiança i la oportunitat per construir el teu rol investigador.

Així el concepte d'autoritat estava associat al model de pare-cap, com afirma Solsona (a García Colmenares, 2006:2):

"Para esta autora habría dos concepciones de autoridad, una más tradicional asociada al modelo de padre-jefe que evolucionó hacia una concepción más formal e impersonal de autoridad (científica o de origen divino) y otra más concreta, relacionada con valores, que aparece cuando se analizan las contribuciones de las mujeres y que se denomina autoridad como mediación".

I et situes i t'autoanomenes la "nena". Perquè aleshores tu acceptes aquesta categoria d'inferioritat jeràrquica de "nena" i no et planteges cap crítica a aquest tracte?

P: ...jo era l'única dona que hi havia en aquella reunió i la única nena amb dotze o tretze homes... l'única que va anar a les reunions de la comissió del primer pla d'estudis vaig ser jo, ara que hi penso, però després la C. també va entrar com a professora ajudant.

E: Per què dius... has repetit dos cops "nena" davant d'homes.

P: Clar perquè ells eren senyors. Perquè jo tenia vint-i-cinc anys i aquells senyors tenien...

E: Tu et senties dona? O et feien sentir nena?

P: Bueno, sí, sí, em feien sentir nena. No només per aspecte eren senyors sinó que era el tema de llicenciats...

Un professor et va convidar a cinquè de carrera a treballar amb ell en una recerca. Més endavant eres l'única nena escollida per 12 senyors en una altra universitat. Les teves feines eren dobles, per una banda creadores ja que participaves plenament en les recerques proposades (per ells i no per tu?) i per altra banda t'havies d'encarregar de les feines mecàniques, organitzatives, de coordinació, de secretaria. D'alguna manera la oportunitat d'inclusió en el sistema investigador venia de la ma de l'acceptació d'una explotació, ja que la teva iniciació investigadora havia de passar també per una feina de secretaria, de subordinada, que tradicionalment s'ha adjudicat a les dones joves investigadores en els grups de recerca i que molts cops solen ser escollides aquestes per la major submissió en aquestes tasques, ja que alguns joves investigadors rebutgen aquest rol de secretariat. Per a tu va ser tot un privilegi poder aprendre en un context d'explotació on els dies no s'acabaven mai, perquè la feina era immensa. A més sembla ser que les dones designades a càrrecs solen ser més presents que quan la designació és per votació.

En les estructures acadèmiques masculinitzades solen ser els homes els que tenen els llocs de poder i per tant són ells els que tenen més poder d'interconnexió entre el professorat i decideixen la conformació dels equips i per tant determinen el tipus de relació entre el professorat, en general més verticalitzat. En les estructures acadèmiques més feminitzades, hi ha més centres de poder dispersos, de vegades liderats per homes, de vegades per dones i les regles de relació són més difoses i menys jeràrquiques, en xarxa (Izquierdo, 2008). Tu vas ser designada en un context de manca de professorat per crear una nova universitat i un nou camp de coneixement i professional formal.

Tot això que veus estava buit i... anàvem una mica inventant sobre la marxa perquè, ja et dic, el pla d'estudis volia ser molt diferenciador del que s'havia fet fins ara. Diguéssim que els nous estudis fossin aquest mig de pràctica i teoria que tots havíem tingut sempre al cap... i... era una mica un invent en aquest sentit. Jo crec que l'èxit i la imatge que han aconseguit aquests estudis ve d'aquesta primera comissióamb lo qual hi havia molta il·lusió i molt poca rigidesa en el sentit estricte acadèmic, perquè no teníem referent llavors... vam crear el que nosaltres vam voler que fos... i en aquest punt doncs

quina feina feia? De tot, feia des de feines purament administratives a preparar programes d'assignatures, a...

En un context de creació d'una nova universitat, on no hi ha tradició acumulada, ni hàbits, ni regles implícites, on no hi ha el pes d'una jerarquia interioritzada, sols ser més freqüent que la incorporació de la dona a les tasques acadèmiques, de recerca, de direcció i de gestió tinguin menys obstacles, ja que fa falta la incorporació de tots els recursos humans per poder dur a terme el nou projecte. Aquesta situació especial d'una universitat emergent, pot generar la falsa idea que a "totes les universitats les dones treballen per igual colze a colze amb els homes" i que per tant el sexisme a la universitat és inexistent, ja que segons tu mai l'has experimentat en carn pròpia ni aliena en el teu context universitari i tu et sents privilegiada pel lloc que t'han atorgat "els senyors" de la teva universitat.

La ocultación de la genealogía de las mujeres nos priva de un elemento clave de identificación sexual porque crea un contexto en el que parece que cada mujer que ocupa un determinado lugar es la primera, que nadie la ha precedido y puede hacernos pensar que está allí por azar o por benevolencia de los hombres (Blanco, 2003:6).

Tu et vas socialitzar com a acadèmica en aquesta nova universitat que feia el "take off" i que va necessitar de l'impuls i de tots els recursos disponibles i a més per orientació al projecte dirigit per homes, vas assolir la doble feina acceptant el teu paper de subordinada en la nova jerarquia que s'estava forjant i després el premi per la submissió amb un càrrec. Per tant es pot confondre el ser escollida pel propi mèrit amb el ser escollida perquè no hi havia ningú més disponible?

"Ese impulso inicial a la formación y a la participación de las mujeres ofrecido por mentores es siempre una moneda de dos caras, una de ellas es precisamente ese impulso, pero la otra es la invisibilidad que se aprecia al destacar el mentor, pues las mujeres **permanecen** en segundo plano a menos que logren negociar su propio espacio independiente de reconocimiento" (Santesmases, 2007:1).

La proporció de dones acadèmiques en els càrrecs de gestió i direcció a les universitats noves podria ser major que en les grans universitats amb segles de tradició androcèntrica, però resulta que no és així. Les noves universitats no estan augmentant la presència de dones als càrrecs de gestió, sinó al contrari. I en el teu cas torna a succeir el mateix:

...però les úniques dones amb càrrecs, per dir-ho d'alguna manera, o responsabilitat gran som la T. que acaba de marxar i jo.

Tota la resta són homes

La resta són homes... són homes grans. Sí, són senyors. Jo segueixo treballant amb senyors.

Relacions de provisió masculina versus de cuidatge femení

"El ámbito universitario es un entorno marcadamente androcéntrico, en el sentido de que quienes participan del mismo, sean mujeres u hombres, tienden a adoptar o adquieren orientaciones de carácter masculino" (M. Jesús Izquierdo, 2008).

I els teus mentors van establir amb tu fonamentalment relacions de provisió perquè et van orientar fonamentalment a aconseguir objectius, objectius professionalitzadors, de coneixement, de continguts vàlids per a la teva carrera professional i de recerca. I per tant no van establir amb tu relacions fonamentals de cuidatge sinó de provisió.

I et fixes també en una dona que admires, i també t'orientes cap a ella com a triomfadora i ella era "duríssima" amb els estudiants i tu també dius varis cops que ets "duríssima" i que has estat freqüentment valorada per l'alumnat per això. Però que estàs satisfeta perquè els teus alumnes aconsegueixen els seus objectius, la utilitat dels sabers, a resoldre problemes tècnics, a la orientació a les competències professionals. I per això et vas anant distanciat d'ells, per aconseguir major objectivitat i autoritat de poder i control. Perquè davant la teva joventut i sexe, havies d'assolir un model de relació masculí.

Com afirma Steven Goldberg (1993:30), degà de Sociologia de la City University of New York i especialitzat en les diferències i semblances transculturals entre homes i dones:

"En pocas palabras, estamos experimentando una masculinización del mundo: el sistema económico contemporáneo tiende a socializar y recompensar a las mujeres por las conductas requeridas para el espacio público, en mayor proporción que las conductas maternas y familiares, alguna vez consideradas femeninas. Esta masculinización reduce la importancia de una feminización más evidente y superficial, que se deduce de las alteraciones cosméticas de las costumbres de dominio masculino, y se traduce en un rechazo de las diferencias sexuales (en lo conductual, cognitivo y emotivo) que siempre fueran tan obvias para todos nosotros. Esto fuerza a las mujeres a descuidar un juego que ellas no pueden perder, para entrar a otro juego en el que la naturaleza se ha puesto contra ellas".

Així, podríem interpretar que estableixes relacions de provisió cap al teu alumnat, més que de cuidatge, com recull Izquierdo (2008) en el seu estudi recent. Quan et comento això et sents reconeguda i a més em comentes que coneixes a l'autora d'aquest estudi, la M. Jesús, a través d'un familiar seu. Segueixes afirmant que ets "molt dura" amb l'alumnat:

Els alumnes diuen que sóc molt dura però no és dolent per entendre'ns. Jo tinc deu setmanes de classe i uns objectius per aconseguir.

El poc temps va en contra de les relacions de cuidatge i afavoreix les de provisió. Establir relacions, mediacions, converses, conèixer els/les estudiants i les seves necessitats és quasi del tot impossible en terminis curts i si a més la institució orienta al professorat a aconseguir principalment objectius, la tasca docent es despersonalitza i apareixen relacions de control de tasques, d'avaluació, de distància emocional per mantenir el clima de treball i de competitivitat.

P: En aquestes deu setmanes el que intento és controlar molt bé el grup.

E: Ahà

P: I portar-los a tots cap aquests objectius i diguéssim que el meu procés com a profe és inicialment una festa continua. És a dir, aquests quatre anys que em

vaig posar com a ajudant em van ensenyar a no deixar-me implicar tant personalment, a agafar distància amb els estudiants, van ser realment de profe ajudant. D'aprendre una mica el joc de rol. Què ningú m'havia ensenyat d'altra banda... bé a ningú com a profe li ensenyen el joc de rol... jo crec que sóc dura però que sóc molt bona. No el sentit de "soy la mejor" sinó que sóc bona gen. Intento que la gent, no sé com dir-ho, clar jo treballo... els alumnes amb mi fan coses... fan seqüències de ficció, és a dir, un estudiant fa de director... amb lo qual l'estudiant posa moltes coses personals, no és el mateix que estar a classe parlant sola, sinó que acaben fent coses. I jo les critico però, per mi, aquesta activitat sempre és constructiva i això es comprova. Només dir-te la quantitat d'exalumnes que em venen a ensenyar coses que fan perquè jo els hi comentí, un cop han acabat són molts. A vegades em fan la broma dient: -"Fes-me un comentari dels teus no?". Però venen, amb lo qual... també hi ha algú que si me'l treuen dirà: -"Me'n recordo del dia que em vas dir...". Tots es recorden i jo no recordo res clar però... jo intento... crec... ho faig amb la millor voluntat, de treure el millor de cada plànol, de cada muntatge o de cada cosa que fan, de com es relacionen amb els actors, de posar-la en escena...

E: La obra, el treball.

P: Exacte.

E: No de la persona sinó del treball.

P: Exacte, normalment acaben sortint coses. Vull dir que hi ha gent que amb multicàmera, amb tres càmeres a la vegada, li puja l'adrenalina i s'ho passa molt bé i ha gent que plora. Però això no depèn de mi. I al qui li puja l'adrenalina amb multicàmera, amb una sola càmera li és impossible explicar una història, i al revés. Cadascú... jo faig una assignatura troncal on en el fons cadascú descobreix una mica, una manera d'expressar-se. I a vegades ni multicàmera, ni una sola càmera, perquè aquella persona ha de ser guionista. Tampoc no 'apreto' fins... Intento que trobin formes d'expressar-se. Formes de fer l'assignatura, fins ara les feia... ara amb Bolonya canvia, però els hi deia tècniques d'expressió audiovisual una mica... ensenyar les diferents tècniques per arribar a explicar una narració audiovisual. I l'únic sí, jo crec que tinc un punt dur.

E: I per què creus que el tens? Et sents còmode o creus que és necessari...?

P: Si perquè em distància.

E: T'ajuda a distanciar-te?

P: Si, m'ajuda a distanciar-me. És possible que ara, després d'aquests deu anys, pugui començar una etapa sense ser tan dura i sentir la mateixa distància. Com a procés meu personal, cap estudiant meu ho veurà perquè aquí només els tinc un any. Però és possible que pugui començar a ser més simpàtica sense apropar-me.

Les relacions de provisió estan orientades a la consecució d'objectius, on la finalitat és aconseguir quelcom, independentment de l'impacte que això té en els subjectes. Les relacions amb les persones assoleixen un caràcter més evitatiu i instrumental, i les necessitats de les persones són ateses en funció de que puguin assolir els objectius i el més important es vèncer les resistències que oposen. Davant de les relacions de provisió més típiques de la subjectivitat docent masculina, trobem les de cuidatge de la subjectivitat femenina. Segons aquest estudi, de vegades hi ha excés en ambdues. Les relacions de cuidatge poden ser defectuoses en la preocupació per assolir els objectius de coneixement a la universitat i les de

provisió per no atendre a les necessitats de l'alumnat com a tal, sinó és per aconseguir els objectius. A la universitat predomina una ètica de la provisió que deixa de banda a les persones en si mateixes i les converteix en instruments de si mateixes i de la institució per obtenir els fins formatius. Aquesta categoria de subjectivitat docent masculina és predominant a la universitat. Podríem reproduir aquesta gradació de les relacions acadèmiques en funció al cuidatge i a la provisió:

ORIENTACIÓ DE L'ACTIVITAT ACADÈMICA (M. Jesús Izquierdo, 2008).

RELACIONS DE CUIDATGE FEMENÍ	RELACIONS EQUILIBRADES ENTRE CUIDATGE I PROVISIÓ	RELACIONS DE PROVISIÓ MASCULINA
Atenció a les persones i les seves necessitats (Cuidatge femení)	Atenció a la producció d'ella persona com a ser social i als seus conflictes interpersonals (Punt intermig)	Us i producció de les coses (Provisió masculina)

P: Però després, part de les classes pràctiques estic en un estudi de televisió. Vull dir és gent que està de peu i no sé que... hi ha un punt que necessito tenir control i disciplina. Però jo els hi dic... a més una de les meves professores és la X i era duríssima.

E: I era molt dura la X?

P: Duríssima. Jo recordo que la gent amb la X plorava, jo no...jo l'entenia!

E: Creus que per manejar-se amb aquest tipus de món, tan dinàmic, com tu dius amb coses pràctiques i tal... cal tenir un estil, diguem-ne, més... és a dir més masculí en aquest sentit? Per què no s'equivoquin, és a dir, autoritat, control, duresa, distància, no implicació personal i tal?

P: Bé jo no sé si això és masculí però... jo el que sí que crec és que tinc deu setmanes...

E: I ho has d'acabar.

P: No tinc temps.

E: Es clar...

P: Per entrar. És a dir, tinc deu setmanes i uns objectius, si a la vuitena ja arribo em puc relaxar, però jo crec que la disciplina tant en cine com en televisió tot funciona com un equip absolutament jeràrquic. El món professional és jeràrquic.

E: L'estructura professional ja dona, diguem-ne, ja dona un estil docent a lo millor.

P: Es que no puc ensenyar d'una altre manera estaria tergiversant la realitat. Vull dir, el que passa és que aquesta jerarquia és absolutament rígida i funciona a la perfecció. Si tu vas a un rodatge que funciona, veuràs que hi ha seixanta persones treballant sense parlar-se.

E: Clar i això es bo que ho aprenguin ja...

P: Cal interioritzar la dinàmica perquè forma part d'una assignatura troncal interioritzar la dinàmica de treball perquè jo els hi dic que això és com conduir un cotxe: si empenys l'embragatge és per canviar de marxa però no ho estàs pensant, no? Vull dir que hi ha una mecànica que s'ha d'interioritzar

i... jo no m'he l'he inventada, aquí i a Hollywood funciona així. Hi ha qui mana però no cal que aixequi la veu. Jo no crido, eh?

Malgrat la incorporació de moltes dones, ¿la Universitat segueix sent un projecte androcèntric?

El reconeixement de la jerarquia que hi ha a la professió la trasllades a l'aula? Si fora hi ha jerarquia, dintre també hi ha d'haver. La universitat per tant s'ha d'adaptar als mètodes i procediments de treball del món professional. Que aporta doncs la universitat de diferent? La universitat ha de ser un mirall de la professió?

En un inici en cap cas et qüestionaves? El teu esperit crític des de la infància, quan t'adonaves que el teu pare us filmava "malament" i que cometia errors; quan vas prendre consciència que la TV transmet una ideologia determinada a cada llar; quan vas voler investigar el poder ocult de la TV per fer-ho visible... tota aquesta crítica és envers el fora.

Jo també vaig tenir a l'inici de la meva socialització universitària una certa ambigüïtat, una època d'èxit masculinitzada, creava distància, separava emocions de raó, mantenia el control per sentir-me segura, imitava els models masculins dominants per ser igual que ells, malgrat tot, això no em feia sentir del tot bé ni satisfeta. Em vaig nodrir del feminisme de la igualtat des de molt jove, i li reconec molt. Però no havia conegut el feminisme de la diferència. Fins que vaig conèixer a altres dones que feien i parlaven d'una altra manera, des de la seva diferència. Dones que ja havien recorregut un camí abans que el meu. La meua cerca de major equilibri, el qüestionament de les meves pràctiques androcèntriques conjuntament amb elles, em van portar a deixar anar el meu instint de cuidatge, no sols de provisió.

Però tu al principi no vas tenir aquesta oportunitat. No t'has qüestionat el dintre, l'interior de les teves institucions de formació, ni dels personatges, ni de tu mateixa, ni l'estil dels actors que t'han conduït a aquesta obra universitària? Ets una professora i gestora competent, eficaç, dura, exigent, distant, (distant també de tu mateixa?) que ha obeït perfectament el desig i el projecte dels pares de l'acadèmia, i de les dones que també consenten i vetllen per aquest projecte, ... i a més, manes sense cridar ?

En un altre moment em reconeixes que tu eres "filla", es a dir que la teua construcció envers els teus pares i el gran vincle amb ells, però al mateix temps amb una convivència problemàtica i després respectuosa però distant, t'han situat malgrat ets adulta, en el rol de filla. També has mantingut durant molt de temps aquest rol de "filla acadèmica" a la Universitat.

El patriarcat ens condueix a moltes dones a acollir i reproduir els models masculins, més visibles, més legitimats, més públics, amb més èxit aparent, en aquest cas de les mans dels nostres pares acadèmics, i negar els nostres femenins, malgrat els seus errors també. Amb aquesta negació correm el perill de negar-nos a nosaltres mateixes, negant també l'alumnat?

La manca de reconeixement de les relacions de cuidatge femenins i de l'autoritat femenina a les institucions, l'oblit de les nostres mares i mestres, fa que moltes dones acadèmiques es facin còmplices amb el projecte masculí sentint una identitat ferma i forta, apartant les seves diferències i assolint una falsa igualtat amb greus peatges.

La universitat, malgrat la incorporació de moltes dones, segueix sent un projecte androcèntric ? La teva resposta és positiva.

Ara ja et trobes en un altre moment. Ja ets més gran, relativitzes una mica tot. Ara et dones més temps, davant la pèrdua de temps i de vida personal robada per la institució. Ara et plantes una altra relació amb els altres, amb tu mateixa. Em comentes que aquest canvi va ser sobretot arrel d'una crisi personal i familiar, a partir d'un episodi de greu malaltia del teu pare, vas decidir, davant la possibilitat de la seva mort, reaccionar. Et vas apropar amb ell, amb ella, la teva mare, ja no ara sols com a filla, sinó també com a adulta cuidadora. Aquesta nova revinculació i reconeixement amb els teus pares, paradoxalment et va fer apropar-te més a ells i per altra banda, destruir aquest rol infantilitzat de filla, assolint plena maduració com a adulta ja que al mateix temps que t'apropaves molt, també vas poder deslliurar-te del vincle de dependència.

Ara cuides més i et cuides més ja que estàs descobrint una altra manera de relacionar-te amb la institució, amb l'alumnat, amb tu mateixa, amb la teva vida personal que estàs recuperant, amb altres valors de la teva feminitat universitària també, amb més llibertat. Ara em dius que davant les categories de cuidatge i provisió, així com abans mantenies una relació acadèmica més de provisió, des de fa un cert temps et plantes un major cuidatge, perquè cal l'equilibri em dius.

La conversa de validació d'aquesta història de vida amb tu, en aquell vell cafè de l'Eixample, una bona estona, relaxades i agermanades des de la nostra condició de dones acadèmiques i científiques, va ser molt emocionant. T'agraeixo la teva disposició a vessar la teva història, a l'escolta, al diàleg, a seguir investigant conjuntament com ens construïm com a investigadores i dones universitàries.

Història 9: Dona, ciències i didàctica: pensar el món a través de les matemàtiques i l'educació com a professora universitària. Lluïsa Gironde i Montserrat Rifà

L'entrevista amb la Lluïsa es va realitzar fora del termini fixat en el projecte. El motiu d'aquest retard és que inicialment havia contactat amb una altra professora d'aquesta mateixa universitat, però la trobada no es va arribar a produir. Una mica desesperada per aquesta situació, vaig preguntar-li a un professor de la meua universitat que prové de la Universitat Rovira i Virgili, que em facilités el nom d'alguna dona que em pogués explicar la seva història i que aquesta història fos interessant per a abordar la relació entre dones i ciència a la universitat. Ell em va recomanar a la Lluïsa Gironde i a una altra professora a qui vaig escriure i que també em va suggerir a la Lluïsa com a principal candidata a l'entrevista. La Lluïsa em va respondre ràpidament i vàrem fixar l'entrevista. Vaig arribar d'hora al campus de Sant Pere Sescelades a Tarragona, a la Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia. Un cop al bar, em trobo per casualitat al professor que m'havia convidat a fer una xerrada aquella mateixa tarda en unes jornades de l'ICE. Li explico per què arribo d'hora al matí i em presenta a la Lluïsa i la seva companya que estan fent un cafè a la barra. Amb l'Albert quedem a la tarda i amb la Lluïsa al cap de poca estona al seu despatx.

L'entrevista es porta a terme en una sala de reunions que hi ha a prop de l'oficina de la Lluïsa, al darrer pis de l'edifici de despatxos. Quan vinc a la URV, els professors d'aquesta facultat amb qui em trobo sovint m'expliquen la història d'aquest edifici i que n'hi ha una part que havia de ser una residència d'estudiants que no es va arribar a inaugurar mai per deficiències estructurals. També em diuen que els queda poc en aquest campus i que es traslladaran a un nou edifici. Des de la planta superior d'aquest edifici, la Lluïsa em fa una breu descripció de la vista panoràmica, que sembla que reculli tota la història de Tarragona com a ciutat i els diferents territoris. Recordo l'entrevista com un hora intensa de conversa, on per sort meua, la gravadora va funcionar perfectament, ja que la Lluïsa parlava molt ràpid i amb una resposta clara i compromesa per a cada pregunta.

De tornada a la meua facultat, per a construir la història, ho faig en el meu despatx, és un dia tranquil i penso que està bé que les aules de docència i els despatxos estiguin en edificis diferenciats. Quan porto força estona escrivint, m'adono que per contextualitzar-la puc recórrer a documents però també a companyes que treballen a la meua facultat. Així que quan porto mitja història escrita, vaig a veure la Mercè Izquierdo. Els seus comentaris m'han permès recolzar aquells esdeveniments, situacions i vivències com a quelcom compartit quan parlem de dones i ciència en l'àmbit de l'educació. La Mercè és la responsable del grup de recerca "Gènere, ciències i ensenyament de les Ciències" (GCEC) de la UAB.⁴⁶ Aquesta història arriba amb retard, però és una història que fa pensar.

⁴⁶ En el marc d'aquest grup de recerca, la Mercè Izquierdo Aymerich ha publicat conjuntament amb Núria Solsona i Clara Garcia (2009). *Gènere i ensenyament de les ciències: representacions i propostes*. Bellaterra: Serveis de publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

La formació com a investigadora en l'àmbit de la enginyeria i els canvis d'universitat: "el doctorat t'obre la porta a una plaça important"

Fent un balanç dels seus anys a la universitat, la Lluïsa considera que la universitat actual està força canviada si es compara amb la universitat en la qual ella va estudiar, a finals de la dictadura: *"A mi m'ha tocat estudiar del 70 al 75 i per tant pots pensar que vaig córrer més davant dels grisos en aquella època, que fer un treball molt seriós de la ciència"*. Des del seu punt de vista, un cop es varen superar les dificultats i problemes que preocupaven als universitaris, llavors la institució va començar a fer la tasca que li pertoca i l'ocupa actualment: *"Es dedica més a la investigació, a la docència, a crear coneixement, a divulgar, a tot això... en aquest aspecte la veig millor. S'ha normalitzat"*. Pel que fa a la seva àrea de coneixement, considera que les didàctiques no estan prou reconegudes, ja que si fos així *"l'educació en el país jo crec que milloraria bastant, però que com que som el país que som, doncs l'educació és la parenta pobre, de moment..."*.

Començarem aquesta història recordant quan la Lluïsa estudiava i com va ser la seva primera etapa a la universitat com a becària. La Lluïsa va cursar els seus estudis d'Enginyeria industrial en una universitat de fora de Catalunya i va incorporar-se com a becària d'investigació a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1975, en un context extern que caracteritza de canvi de "règim"; i que internament, es caracteritzava per la creació d'un departament on hi havia molta feina a fer, tant pel que fa a la docència com a la recerca. És enginyera de formació i va ser becària al Departament d'Enginyeria química. Com a estudiant d'enginyeria recorda que en el seu curs tots eren nois excepte vuit noies, *"en aquest aspecte al fer la carrera jo fins i tot he tingut la sensació de que se'm mimava una mica"*. Recorda que hi havia assignatures que eren molt "ossos" i la sensació no era que se'ls exigís més o que fos més difícil per a les dones, com sí reconeix que passa a vegades en l'àmbit professional.

Ja com a becària en el grup de recerca a la UAB al qual es va integrar eren dues noies i sis o set nois i com explica: *"estàvem igual de ben considerades les noies que els nois, és a dir, no hi havia cap discriminació en aquest aspecte"*. Durant un temps la va acompanyar la incertesa del seu futur que es debatia: entre la possibilitat de dedicar-se a la recerca per a integrar-se com a professora a la universitat o iniciar una vida professional, com a professora en un institut o a la indústria. Ara després de tots aquests anys, veu el seu recorregut d'aquesta manera:

He treballat sempre a la universitat, així que no tinc experiència laboral fora de la universitat. Com que jo era d'aquelles alumnes de relativament bones notes, per tant, un catedràtic bo que el destinaven precisament a l'Autònoma em va dir que... si volia fer la tesi amb ell, que tindria una beca primer i que després entraria al món universitari. Així he iniciat aquest camí.

Després d'estar-se quatre anys a la UAB, la Lluïsa es va traslladar a Tarragona i va tenir l'oportunitat d'acabar la tesi en un grup de recerca del Departament d'Enginyeria química de la URV. Va haver de canviar una mica el perfil de la tesi, que va centrar en el rendiment d'uns sistemes de separació de fluids, un tema molt lligat a la indústria química de Tarragona. Al 1983, després de defensar la tesi, va ser quan va passar a l'àrea de Didàctica de les matemàtiques. Va entrar a la nova

àrea de coneixement amb una plaça de catedràtica interina perquè es necessitava un doctor ja que “era el moment de consolidació de les escoles de mestres dins de la universitat”. La seva incorporació a la URV es va produir en un moment en el qual l’escola de mestres de Tarragona depenia de la UB i els departaments estaven vinculats a les àrees d’educació i psicologia. Un cop la URV va tenir una organització i estructura pròpies, la Lluïsa, tot i desenvolupar el seu treball en didàctica de les matemàtiques, formarà part del Departament d’Enginyeria Informàtica i Matemàtiques. Com a síntesi d’aquest període, la Lluïsa assenyala la importància i la repercussió de finalitzar la tesi:

Una vegada que acabo la tesi he de prendre una decisió. És a dir, hi ha moments en la teva vida que les decisions marquen el camí. Una decisió important és quan acabes la carrera, si en comptes de fer les oposicions de secundària i buscar feina fora decideixes quedar-te a fer la tesis a la universitat i et desplaces allà on hi ha una plaça on puguis ser un becari i puguis fer una investigació. Una altra decisió important és, en aquest cas personal, quan dius, bé, la universitat tampoc ho ha de ser tot, la meva vida no ha d’estar tan lligada a una feina i, per tant, si ara he d’anar al camp de Tarragona me’n vaig i ja buscaré feina fora de la universitat, si cal. És una decisió personal encara que després he tornat a la universitat perquè ja que hi havia universitat en aquest territori, i jo tenia iniciada la tesi i la temàtica era adaptable, pensar en quedar-se a la secundària tancava la porta universitària...

Desenvolupar una carrera investigadora: pertànyer a un grup de recerca i publicar

La Lluïsa pertany al Departament d’Enginyeria Informàtica i Matemàtiques de la URV, a l’àrea de Didàctica matemàtica, conjuntament amb dos professors més.⁴⁷ Aquesta és una situació típica de les persones que constitueixen els equips de treball en didàctica de les ciències experimentals i de les matemàtiques a Europa, que tant es poden trobar treballant en les facultats de les disciplines de referència (química, física, enginyeria, etc) com en les facultats d’educació. Malgrat que la Lluïsa pertany a aquest departament de l’Escola Tècnica Superior d’Enginyeria, la seva docència i la recerca és fa visible a la Facultat de Ciències de l’Educació i Psicologia. Les matemàtiques estan presents en els estudis universitaris de forma extensa: “*el que ens passa a tots els professors de matemàtiques, és que les matemàtiques en aquesta universitat són auxiliars de moltes carreres i tots els professors de matemàtiques som allà*”.

Si reprenem el fil del relat, la Lluïsa ens explica que quan va venir a Tarragona el grup de recerca al qual s’incorporà ja estava constituït. Tot i que no ho atribueix al gènere, ella sosté que “*els camps de la recerca es protegeixen, bé, no és una qüestió de gènere, jo crec que és una qüestió que passa a la universitat, alguns caps de recerca tenen com a fills ideològics per allà i els que van més per lliure no encaixen tant bé*”. D’aquesta manera, distingeix entre “*gent més submissa i gent que és més*

⁴⁷ Les altres àrees del departament són: Arquitectura i tecnologia de computadors; Enginyeria telemàtica; Llenguatges i sistemes informàtics; Matemàtica aplicada; i Ciències de la computació i intel·ligència artificial.

independent". Per mi és clar que estem davant d'una dona que diu el que pensa, que no es cohibeix i que preserva la seva independència de pensament i és optimista. Ens confirma la idea de que no ha viscut la seva condició de dona a la universitat de forma desfavorable però que en canvi sí que veu *"que ha influït molt més la idea de que ets, o no ets, el deixeble del cap"*. Com a síntesi d'aquest primer període a la URV, la Lluïsa explica:

A Tarragona he pogut acabar la tesi, m'he pogut integrar en un grup d'investigació del camp de l'enginyeria química, però al final, la vida universitària és com és. Cada càtedra de cada grup té els seus candidats favorits que també són molt competents i no hi ha lloc per a tots els doctors formats allà. I els nouvinguts doncs són els que tenen menys possibilitats.

Les aportacions de la Lluïsa em fan pensar en l'anàlisi de les relacions de poder des d'una perspectiva de gènere, on el que és important no és només identificar el paper desigual d'homes i dones a la universitat, sinó com el model de societat patriarcal es tradueix en formes d'organització i transmissió del coneixement a la universitat. Posteriorment, en el terreny de la recerca en didàctica de les matemàtiques, la Lluïsa destacarà la cultura col·laborativa entre els professionals de l'àrea de les diferents universitats, amb els quals ha realitzats treballs, en col·laboració amb la UAB i la UB. A més, la recerca en didàctiques específiques a Tarragona passa per a la constitució d'un grup de "continguts interdisciplinaris" i no propis de cada àrea, un grup que inclou les ciències experimentals, les ciències socials i la plàstica, per exemple. I això segons la Lluïsa també és coincident amb el currículum la formació de mestres ja que *"no tens perquè estar <<encasellat>> només en la teva àrea"*.

Els reptes també són grans per a una universitat petita, quan es tracta de promoure un programa de doctorat, la qual cosa limita el treball de tesis que pots supervisar i els doctors que pots formar. De nou, la Lluïsa atribueix aquesta situació al fet de no tenir un departament en didàctiques específiques, que obligaria a tenir una "producció científica" pròpia, que ara es troba diluïda i dispersa en diversos departaments. La raó d'aquesta situació és que *"els dirigents de la universitat en aquell moment no van confiar que això fos viable i per tant han distribuït els professors de formació de mestres en diferents grups, algunes vegades per completar números per poder constituir departaments. Això ha fet que la gent del camp de les didàctiques s'hagi <<desperfilat>> molt i clar una vegada que estàs en un departament, tu treballes al departament... i per tant, jo ara al primer que he de satisfer és al departament"*.⁴⁸

Pel que fa a les publicacions també s'han produït canvis en els temes i l'impacte de les mateixes a partir del canvi d'àrea de coneixement. Per començar, explica que les publicacions inicials que va fer quan era estudiant de doctorat, *"eren en col·laboració amb el cap o l'equip de la recerca"*, una pràctica més estesa en els grups de recerca competitius. En el cas de la didàctica de les matemàtiques, sosté, que el nivell de les publicacions és *"entre cometes més baix, en el sentit que ja pots publicar a revistes d'un rang més espanyol i les publicacions són més personals"*.

⁴⁸ Un exemple d'aquesta situació és que atès que els alumnes del seu departament són majoritàriament d'Enginyeria informàtica la Lluïsa dirigeix treballs de final de carrera d'enginyeria informàtica: *"menys mal que ara les matemàtiques han arribat el món de l'electrònica i fem projectes de final de carrera"*.

Actualment, les seves línies de recerca estan vinculades amb la innovació educativa, tal i com ho reflecteixen les seves publicacions recents, com per exemple, "Competència matemàtica i pràctica educativa" publicat a l'any 2006.⁴⁹

Interseccions entre la vida privada, la professional i la política: territoris del gènere

Pel que fa a la trajectòria professional des del punt de vista de les decisions personals i especialment, en relació a com ens afecta com a dones el treball a la universitat, la Lluïsa hi fa referència al llarg de l'entrevista en diverses ocasions. La primera vegada que ho menciona té a veure amb la decisió de □traslladar-se a Tarragona:

...i després em vaig casar i... això que ens passa a les dones, no? que he tingut la oportunitat pel canvi de feina del meu home de deixar Barcelona i venir a Tarragona i com que coincidia en aquell moment amb una mica de moral baixa meva, amb el tema de que la tesi no avançava... Jo estava disposada a anar-me'n a secundària a fer les oposicions de secundària i... vaig estar en un col·legi concertat, però ja vaig veure que la cosa canviava molt en relació al que era el món universitari i no, no... Vaig decidir que si podia intentaria quedar-me a la universitat. Com que ja tenia la tesi iniciada i un cert currículum universitari i en aquell moment aquí a Tarragona, en aquesta universitat, es buscava gent amb un perfil similar al meu, em va ser fàcil entrar a la universitat, acabar la tesi...

Tot i que en aquest cas el trasllat a Tarragona és fruit d'un pacte amb la parella – que no va implicar una renúncia a les seves expectatives– i també és fruit de les circumstàncies que marquen l'inici de la seva carrera acadèmica, li pregunto a la Lluïsa si al llarg de la seva carrera s'ha trobat en dificultats pel fet de ser dona. Per exemple, si ha trobat dificultats en el fet de voler ser mare o no, o per conciliar la vida personal amb l'acadèmica i mantenir els compromisos personals de forma que es puguin compaginar amb la vida a la universitat.⁵⁰ Això li dóna peu a la Lluïsa explicar una mica més les raons per les quals es va traslladar a Tarragona i a valorar que la cura es fa més sostenible en una ciutat petita:

... suposo que m'ha marcat en algun aspecte en el sentit que jo crec que la idea de venir a Tarragona fonamentalment era perquè tenia una criatura petita i quan es posava malalta a Sant Cugat, sempre havia d'estar cridant a algun cangur, després no el tenia... encara que tenim allà una xarxa d'amistats però... pensava que la família en aquest cas ajudaria i sí, aquí he tingut facilitats... Després també he trobat que la vida social és molt més fàcil en un lloc allunyat d'una gran ciutat, llavors, ja per la meua història, jo era d'una ciutat petita i venir a viure lluny de Barcelona (o gran metròpoli), vivim a Reus, em resultava més còmode, estava més en el meu esquema mental que

⁴⁹ Aquest article està publicat a la revista *Guix*, núm. 329, pp. 16-23. Es poden consultar i descarregar algunes de les seves publicacions accedint al seu web: <http://deim.urv.cat/~lluïsa.girondo/>

⁵⁰ Les meves preguntes sorgeixen del debat que hi va haver dins del grup on desenvolupem aquesta recerca fruit de l'anàlisi de les entrevistes anteriors, que ens van portar a detectar que aquestes són algunes de les preocupacions compartides entre les dones universitàries.

viure a la gran ciutat. (...) Tot era més fàcil, des de el mitjà de transport que podies anar a portar la criatura a peu, a que era molt més fàcil tot... en una ciutat més petita. És un element important en la meua vida, eh? que la gran ciutat m'agrada però "m'agobia"...

Maria Jesús Izquierdo (2008) constata, a través d'un informe sobre la perspectiva de gènere en el treball del professorat universitari,⁵¹ que hi ha una diferència entre els homes i les dones pel que fa a com es representen la seva carrera i com es relacionen. D'aquesta forma, ha observat que els homes estan orientats cap a la provisió i l'assoliment d'objectius; i les dones s'orienten més cap a la cura i el servei. Des del seu punt de vista, les dones haurien d'incorporar una orientació més forta cap als objectius, i a la vegada, caldria aconseguir que els col·legues homes incorporessin les tasques d'acompanyament i mentoratge com a part de la feina, i no només les de lideratge. Per a la Lluïsa les aspiracions en l'àmbit de la vida personal no han suposat una renúncia a les seves aspiracions professionals: *"No excessiva, no excessiva.... no ha estat determinant... la vida personal amb fer la professional. He intentat combinar-ho sempre de la millor manera possible però una no ha renunciat a l'altre... ni l'altre a la una"*. També explica que té un company que sempre l'ha ajudat, a l'igual que la família, és a dir, que no han tingut problemes en aquest aspecte. La història de vida de la Lluïsa il·lustra la cerca d'aquest equilibri entre la vida personal i la professional:

I després sí que d'alguna manera la vida professional... perquè sí que és molt competitiu el món universitari, perquè jugues amb companys que tenen la feina com a hobby... tenen dedicació absoluta i jo... he procurat sempre que els caps de setmana són per mi i sinó s'acaba enguany ja s'acabarà l'any vinent... Llavors en aquest aspecte... sempre he considerat que només es viu una vegada i que per tant la meua vida ha de ser paral·lela a la feina, però la feina no m'ha de fer perdre una possibilitat d'anar de viatge o d'estar amb la família quan toca. Això va així.

La Lluïsa no es considera una gran feminista *"en el sentit de lluita feminista però sí sensibilitzada amb el tema"*, diu que això és perquè no n'ha tingut necessitat, es mostra força crítica amb les desigualtats de gènere que posicionen en llocs diferents a homes i dones en la vida quotidiana i en la societat: *"reconec que els homes ho tenen més còmode perquè d'alguna manera tot el que és el <<sostén>> de la família... ells ho carreguen sobre les dones"*. Es refereix principalment a les tasques de la llar i a la cura dels fills *"jo mai he deixat d'anar a un festival de la meua filla de final de curs perquè tingués una reunió, en canvi, el meu home...habitualment no anava als festivals perquè la seva feina era més important"*. Però també és crítica amb les dones i la seva tendència a donar prioritat a la família. En aquest sentit, reconeix que, per un costat, la flexibilitat horària de la universitat permet que *"puguis atendre més aquests aspectes"*; i per un altre costat, no ha tingut problemes per fer estades a l'estranger, per exemple a Alemanya, segons ella degut a no tenir dificultats econòmiques importants i a que: *"el meu home i la meua família s'han cuidat de la nena o han vingut. Cap problema en aquest aspecte"*.

⁵¹ Aquest anàlisi es recull en l'informe final del projecte de recerca que ha dirigit i que porta per títol: "Cuidado y provisión: el sesgo de género en las prácticas universitarias y su impacto en la función socializadora de la universidad".

Si bé pel que fa a la cura, viure en un lloc més petit ha afavorit que la pressió fos menys forta, aquest fet positiu, s'inverteix pel que fa a les relacions institucionals i la vida política a la universitat. De l'anàlisi de la trajectòria de la Lluïsa, es desprèn que les primeres èpoques va està més dedicada a la recerca en l'àmbit de la enginyeria, després a la gestió i ara torna a tenir un període més dedicat a la recerca aplicada en l'àmbit de la didàctica de les matemàtiques. Quan abordem la vida política a la universitat, prenc consciència de que la veu de la Lluïsa és escoltada. La implicació política més intensa es va produir en la seva etapa a UAB, quan va ser representant dels becaris, i després als inicis de la URV, que va ser representant dels professors de Tarragona a la UB. Ja a nivell institucional, ha estat cap d'estudis durant molts anys i ha estat implicada en l'elaboració dels estatuts de la universitat. Però aquesta implicació sembla que es frena en el moment en el qual la URV aconsegueix la seva independència: *"jo he viscut el procés de la independència d'aquestes universitats petites com un procés molt de voler tenir una identitat molt lligada al territori, molt dels seus estudiants i molt de la seva gent, jo crec que s'exigia un cert sentiment d'apropar-se al medi. I jo aquest sentiment d'apropar-me al medi, donat la meva trajectòria professional, la veritat és que no el tenia. I llavors ha deixat d'interessar-me la gestió universitària en aquest aspecte."*

Aquí el lloc petit es concep com un inconvenient. Construir-se una identitat com a universitat petita lligada al medi per a diferenciar-se de les grans universitats, que implica que els docents també s'identifiquen amb aquest arrelament al medi *"és un problema que ja supera l'àmbit professional"*. La Lluïsa en aquest moment de la conversa es posa en el lloc d'un professor que hagi estudiat aquí i que és professor de la universitat i pot arribar-ne a ser dirigent, entén que això deu ser el "súmmum". No obstant, degut a la seva història marcada pels trànsits, la Lluïsa ens diu que això *"no entrava en els meus esquemes..."*. La Lluïsa és crítica davant d'un model de política i gestió universitàries que es pot titllar de localista, és partidària d'una institució universitària "més internacional". Considera que hi ha d'haver certa independència entre el món universitari i els poders polítics locals, quelcom que a vegades ja no era tan evident a Barcelona i que a Tarragona s'accentuava encara més, i que té repercussions en l'organització universitària.

Desenvolupament de la carrera i una identitat com a docent: "quedava vacant una plaça per ser professora de didàctica de les matemàtiques..."

La Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia de la URV compta amb dos departaments ubicats a la facultat, els de Pedagogia i de Psicologia, i 8 departaments més que tenen docència a la facultat, entre els quals hi ha el departament al qual pertany la Lluïsa. Les assignatures que imparteix actualment com a professora són: Matemàtiques i la seva didàctica; Matemàtiques bàsiques per Mestres; Didàctica del Càlcul i resolució de problemes; i Didàctica de les matemàtiques. Sobre l'època en què va obtenir la seva plaça en didàctica de les matemàtiques, la Lluïsa recorda que quan va concursar en aquell moment ho va fer amb d'altres homes, i que la van escollir a ella, pel perfil de recerca que tenia, ja que es cercava algú que *"sabes coses d'investigació"*. Concretament, afirma que els professors venien de l'àmbit de l'educació secundària, amb una formació en la

disciplina, i que en canvi, a magisteri es cercava algú que pogués fer un treball en didàctica i en recerca, i que ella va comprendre aquesta demanda.

D'aquesta altra manera m'ha costat una mica més perquè era una àrea de coneixement nova però... bé, hi havia altres companys del departament que s'havien passat a la didàctica de les ciències perquè també havien viscut tot el renéixer de la didàctica de les ciències.... Com que jo venia del nucli de l'Autònoma que molta gent dels continguts s'havien passat a la didàctica, no m'era difícil passar-me a la didàctica. Bé, jo realment pensava que em passava a ensenyar matemàtiques. Com que jo pertanyia a una branca de la enginyeria, jo havia estudiat industrials, jo a les facultats que he estat gairebé sempre he fet classes de matemàtiques! A la branca de les enginyeries necessites més matemàtiques que a d'altres branques de la química. I per tant jo, d'alguna manera, tothom em té identificada com a profe de mates, doncs em passaré a això vaig pensar, i així he trobat no les matemàtiques però sí la didàctica de les matemàtiques, i no m'ha costat realment.

En aquest sentit, malgrat el canvi d'àrees i facultats, sempre s'ha vist com a "professora de matemàtiques" i considera que la reflexió cal orientar-la cap el que representa ser professora de matemàtiques amb estudiants de ciències o amb estudiants de magisteri: *"tenia davant meu uns estudiants que no estaven gaire motivats per les matemàtiques i que tenien un nivell de llenguatge molt allunyat al que jo estava acostumada"*. Un cop va ser doctora, la Lluïsa explica que quan va decidir quedar-se a l'ensenyament universitari, va començar a definir-se *"un camp estable de treball llavors, ja saps que per tenir un treball estable a la universitat has de fer recerca en aquell camp, has de conèixer la gent del camp, has d'assistir a congressos d'una àrea"*. Aquí es troba amb la col·laboració i l'acollida dels col·legues de l'àrea, com en Josep Maria Fortuny i en David Barba, que li recomanaren que no es plantegés fer àlgebra.⁵² També considera que aquesta cultura col·laborativa era possible perquè es tractava d'una àrea emergent:

Els professors i professores que es dedicaven a la didàctica de les matemàtiques eren un encant, et deixaven material, no hi havia la competitivitat que hi havia en el camp que tenia abans que cadascú intentava fer les seves coses i de fet hem començat amb un esperit molt més de col·legues, a nivell de Catalunya, a nivell de València i a nivell de tota Espanya... Eren àrees noves a la universitat i per tant d'alguna manera tothom contribuïa a crear una xarxa nova, a crear els congressos que hauríem de tenir cada "n" anys, i això m'ha agradat molt, viure-ho i m'hi he trobat molt bé.

En aquest punt de repensar-se i reinventar-se com a docent i investigadora a la universitat en l'àrea de didàctica de les matemàtiques és quan apareix la connexió entre recerca i docència a través de la innovació. Concretament, les seves línies de recerca són: (a) recerca en didàctica de les matemàtiques en els diferents nivells d'educació Primària; i recerca en els àmbits de la formació inicial i permanent.⁵³ Un dels aspectes que destaca en aquesta etapa és el seu vincle amb els centres

⁵² La Lluïsa ho recorda així: *"Abans a les escoles de mestres es feia una àlgebra bàsica, al que jo vaig substituir feia àlgebra com si estiguessis a primer d'una carrera de ciències. I dic, però com? Si no entenen res... Per tant, m'he reciclat en aquesta nova àrea de coneixement que és la didàctica de les matemàtiques i les matemàtiques per mestres... I bé, m'ha anat força bé"*.

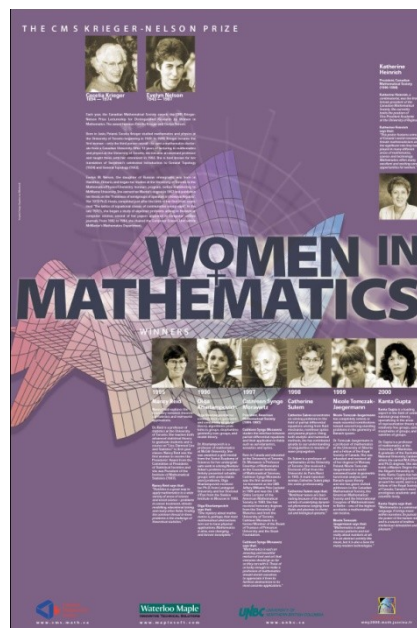
educatius, en els quals hi fa tasques d'assessorament i de formació permanent, i que també considera molt important pel que fa al pràcticum en la formació inicial:

Com a mínim penso que amb el "pràcticum" jo crec que seria un bon moment per connectar la innovació, la bona innovació, amb la bona formació de mestres i que, crec, que en el "pràcticum" és on ens jugarem totes les universitats la qualitat de la formació dels mestres... Jo crec que hi ha centres i hi ha mestres que ho fan molt bé i que per tant hauríem d'enviar als nostres estudiants a algú que sigui un model, no algú que està simplement fent el treball.... I això suposaria també un intercanvi amb d'altres països, jo crec que aquest aspectes seria molt interessant, és amb el que caldria posar-s'hi, no sé si els que ho porten el faran aquest canvi.

Com a balanç del canvi d'àrea i de perfil com a professora universitària la Lluïsa conclou que *"des d'una reflexió més des del punt de vista de la ciència, faig molta cosa d'innovació i poca de recerca científica... aquesta és la circumstància, perquè treballes segons unes circumstàncies..."*. En aquest procés, la Lluïsa ha sabut convertir l'adaptació a les circumstàncies en nous reptes: per exemple, a partir de reflectir la complexitat cognitiva en el tipus de llibres de text i materials en xarxa a disposició dels mestres i dels estudiants que ha elaborat. Però aquest procés també l'ha portat a reflexionar al voltant de les tensions entre els interessos de la recerca i l'escola, la seva utilitat i impacte, la col·laboració entre el professorat universitari i els professors i mestres a l'escola, que a d'altres països s'han resolt de forma diferent: *"M'imagino que això a França no passa, o a Alemanya, perquè tenen uns que es dediquen a la investigació en aprofundir a un tema petit amb molt detall i altres tenen més el tema de la innovació, o més el tema de la didàctica, de la gestió de l'aula. Aquí encara hi ha poc de tot."*

Coneixement, abstracció i visibilització de les dones a les ciències i a l'educació

Si mirem el web de la *Canadian Mathematical Society* s'hi recullen dades sobre la història de les dones matemàtiques i també el vincle amb un projecte sobre biografies de dones matemàtiques del *Agnes Scott College*.⁵⁴ Aquests arxius inclouen principalment dones nascudes o que han desenvolupat el seu treball als Estats Units i Anglaterra, tot i que el mapa s'amplia a d'altres llocs de naixement de les matemàtiques. No sé perquè encara em sorprèn descobrir aquestes històries invisibilitzades, potser és perquè en la història de l'art, les historiadores han fet un

⁵³ Pel que fa a la recerca en didàctica de les matemàtiques en els diferents nivells d'educació primària, aquí s'inclou la recerca en: didàctica del càlcul, la resolució de problemes, i el disseny i implementació d'applets didàctics; i en el terreny de la formació inicial i permanent: la competència comunicativa en diferents disciplines curriculars; i l'enfoc competencial dels nous currículums.

⁵⁴ Per a més informació veure els webs de la *Canadian Mathematical Society*: <http://cms.math.ca/Women/biographies>; i del projecte de l'*Agnes Scott College*: <http://www.agnesscott.edu/lriddle/women/chronol.htm>

esforç per donar a conèixer la història de les dones i construir *altres* històries de l'art. En aquest context, a més de pel fet de ser dones, si suma que el tipus de recerca és diferent de la que comporta “el descobriment o l'experiment científic” – sovint associat a biologia, la medicina, la física i la química.⁵⁵ Una recerca que està lligada a la producció de coneixement abstracte.

La Lluïsa té molt clar que quan parlem del professorat de matemàtiques, aquest té un perfil singular, ja que es tracta de professorat *“reclutat fonamentalment de gent que té molta facilitat per les mates”* i que en aquest sentit als homes no els hi *“agrada massa baixar a un nivell a on ho han de considerar com a professió i no com a hobby”*. La Lluïsa explica que en el seu departament, en concret a didàctica de les matemàtiques i a matemàtica aplicada, hi ha tant nois com noies. No obstant, pel que fa a les tesis que s'estan fent, observa que les dones potser es mostren més properes a la didàctica i l'ensenyament de les matemàtiques, i també s'interessen per l'aprenentatge dels nens petits i com s'aprenen les matemàtiques a l'educació primària. De fet, el professor de matemàtiques per la branca d'educació infantil que ha contractat el departament, prové de l'àmbit de la pedagogia, no de l'àmbit de ciències experimentals o les enginyeries. En canvi, també ha observat que els nois estan més interessats en ensenyar i fer recerca en el batxillerat o els últims cursos de l' ESO. Així, alguns prefereixen dedicar-se als alumnes ja seleccionats i consideren que algú altre ja es dedica a la resta.

En aquesta mateixa direcció, la Lluïsa Gironde i la M. Jesús Izquierdo coincideixen en parlar d'una major flexibilitat per part de les dones, quan es refereixen a situacions properes, en la pròpia àrea. En cap cas es viu com una renúncia sinó com explica la Lluïsa en la seva història: *“formar-me en aquest camp ha implicat per mi doncs llegir moltes coses de psicologia sobretot, psicologia cognitiva... de pedagogia, saber el llenguatge que té el nen etc. i com que jo vinc del camp de les ciències experimentals lògicament ja no se'm acut només de pensar-ho només a partir dels llibres”*. D'aquí la connexió entre teoria i pràctica a través de la recerca en didàctica de les matemàtiques:

Jo crec que en aquest aspecte les dones som una mica més flexibles que ens interessen més coses, això des de la perspectiva de gènere.... les dones tenim una mirada més transversal i els homes bé, la tenen transversal alguns, els que es dediquen més al camp de la didàctica general o han estudiat pedagogia o psicologia cognitiva o... però la gent que ha fet una carrera de ciències, especialment els nois, els costa més de posar-se en aquest camp...

Quan ja estem acabant l'entrevista, la Lluïsa m'explica una anècdota que il·lustra la seva passió pel coneixement matemàtic. Narra que quan estaven acabant enginyeria tenia un grup d'amics amb els quals es dedicava llegir una revista que es deia “Cacumen” i aquest record li ha fet pensar que dedicar-se a les matemàtiques té *“alguna cosa de divertiment també”*. La seva passió per les matemàtiques i la didàctica li possibiliten *“jugar amb el món ideal”*, ja que estan relacionades amb el pensament i el desenvolupament lògic de les persones, amb la cognició, amb com aprenem a resoldre els problemes. Durant el 2010, any en què

⁵⁵ Aquest cartell va ser elaborat en motiu de l'Any mundial de les matemàtiques, que es va celebrar l'any 2000 i recull les trajectòries de les dones matemàtiques que van ser guardonades amb el premi Krieger-Nelson entre 1995 i 2000.

l'Observatori de la igualtat de la Universitat Rovira i Virgili, celebra l'Any de les Dones i les Ciències,⁵⁶ em sembla important destacar la frase de la Lluïsa que sintetitza per què s'ha anat interessant cada vegada més per la didàctica de les matemàtiques: *"també ho pots convertir fàcilment en hobby"*. Més enllà de generar un coneixement pràctic i immediat, hi ha dones que es dediquen a la reflexió i a la producció de coneixement abstracte, i em ve al cap la següent qüestió: qui es dedica a estudiar si pensament i el coneixement de les dones es construeix de forma diferent?

⁵⁶ Aquesta proposta que forma part del Pla d'igualtat (2007-2010) de la URV, amb un conjunt d'activitats per a visibilitzar la història de les dones en relació a la producció del coneixement. Veure més informació <http://www.urv.cat/igualtat/agenda.html>.

4 CONCLUSIONS

El coneixement derivat d'aquest estudi pot contribuir a completar la realitat que mostren les estadístiques sobre la situació de la dona a la ciència i la universitat. Entendre, des de les seves veus, la problemàtica de les dones científiques, docents i gestores pot ajudar a trobar i decidir millores que renovarien un sistema que necessita accions encaminades a tenir en consideració les experiències de vida a la Universitat de les dones i els homes que hi formen part del seu personal docent, investigador i gestor, injectant credibilitat i esperança a les joves (i perquè no als joves) compromeses amb la ciència

La transformació d'aquesta situació, com va explicitar l'actual Secretari d'Estat d'Universitat en la seva presa de possessió com a rector de la Universitat de Barcelona al setembre de 2007, significa un repte molt important i ambiciós en un moment crucial en el que el sistema universitari s'ha d'integrar a l'espai europeu d'educació superior, mentre romanen condicionaments econòmics i polítics ja endèmics que en coarten el desenvolupament de les universitats. Això, sumat a la globalització de l'ensenyament superior (Hellstén i Reid, 2008) imposa renovar i desenvolupar accions innovadores en tots els sistemes de comunicació i col·laboració de la docència, la recerca i la gestió. Per portar a terme aquests canvis, es requereix un capital humà de qualitat científica i ètica que, atenent a la demografia universitària i als rendiments acadèmics, exigeix revisar i tirar endavant polítiques de gènere i plans d'igualtat (González, 2006) que concretin, complementin i ampliïn les iniciatives plantejades fins ara .

Malgrat els darrers esforços per implantar polítiques de gènere i plans d'igualtat la present recerca corrobora que no s'estan generant els canvis ni les condicions suficients per transformar les mentalitats i costums per part de la institució i dels seus òrgans de govern per visibilitzar l'aportació de la dona al saber i a la ciència. Tampoc per conciliar treball i família en el nou context universitari que demana l'augment i acceleració de la productivitat.

No obstant això, com a resultats d'aquesta recerca, més que una descoberta inesperada o totalment desconeguda d'alguna faceta inexplorada o inèdita del fenomen estudiat, hem trobat evidències subjectivades i encarnades de la llarga lluita de la dona per poder escriure la seva pròpia història i no la que li ve marcada per la classificació maniquea del gènere.

Les docents i investigadores entrevistades ens mostren que han sabut mantenir la seves pròpies decisions i no acceptar gratuïtament i sense resistència les que prenen per elles els pares, els marits, els fills i la pròpia societat; podent realitzar els seus projectes o somnis sense haver de disculpar-se contínuament, posant les seves necessitats vitals sempre per darrera del marit, dels fills, els pares i els propis companys de feina, i prenent consciència de que la seva activitat no és descartable, ni un passatemps sense importància per omplir els temps lliure de les tasques de la llar.

Així doncs la primera i més important (re)descoberta i aprenentatge és que, malgrat que totes les dones neixen amb una (bona) motxilla genètica, cultural i

social a l'esquena, les seves històries no estan totalment escrites. Sempre hi ha un lloc per a la capacitat d'acció i decisió, en definitiva: per la nostra capacitat de ser subjectes.

La lluita per escriure la seva pròpia història va ser iniciada per un gran nombre de dones al llarg de la història de la Universitat. Aquesta, ha estat imprescindible per obrir noves escletxes d'oportunitat per a les joves investigadores que tot just inicien el seu recorregut com a científiques.

El procés de construcció d'històries de vida professional, amb tres generacions de dones docents i investigadores, ens ha permès gaudir d'un ampli ventall d'experiències, realitats i vivències que posades en relació entre elles ens permeten visualitzar un fil conductor que ens porta a tenir una panoràmica privilegiada de la història de les dones a la Ciència i la Universitat.

Les dones que més temps porten a la Universitat han ajudat a obrir camins i fer de mirall a les més joves. Contribuint d'aquesta manera a la revolució silenciosa del segle XX, una de les més poderoses i eficaces, que continua alliberant a moltes dones, i que no ha produït cap guerra, excepte les contínues violències que encara pateixen moltes dones per voler visibilitzar-se i fer-se càrrec elles mateixes del seu destí.

El treball de camp portat a terme ens permet evidenciar que les noves generacions de dones universitàries compten amb models femenins de docència, recerca, direcció i gestió que els hi ajuden a pal·liar la duresa i els imprevistos que poden anar sorgint en el transcurs de la seva vida professional.

4.1 Eixos de comparació entre les històries de vida

Com establir relacions entre allò que es singular? La resposta a aquesta qüestió és un dels desafiaments de la recerca biogràfica basada en històries de vida. A una recerca anterior⁵⁷ vam respondre a aquest repte a partir d'un procés de tematització que, com escriu Van Manen (1990: 87) *"describes a theme as the form of capturing the phenomenon that one is trying to understand; a theme describes an aspect of the structure of lived experienced"*. Sota aquest supòsit hem organitzat el diàleg amb les històries de vida professional a partir dels següents eixos temàtics: (a) el marc de les històries; (b) les històries de vida: quan allò individual esdevé col·lectiu; (c) cartografies de la marca de gènere; i (d) la qüestió de les generacions. Cadascú d'aquests àmbits ha sortit de posar en relació els objectius de la recerca i la lectura detallada de les vuit històries de vida.

⁵⁷ PROFKNOW. Professional Knowledge in Education And Health: Restructuring work and life between the state and the citizens in Europe. FP6-CITIZENS-2- 506493. Comissió Europea. Sisè Programa Marc. <http://www.profknow.org>.

4.1.1 El marc de les històries de vida: entre la relació i la cronologia

Fer-li l'entrevista i escriure la seva història de vida professional des de la perspectiva de gènere, ha estat per a mi una font de plaer i aprenentatge. (història 1: JMS).

La perspectiva de les històries de vida no és una metodologia dins de la recerca narrativa que es desenvolupa aplicant un algoritme o un mètode preestablert. Si bé es poden trobar exemples (Goodson, 2004) i guies metodològiques (Goodson i Sikes, 2001) cada història, en funció dels propòsits de la recerca de la que forma part, demana una articulació específica que respon, en primer lloc, a la forma de relació establerta entre qui fa la recerca i les persones col·laboradores. Al nostre cas, la relació ha oscil·lat entre la identificació:

en moltes de les situacions viscudes a la universitat ens vàrem sentir identificades. Totes dues en algunes ocasions hem pensat que alguns comentaris i decisions que han afectat la nostra trajectòria acadèmica estaven impregnats per la marca de gènere. És a dir, no haguessin anat en el mateix sentit i de la mateixa manera si no haguessin estat dones. (història 1: JMS)⁵⁸.

Un primer moment d'identificació per posar després de manifest un posicionament distanciat.

Jo també vaig tenir a l'inici de la meva socialització universitària una certa ambigüitat, una època d'èxit masculinitzada, creava distància, separava emocions de raó, mantenia el control per sentir-me segura, imitava els models masculins dominants per ser igual que ells, malgrat tot, això no em feia sentir del tot bé ni satisfeta. Em vaig nodrir del feminisme de la igualtat des de molt jove, i li reconec molt. Però no havia conegut el feminisme de la diferència. Fins que vaig conèixer a altres dones que feien i parlaven d'una altra manera, des de la seva diferència. Dones que ja havien recorregut un camí abans que el meu. La meua cerca de major equilibri, el qüestionament de les meves pràctiques androcèntriques conjuntament amb elles, em van portar a deixar anar el meu instint de cuidatge, no sols de provisió. (història 8: VF).

I el distanciament que marquen les vessants contextuais (geogràfiques, culturals, acadèmiques i cronològiques) de la col·laboradora i la recercadora,

Establir un diàleg amb la J* no va ser una tasca fàcil per a mi. I crec que això no va ser degut només a la distància que hi ha entre les nostres trajectòries com a dones a la universitat: hem nascut en diferents contextos socials – jo al Brasil i ella a Catalunya –, en diferents èpoques – ens separen gairebé vint anys – i tenim diferents inquietuds d'investigació – la meua àrea de recerca es la tecnologia educativa i la seva el pensament filosòfic femení. La seva actitud en tot moment va ser molt distant i només començar l'entrevista em va

⁵⁸ Les cites en itàlica són fragments de les històries de vida que mostren les veus de les recercadores; les cites en cursiva són fragments de les veus de les col·laboradores; uns i altres entreteixen la narració per dotar-la de referencialitat i validesa.

preguntar si creia que amb quinze minuts tindria temps suficient. (història 4:AO).

Transitar entre la varietat de posicions en les que les recercadores es col·loquen i són col·locades i explorar els seus efectes en els relats construïts és un primer pont d'atenció que es deriva del fet de posar en relació les diferents històries.

La segona observació que destaca gira al voltant del temes que han servit per a organitzar les histories. Aquestes transiten entre la cronologia, els moments claus de la trajectòria professional de cadascuna de les professores, organitzats a partir d'una seqüència que, amb variacions, s'organitza a partir de les següents parades biogràfiques vinculades a la trajectòria professional: (a) motivació pels estudis universitaris; (b) formació inicial a la universitat; (c) la decisió per la carrera docent i investigadora; (d) la formació fins la tesi doctoral; (e) les primeres beques i contractes; (f) la decisió de tenir criatures i els seus efectes; (g) la sortida (o no) a l'estranger; (h) la consolidació de la plaça; (i) la normalització de la pròpia línia i grup de recerca; (j) la responsabilitat (o no) a les tasques de gestió; (k) el reconeixement i la independència; (m) la mirada retrospectiva. Tots aquests eixos farcits amb les derivacions de gènere que marquen el sentit d'aquesta recerca.

La Isabel decideix començar el seu relat des del seu naixement per entendre que el fet d'haver nascut en una determinada família i entorn cultural la va marcar com a dona tancant-li tot un seguit d'oportunitats. (història 1: JMS).

4.1.2 Les històries de vida: allò individual esdevé col·lectiu

La qüestió clau, el que constitueix la característica principal de les històries de vida és connectar les narratives personals o biogràfiques de les professores i investigadores –en aquest cas– amb el context sociocultural, històric i institucional. Aquesta connexió és el que fa possible que allò individual sigui col·lectiu, en una doble dimensió: en relació amb la seva posició, el seu sentit de ser dona, i amb la projecció d'aquestes formes de subjectivitat en relació amb l'experiència de ser dona a la universitat (o a una institució de recerca).

4.1.2.1 La posició i el sentit de ser dona

Encara que no siguin unes característiques que es fan presents a totes les històries, sí que és possible observar tres temes que semblen definir, amb matisos diferenciats, les posicions de les nou dones d'aquesta recerca: (a) la voluntat d'escriure la pròpia història; (b) la persistència en la voluntat de ser i (c) afrontar les circumstàncies que frenen els propòsits.

a) Burlar el destí, escriure la pròpia història

Les històries de les dones d'aquesta recerca es caracteritzen, amb els matisos que es fan presents tant per la seva pertinència a diferents generacions –la posició de la dona en relació amb els estudis no és igual a la universitat elitista del Franquisme,

que a la universitat de masses dels anys 1980-; com per les circumstàncies familiars –el paper i les expectatives respecte a la dona –filla- en el sí de cada família- per la seva voluntat d'escriure la seva pròpia història i no la que podien tenir escrita des del desig dels altres. Tres observacions i/o reflexions il·lustren aquest sentit de ser que transita entre la ruptura:

Des d'aquest sistema d'anàlisi, la Isabel semblava abocada a una vida de mestressa i mare treballadora més o menys satisfeta... (història 1: JMS)

La cerca d'un lloc en el que poder ser:

Tot i que m'agradava més el camp de la 'investigació aplicada, però no ho veia molt clar, no hi havien tantes facilitats ni per entrar als departaments universitaris, ni per trobar ajuts que permetessin continuar els estudis de tercer grau. Durant aquest temps vaig provar moltes coses. Vaig dedicar-me als anàlisis clínics primer com a tècnica de laboratori (durant el període d'aprenentatge) i després com a tècnica superior. Mentrestant també ho compatibilitzava com alumna interna en un Departament del Hospital Clínic. (història 6: SM i EM).

I el decidir enfrontar-se amb les circumstàncies que, en un primer moment, es presentaven com adverses.

Si la Mercè no hagués lluitat per ser reconeguda, per trobar un espai entre les esclotxes del sistema de selecció de becaris, avui no estaríem escrivint aquesta història i la recerca en Biologia Molecular hagués perdut una recercadora de referència internacional. (història 7: FH).

b) La importància de la persistència davant la incertesa del futur

Però aquesta voluntat de ser, d'escriure la pròpia història només és possible des de la persistència i, en certa manera, la resistència a allò que ve donat o escrit en les inèrcies i l'estatus quo. Aquesta actitud es mostra, des d'un bon principi a l'arribada a la universitat o l'institut de recerca, al començar a descobrir unes noves regles de joc. Aquestes normes no escrites comencen amb el missatge quasi darwinista de que 'només arribaran els que s'adaptin i resisteixen'. I si això comença a tenir lloc quan s'enceten els estudis de llicenciatura es fa més palès quan s'inicia la carrera docent i investigadora sense un sistema de mentoria o d'aprenentatge compartit amb col·legues amb més experiència.

Els inicis de la seva carrera universitària no van ser fàcils, com no ho solen ser per a la majoria de la gent. Massa sovint el funcionament de les universitats, a les que els hi manca estructures d'acollida institucional, sistemes de mentoria i -com si es tractés d'un ritual de pas- solen oferir als més novells unes condicions de treball difícils, poden posar a prova a tothom. (història 1: JMS).

Potser l'arribada a la universitat i l'inici de la meua carrera docent a mi em va marcar molt. Primer, perquè era una situació nova i ho vols fer molt bé, tens un sentiment de molta responsabilitat davant de tot el col·lectiu de futurs

professionals. També ets conscient de la manca de recursos docents. També haig de dir que per a mi cada any, sempre, m'ho plantejo com un repte nou. Intento formar-me con a docent i per aquest motiu faig cursos de formació per a professorat, sempre pensant en millorar aspectes docents. (història 6: SM i EM).

El meu procés com a profe és inicialment una festa continua, és a dir, aquests quatre anys que em vaig posar com a ajudant em van ensenyar a no deixar-me implicar tant personalment, a agafar distància amb els estudiants, va ser realment de profe ajudant. D'aprendre una mica el joc de rol. Què ningú m'havia ensenyat d'altra banda...bé a ningú com a profe li ensenyen el joc de rol... (història 8: VF).

Davant d'aquesta realitat incerta les decisions, respecte al que es vol ser en el cas de les dones, van més enllà del camí professional a seguir. Afecten també, i de manera notable, d'altres dimensions del ser, més personals, més relacionades amb les decisions de com es vol viure.

Jo tenia clar en aquell moment que volia era estudiar, que volia aprendre i tampoc no pensava en formar una família, amb fills...era molt jove. (història 2: AM).

Davant d'aquestes circumstàncies només la voluntat de ser, de deixar-se portar per la intuïció de les respostes que es troben en algunes portes a les que s'ha tocat, és el que permet continuar amb la recerca del que es vol ser.

c) Enfrontar-se (o no) a les circumstàncies que frenen

Però, sobre de tot, el que resulta més necessari és enfrontar-se amb les circumstàncies que conviden a seguir un camí més transitat caracteritzat per l'acomodament a les circumstàncies i desitjos de la família.

Pero estamos hablando de hace tiempo,...en casa éramos tres hermanas. Mis padres querían que estudiáramos, les hacía ilusión, podían económicamente pagarlo, pero les daba la sensación que si marchábamos a estudiar fuera que iban a perder a los hijos. Entonces, nos dijeron 'estudiar lo que queráis pero, si puede ser, en Lleida'. (història 5: PH y AC y AC).

A la selecció que es deriva dels expedients acadèmics i les limitacions del mercat de treball

(...) com que tampoc tenia un excel·lent de notes, diguem-ne era... no era ni un aprovat ni un excel·lent, estava entremig. I vaig contactar amb diferents laboratoris per veure si hi havia la possibilitat de fer recerca... (història 7:FH).

A la posició de resignació i manca d'ambició de la resta de companyes de la institució

Això ara ha evolucionat molt. Jo quan vaig arribar aquí les dones que hi havia no tenien ànsies, no tenien ambició.... Elles ja tenien lo de titular d'escola i, per

tant, a elles ja els hi estava bé. En tot cas no em recolzaven perquè, clar, el seu recolzament hagués significat que jo hagués tirant endavant. (història 1: JMS).

Limitacions que només semblen poder enfrontar-se amb voluntat de superació, amb claredat sobre el que es vol fer i fins a on es vol arribar.

Suposo que van veure l'entusiasme, que m'ho havia ficat al cap, que ho volia fer i que d'això...perquè lo típic es que els d'excel·lent segur que tenen beca però els de notable no en tenen. Però suposo que com que veien les ganes, dons, jo que sé, em van recolzar. I realment en S. em va recolzar molt i vaig aconseguir una beca i aquíestic... (història 7: FH).

Aquestes condicions també afecten als homes que volen dedicar-se a la vida universitària, però la situació de les dones, les seves experiències a la universitat es troben mediatitzades per altres limitacions.

4.1.2.2 Cartografies de la marca de gènere a la universitat

Suposo que hauríem de començar des del començament, perquè ja m'he vist una mica marcada pel fet de ser dona des del principi. (història 1: JMS).

(a) La conciliació de la vida familiar amb la professional

La qüestió clau –i les seves conseqüències- en relació amb la seva experiència en ser dona a la universitat i a la que fan referència d'una manera o altre les dones que han participat a l'estudi, té a veure amb la decisió de fer compatible la seva carrera docent i investigadora amb el fet de ser mare. Aquest fet, que en un país *normalitzat* no caldria considerar-lo com un problema o una limitació, a Catalunya, malgrat els esforços institucionals i els canvis socials, continua sent un llast que impedeix –o no fa senzill- el fet de desenvolupar –si així es decideix- la dimensió professional i personal de les dones. Especialment, perquè continua sent la dona la que es responsabilitza –de manera prioritària- de les tasques vinculades amb la cura dels altres.

Parlem de l'estructura familiar? El pes de la família continua tenint un tant per cent molt alt sobre les dones. I això implica temps i organització: de la casa, dels fills, cura de la gen gran, etc. De manera que resta de temps extra que podries dedicar a la feina. Evidentment sempre hi han excepcions que confirmen la regla. Estem en un món on encara el domini és masculí i això implica que hi hagin desigualtats. (història 6: SM i EM).

Això produeix una tensió que només es pot resoldre amb esforç afegit, suport suplementari i una priorització constant entre dues opcions que havien de ser compatibles i complementàries.

Ha estat dur quan he tingut fills. Concretament quan vaig ser vicerectora, això era el 1994, tenia una filla d'un any i mig i una altre de 7 anys. El càrrec era absorbent. Mai no sortia de la feina abans de les set del vespre. (història 2: AM).

"No excessiva, no excessiva.... no ha estat determinant... la vida personal amb fer la professional. He intentat combinar-ho sempre de la millor manera possible però una no ha renunciat a l'altre... ni l'altre a la una". (...) I després sí que d'alguna manera la vida professional... perquè sí que és molt competitiu el món universitari, perquè jugues amb companys que tenen la feina com a hobby... tenen dedicació absoluta i jo... he procurat sempre que els caps de setmana són per mi i sinó s'acaba enguany ja s'acabarà l'any vinent... Llavors en aquest aspecte... sempre he considerat que només es viu una vegada i que per tant la meua vida ha de ser paral·lela a la feina, però la feina no m'ha de fer perdre una possibilitat d'anar de viatge o d'estar amb la família quan toca. Això va així. (història 9: LG i MR)

A ver, yo he ido siempre compaginando familia y trabajo. Si en la familia ha habido un problema grave ha sido lo prioritario, pero bueno he ido compaginando todo. Con esos horarios no podía compaginar nada... por eso fue cuando volví. Aunque pensaba que para la docencia no servía, pero pensé 'lo intentaré hacer lo mejor que pueda'. Me lo prepararé, haré lo que convenga, y si conviene repetir, y la verdad es que me encuentro muy a gusto. (història 5: PH y AC).

Aquesta incompatibilitat fa, per exemple, que el moment de tenir criatures es retardi per a no pertorbar la carrera universitària.

En quant a la vida familiar, sí, sí que tinc família. També això m'ha marcat professionalment. Un tant per cent elevat de dones en el meu entorn o bé són solteres, o bé no tenen fills o tenen fills tard. En el meu cas, sóc mare d'una nena petita tot i que podria per edat tenir fills més grans. La maternitat en el meu cas, com en d'altres dones es va retardar per qüestions professionals. (història 6: SM i EM).

... suposo que m'ha marcat en algun aspecte en el sentit que jo crec que la idea de venir a Tarragona fonamentalment era perquè tenia una criatura petita i quan es posava malalta a Sant Cugat sempre havia d'estar cridant a algun cangur, després no el tenia... encara que tenim allà una xarxa d'amistats però... pensava que la família en aquest cas ajudaria i sí, aquí he tingut facilitats... (...) Tot era més fàcil, des de el mitjà de transport que podies anar a portar la criatura a peu, a que era molt més fàcil tot...en una ciutat més petita. És un element important en la meua vida, eh? que la gran ciutat m'agrada però "m'agobia"... (història 9: LG i MR).

Davant d'aquesta realitat les dones (i els homes) no troben el suport que caldria. Fins i tot, en un tema tant bàsic com les substitucions legals per embaràs.

Això em sembla que és un problema i que s'hauria de analitzar, però en la meua opinió és molt més greu que aquesta universitat, per exemple, no tingui prevista la substitució de persones embarassades, i no ho té. Em sembla que la

universitat no es fa el càrrec del que s'hauria de fer càrrec legalment, i ja no dic "idealment", sinó legalment. A mi m'ha presentat problemes? Doncs sí, tinc una filla... (història 4: AO).

Però la problemàtica principal es fa palesa quan s'observa com en algunes de les històries, l'opció de la maternitat ha tingut impacte en la carrera docent, especialment perquè l'ha frenat o ha fet perdre possibilitats de consolidació o de avançament.

He tardado más en ser titular de universidad porque soy mujer. Sí. He tardado más, porque yo tengo una familia. Mi marido trabaja en la empresa privada, tiene una empresa... pero claro no es problema de la universidad ¿no? Yo contar con mi marido para que me ayudara, para compaginar los horarios de mis hijos, nunca lo he podido hacer. Mientras han sido pequeños, tengo tres y bastante seguidos, mi ritmo de trabajo no podía ser como el de otro compañero que se dedicara exclusivamente a la investigación, a la docencia... (història 5: PH y AC).

En aquell moment, durant la tesi, vaig tenir una nena i quan vaig acabar la tesi la meva nena tenia dos anys i el meu marit estava... la feina del meu marit no té res a veure amb recerca i la possibilitat d'anar-me'n fora a fer una estada a l'estranger i continuar amb recerca amb un altre grup tot i que era molt atractiva... no entrava dintre dels meus plans. Perquè la meva prioritat era tenir la família al costat, fer la recerca el millor que pogués però investigar a Espanya. I en aquest sentit tenia el recolzament d'en Subirana i el recolzament d'en Fita, que tots dos són investigadors reconeguts. (història 7: FH).

Aquest fet no es pot considerar conjuntural. La revisió de les narracions biogràfiques ens fa pensar si la situació de la dona a la universitat pateix encara l'efecte d'una cultura inercial que la discrimina a l'hora d'assumir la doble responsabilitat –mare i universitària- de la que es parla en aquest apartat. Aquesta discriminació es projecta en diferents instàncies i direccions que, els organismes encarregats de portar a la pràctica les polítiques d'igualtat caldria que consideressin.

Hi ha més homes que fan sabàtics que no dones, en les mateixes condicions familiars i això deu tenir una motivació al darrera, no creus? Tot i que moltes vegades, no és diu obertament ja que seria políticament incorrecte. (història 6: SM i EM).

Per altra banda, les dones amb fills no són menys productives acadèmicament que les que no en tenen (Pérez, Ibid.: 32). Però no són només les circumstàncies de les dones amb criatures les que es veuen afectades per aquesta disfunció entre la vida personal i la laboral i per formes de discriminació que demanen ser explicitades. També les dones que opten per no tenir fills, a les que les responsabilitats familiars no tindrien perquè obstaculitzar les seves carreres, veuen com aquestes –encara que amb índexs de productivitat semblants- no tenen el mateix recorregut que les dels seus companys homes.

Aquestes i d'altres aportacions plantegen la necessitat de no només canviar el sentit de les polítiques anomenades d'igualtat que s'apliquen a les universitats

catalanes, sinó de fer estudis en els que s'exploren els espais 'foscos' de discriminació normalitzada que actualment existeixen.

(b) El compartir (o no) la carrera universitària amb la parella

Actualment és un lloc comú en les polítiques relacionades amb la igualtat de gènere la reivindicació de fer compatible la vida professional amb la vida familiar. Aquesta qüestió no és privativa de les dones, sinó que també, afecta -ha d'afectar- als homes. En aquest sentit, les dones que hi participen a l'estudi posen de manifest com el fet de que les seves parelles siguin també docents pot facilitar no només la compatibilitat sinó ajudar-les en la seva carrera universitària.

El fet que la meua parella sigui del món universitari i acadèmic m'ha facilitat molt les coses, perquè jo no he tingut mai cap dificultat a l'hora de fer un sabàtic, absolutament cap. I he deixat la meua criatura amb dos anys amb el meu marit i es va espavila (...) I si no ens ho combinàvem entre el meu marit i jo que com que és acadèmic suposo que entenia que jo havia d'anar a congressos, havia de fer estades a l'estranger...la veritat és que no m'he n'he estat mai, no m'he n'he estat mai. (història 2: AM).

Aquesta situació també té lloc quan l'home és conscient de la seva responsabilitat i de la seva necessària contribució a la cura dels infants i el suport a la carrera de la seva dona. Quelcom que es fa més complicat en el cas dels viatges i estades a l'estranger per motius postdoctoral i d'ampliació d'estudis.

Bé, algú s'ha de cuidar d'aquella criatura. Jo afortunadament la veritat és que vaig tenir molta sort de que en això, el F. m'ajudava moltíssim. No m'ajudava moltíssim sinó que realment era participació al cinquanta per cent, ell feia menys hores a la feina i ens ho complementàvem és clar. Però una cosa és això i un altre és anar-te'n i separar-te de tota la família, que també t'ajuda, a l'estranger. Clarament això sí que va ser una limitació... (història 7: FH)

La realitat és que la situació de la dona, la seva capacitat per avançar en la seva carrera universitària, queda condicionada per la situació laboral de la parella.

Si tens una parella estable i l'altra persona té una bona feina és difícil que marxi darrera teu. És més difícil desarrelar a l'home que no pas a la dona. Cal dir que en moltes ocasions la parella del home o bé no treballa o bé deixa la feina demanant una excedència, o senzillament deixa la feina per seguir el seu company. D'altra banda, per una dona el fet de deixar als fills per un període de temps, és, des de un punt de vista emocional, molt complicat i també logístic. Però evidentment, cada organització familiar és un món. (història 6: SM i EM).

A la nostra societat el que continua sent "normal" és que les dones segueixen als homes quan ells s'han de desplaçar per motius de treball. El fet contrari és infreqüent, i un exemple més de la manca de normalització de les polítiques d'igualtat en les relacions de parella.

...i després em vaig casar i... això que ens passa a les dones, no? que he tingut la oportunitat pel canvi de feina del meu home de deixar Barcelona i venir a Tarragona i com que coincidia en aquell moment amb una mica de moral baixa meva, amb el tema de que la tesi no avançava... Jo estava disposada a anar-me'n a secundària a fer les oposicions de secundària i... vaig estar en un col·legi concertat, però ja vaig veure que la cosa canviava molt en relació al que era el món universitari i no, no... Vaig decidir que si podia intentaria quedar-me a la universitat. Com que ja tenia la tesi iniciada i un cert currículum universitari i en aquell moment aquí a Tarragona, en aquesta universitat, es buscava gent amb un perfil similar al meu em va ser fàcil entrar a la universitat, acabar la tesi... (història 9: LG i MR).

(c) Les diferències (i prejudicis del tracte)

A la vida diària dels departaments i de les relacions professionals entre homes i dones es continuen produint pràctiques de discriminació i exercicis de poder que mostren con l'experiència de ser de les dones es troba afectada per pràctiques masculistes. Quelcom que es pot apreciar als relats de les històries en relació amb l'apropiació d'un becari per part del director del departament.

A un home penso que ja, d'entrada, no s'hagués atrevit a fer-li o dir-li això. Hagués estat diferent, hagués agafat i hagués dit: -"Som dos o tres els que som doctors i podem tirar endavant la recerca, ens han donat un becari, què us sembla?". Jo crec que ja no s'hagués atrevit, ho hagués fet d'una altra manera. A lo millor se l'hagués emportat ell però en tot cas ho hagués hagut de negociar o hagués hagut de fer veure que ell s'ho mereixia més que l'altre persona... Així que es va atrevir, a més, sabia que ningú no em recolzaria. Si hagués hagut dues dones hagués estat diferent. (història 1: JMS).

I la visió normalitzada de que una dona ha de ser casada si vol normalitzar la seva presència i situació en l'àmbit universitari.

(...) a la sortida, un dels membres del tribunal em va dir: "- He vist pel teu currículum que no estàs casada", i es va postular ell mateix per marit, però mira aquestes coses en aquella època passaven. (història 4: AO).

Aquest exemple, que alguns poden considerar com a reminiscència del passat es pot trobar avui en pràctiques que denoten paternalisme i manca de confiança en la vàlua de les dones per si mateixes, i que s'amaguen sota el paraigües de la protecció i la guia per a desenvolupar les carreres de les dones.

(d) Els factors correctors (o la discriminació positiva)

Cal reconèixer que les universitats, com d'altres institucions, intenten posar en marxa polítiques afavoridores de la igualtat, i en ocasions, de discriminació positiva. Això significa, per exemple, que cal considerar les circumstàncies dels períodes de productivitat.

El que sí que és veritat és que si ets en un tribunal i tens dos candidats, un és un home i l'altre és una dona, avaluar un període en el qual la dona ha tingut dos o tres fills i pel mateix període estàs avaluant un home que no ha tingut aquesta feina i que s'ha pogut dedicar a publicar allà on calia fer-ho i que s'ha pogut moure més, en aquests casos sí que s'ha d'introduir un factor corrector abans de valorar quin candidat és el més adequat a una determinada plaça. (història 2: AM).

També sembla pertinent considerar que no totes les mesures són afavoridores d'igualtat i que, en algunes com la de la paritat, pot tenir un efecte pervers que acabi per discriminar de nou a les dones.

Ara amb la "paritat" diuen que hi ha d'haver dones i l'únic que passa és que les quatre que som ens toca anar a tots els tribunals. (Es tracta de) començar a recolzar dones que es treguin places per a que m'alliberin, saps que vull dir? Vull dir que és un problema real... (...) A mi em fa molta gràcia la "paritat". Em fa gràcia que a cada tribunal d'oposicions em crideu a mi. Doncs, ¡quina "paritat" que tenim...! (història 7: FH).

Això demana per part de les universitats, organismes de seguiment que estiguin no només atents a les situacions de discriminació, sinó que actuïn de manera diligent a l'hora de preveure els efectes perversos de les seves pròpies polítiques.

(e) Ser dona en un món d'homes

Encara que s'hagi produït un augment de la presència de les dones a les universitats i als grups d'investigació, els òrgans de govern i decisió continuen sent majoritàriament masculins.

(...) la Filosofia, o l'àrea de Filosofia en particular, és un àrea molt masculina, i encara hi ha gent que queda sorpresa perquè pensa que les Facultats de Lletres són bàsicament femenines. Les Facultats de Filosofia són bàsicament masculines. Sigui pel percentatge de alumnes, sigui pel professorat. I l'àrea de Filosofia en particular, molt més que, per exemple, l'àrea de Ètica (...). L'àrea de Filosofia, tant a Catalunya com a Espanya, és un àrea molt minoritària diguem pel que fa a les dones que participen. (història 4: AO).

En resum els caps majoritàriament són homes. Evidentment, hi ha dones molt preparada i amb capacitat demostrada que podrien assolir aquesta tasca de manera molt satisfactòria. (història 6: SM i EM).

(...)...però les úniques dones amb càrrecs, per dir-ho d'alguna manera, o responsabilitat gran som la T. que acaba de marxar i jo. La resta són homes... són homes grans. Sí, són senyors. Jo segueixo treballant amb senyors (història 8: VF).

O responen a una lògica masculina d'apropar-se les relacions i de valorar les situacions.

(...) P: ...jo era l'única dona que hi havia en aquella reunió i la única nena amb dotze o tretze homes...l'única que va anar a les reunions de la comissió del primer pla d'estudis vaig ser jo, ara que hi penso, però després la C. també va entrar com a professora ajudant.

E: Per què dius... has repetit dos cops "nena" davant d'homes

P: Clar perquè ells eren senyors. Perquè jo tenia vint-i-cinc anys i aquells senyors tenien...

E: Tu et senties dona? O et feien sentir nena?

P: Bueno, sí, sí, em feien sentir nena. No només per aspecte eren senyors sinó que era el tema de llicenciats... (història 8: VF).

(f) Llums i ombres

En aquest darrer apartat hem fet un recull del balanç que les dones participants a l'estudi fan de la seva experiència del que significa ser dona avui a la ciència i les universitats catalanes. En aquest ventall de posicions ens troben manifestacions que mostren que poc a poc s'han normalitzat pràctiques que eviten la discriminació o el tracte diferenciat. Això no evita que les estructures i formes naturalitzades de relació al centres de recerca, les universitats i els departaments hi siguin percebudes com afavoridores del manteniment d'un status quo en el que les dones no es troben en un pla d'igualtat amb els homes.

Crec que una cosa que encara té la universitat és que té una estructura com si fos "castrense". Es a dir, sembla que una entra de "cabo xusquero" i li toca anar passant tot un seguit d'escalafons ... és una cosa molt pesada i molt poc democràtica o poc assenyada en l'àmbit de la recerca i la docència. Respecte d'aquesta mena de servei militar que sembla que toca fer, les dones estan perfectament preparades per participar-hi, tot que es reconeixen menys fàcilment que els homes en aquest tipus d'estructura. En aquest sentit penso que l'estructura dels departaments, sobretot d'alguns departaments, està molt envellida, està molt desgastada i això segurament representa més problemes per a les dones que per als homes perquè, com deia, no acostumem a reconèixer fàcilment aquest tipus d'estructures. (història 4: AO).

Legalment tothom tenim les mateixes oportunitats teòriques, però existeix l'anomenat: sostre de vidre. Per tant la resposta és NO. No n'hi ha les mateixes oportunitats. En el meu cas, el fet de no estar tota la jornada laboral en el departament fa que no puguem detectar situacions de desigualtats. Jo puc parlar de la meua experiència d'altres centres on m'he mogut, on la meua jornada és més llarga i tinc més dades de referència per poder valorar. (història 6: SM).

Situació que es fa més evident quan s'apliquen els mecanismes de promoció dins de les carreres docents i investigadores.

En el moment en que em vaig presentar a la càtedra, allà sí que es va manifestar ostentosament la discriminació que es fa entre homes i dones. Aquella càtedra estava destinada a altres persones, a part d'un tribunal una mica antipàtic, per dir-lo d'alguna forma. I en aquell moment no vaig [obtenir-la]... Després no m'he presentat més perquè... m'he apuntat a algunes però, un cop vist el tribunal, ja no hi he anat perquè, per passar el calvari que es això, no.... Si veus que el tribunal et pot escoltar -no vol dir que et doni la plaça-, sinó que et pot escoltar, dius val, però si no... (història 4: AO).

Penedir-me no, però el que passa és que m'ho han fet pagar, això sí. Penedir-me no, la decisió... una decisió és una decisió meva... (...) Si jo decideixo tiro per aquí o tiro per allà, doncs amb la carrera que portava si hagués fet el que tothom esperava que fes m'hagués tret la plaça de titular al cap de tres anys i d'aquesta manera em vaig treure la plaça de titular al cap de vuit o nou anys... (Encara que em vaig fer) un fart de plorar... Veia companys que clarament sobre el paper tenien menys currículum... ja sabem que les oposicions encara que intentin ser justes, una plaça costa molt de definir i acaba sent subjectiva la decisió final. Però es clar tres o quatre vegades sempre segona, dius... què passa? (història 7: FH).

Això fa que encara avui en dia ser dona a la universitat impliqui una presa de postura, un ser conscient de que el camí mai serà recte i clar; que caldrà negociar i reivindicar; que fer compatible el fet de ser mare amb fer carrera com docent i investigadora no serà (no hi és) gens fàcil, i que encara es demana haver d'establir prioritats davant d'una situació que caldria que estigués normalitzada.

M'ha afectat d'aquesta manera el ser dona evidentment però... Ara hi ha una noia treballant a la tesi amb mi que ha fet un recorregut diguem-ne semblant i jo li he dit, tindràs aquests problemes perquè jo els he tingut... (...) El fet de ser dona m'ha influït positivament. Que el fet de ser dona m'hagi perjudicat, estrictament mirat ara des de fora i a finals, tampoc. Vull dir, que en el fons tries el que vols fer,... El ser dona -o el ser dona i buscar-me unes circumstàncies concretes, o el ser dona i voler ser mare... i no sacrificar una cosa per l'altra- potse el que ha fet ha sigut enlentir les coses, però un cop les has aconseguit això ho veus com relatiu. (història 7: FH).

Fins aquí algunes escenes que parlen de com les col·laboradores de l'estudi viuen les seves experiències de ser dones a les universitats i centres de recerca. El quadre dibuixat ens parla de la necessitat de no baixar la guàrdia, i de mantenir-se actius i vigilants davant de les formes subtils de discriminació.

4.1.2.3 La qüestió de les generacions

Però si bé el que hem mostrat ens parla dels punts febles de la situació de les dones, també es poden observar indicis de canvi. Aquests indicadors tenen a veure, sobre tot, amb les experiències derivades de la posició generacional de les dones

de l'estudi. El camí que han recorregut les dones amb més de 25 anys a les universitats ha tingut molt de pioner, i per això ha estat difícil, pel manteniment d'una tensió freqüent davant les pràctiques naturalitzades de discriminació.

No li va resultar gens fàcil trobar les condicions adequades per poder fer la tesi, en un ambient creat per una cultura universitària que prima l'antiguitat en front de la trajectòria acadèmica i està fortament impregnada d'una mentalitat patriarcal on s'espera que els homes ocupin els llocs destacats i que les dones facin en silenci la seva feina i que no es mostrin gaire. (història 1: JMS).

A veure, han hagut canvis importants, degut a la lluita col·lectiva de moltes dones de la meua generació i sobretot de la generació anterior de la meua. La meua generació està a cavall de finals de la dictadura i inicis de la jove democràcia, és a dir, el període anomenat transició. Durant aquest temps han hagut canvis que personalment i col·lectivament s'han pogut percebre. Canvis importants que han permès sens dubte l'incorporació de la dona plenament a la societat i per tant, al mercat laboral de ple, però no tots els canvis han arribat com moltes dones voldríem, sinó tu no estaries fent aquest estudi i parlant d'aquest tema. Encara la dona, en moltes àrees de la vida, continua tenint obstacles. En definitiva, canvis legislatius molts, reals potser no tants. (història 6:SM).

Aquests canvis es poden observar, de manera especial, en la posició de les persones més joves, que han viscut una realitat en la que les relacions han estat més igualitàries.

Observes reticències en la gent (per ser dona investigadora)? No, no...realment això no. I vull dir, no, no definitivament no. I sobretot no amb la gent jove. Potser alguna vegada m'he trobat encara però ja és... d'un altre generació. La generació de "los viejos catedráticos"...d'aquells de dir: -"Ui, y cómo es que estás aquí y dónde está tu hija? ¿y qué hace tu hija cuando estás aquí?". -"¿Si fuera hombre me lo preguntaría?". Però això clarament ara ja no hi és a les noves generacions, ni a les noves ni a les intermitges. I la gent amb la que jo m'he relacionat potser ens portem com deu anys de diferència amb aquests... deu anys més, deu anys menys no es nota. (història 7: FH).

El que deixa la porta oberta per un futur més esperançat i unes possibilitats de ser, per dones i homes, més equilibrades i justes.

5 RECOMANACIONS

5.1 Recomanacions per a les polítiques de gènere

A partir de la present recerca hem acordat les següents recomanacions que es podríem de tenir en compte per l'elaboració de les polítiques de gènere a l'àmbit de la Ciència i la Universitat:

1. Establir sistemes de mentoria que facilitin, tant a dones com a homes, els primers trànsits per la vida acadèmica i científica.
2. Garantir la transparència i l'equitat en les decisions relatives a les diverses adjudicacions de recursos, no només constituint comissions paritàries de gènere sinó també de grups interns d'interessos i de perspectives acadèmiques.
3. Crear condicions de treball que permetin, a dones i homes, compatibilitzar la seva vida privada amb la de treball.
4. Articular accions que aproximïn les autoritats universitàries i dels centres de recerca al professorat i les persones investigadores per tal d'escoltar i compartir no només els seus dubtes, neguits i necessitats sinó també les seves contribucions i aspiracions.
5. Fer efectius els recursos que es vinculen a les necessitats que es desprenen de l'especificació del plans de decicació docent i innvestigadora de manera que el professorat investigdor pugui assolir els objectius que es planteja i fer-los compatible amb la conciliació amb la seva vida familiar.
6. Afavorir la creació de grups de professorat –homes i dones- que, al igual que fan els grups d'innovació docent, promoguin accions al voltant del que significa avui ser dona i home a la universitat.
7. Afrontar i reaccionar amb fermesa davant de les situacions de violència simbòlica que es produeixen a la universitat, especialment d'aquelles derivades de les situacions de discriminació de gènere.
8. Realitzar estudis periòdics que mostren com els diferents integrants de la comunitat universitària viuen les seves experiències docents, investigadores i de gestió a la Universitat.

5.2 Per a joves dones professores universitàries i investigadores

Un dels resultats d'aquesta recerca és l'elaboració de recomanacions per a futures i/o joves dones universitàries professores i investigadores. Algunes de les contemplades com a resultat d'aquest estudi són:

1. Seguir els propi desig d'estudiar i ampliar els interessos específics buscant la complicitat i el recolzament de diferents persones.
2. Cercar sinèrgies i convergències d'interessos i formes de fer el treball, no només entre els companys i companyes del departament sinó també de fora (la pròpia universitat o centre de recerca, altres institucions dintre i fora del país).
3. No expressar les queixes pels passadissos, ni guardar-se les penes, sinó fer sempre constar els nostres punts de vista, amb els corresponents arguments, en els espais a on es prenen les decisions i, sempre que sigui el cas, fer-les constar en acta.
4. Tenir clar que atendre l'agenda emocional té un preu i unes conseqüències, i no atendre-la també. En el millor dels casos el més important és compartir els *costos i els beneficis* amb les persones adients, no intentar anar de *superdona* que tot ho pot.
5. Tenir present que les nostres actituds i comportaments també poden ser fonts de malestar i fins i tot de discriminació i d'injustícia pels companys, dones i homes.
6. Reflexionar sobre fins a quin punt les nostres formes de pensar i actuar amb nosaltres mateixes i en front dels homes i les dones estan impregnades per els principis que regeixen la cultura patriarcal.
7. Aprendre a entomar les situacions valorant què val la pena fer i què no, i sobre tot aprendre a adonar-se dels costos personals i socials de la sobrecàrrega emocional.
8. Defensar la feminitat com un valor, no com un dèficit;
9. Fer visible les aportacions de les dones al saber en la història de les disciplines i en l'actualitat.
10. Valorar la diferència com una aportació i enriquiment de les maneres de relacionar-se, de cuidar-se i cuidar institucionalment
11. Tenir en compta la solidaritat i les xarxes femenines universitàries locals, nacionals i internacionals, generant noves possibilitats d'empoderament femení.

12. Defensar els drets a la igualtat d'oportunitats i denunciar i resistir les pràctiques androcèntriques i patriarcal.
13. No renunciar a la vida familiar, ni als desitjos com a persones i ciutadanes planetàries.
14. No reproduir valors, actituds o practiques masclistes i discriminatòries dels altres –pel motiu que sigui- en els llocs de treball i relació.
15. Contribuir a la construcció d'una universitat més sostenible en termes d'activitat acadèmica, de recerca i de gestió.
16. Prioritzar sempre a les persones davant de les tasques, les normes i els protocols.
17. Identificar, reconèixer i acostar-se a aquells homes universitaris que respecten i creen relacions d'igualtat i de diferència positiva amb les dones per treballar conjunta i horitzontalment.
18. Donar suport a les dones estudiants, encoratjar-les i contribuir a promoure la seva confiança i la pròpia valorització.

6 REFERÈNCIES

- Althusser, L. (1971). Ideology and ideological state apparatuses. A L. Althusser, *Lenin and Philosophy, and Other Essays* (pp. 136-170). London: New Left Books.
- Alonso, M. J. (2002). Las académicas. Profesorado universitario y género. *Revista de Educación*, 328, 465-475.
- Álvarez, J. i Campabadal, F. (2004). La posición y producción de las Investigadoras del CSIC en Cataluña, estudio comparativo. Disponible a: <http://www.amites.org/publicaciones.htm>. Accés el 2 de febrer de 2005.
- Angoitia, M. i Rahona, M. (2007). Evolución de la educación universitaria en España: diferentes perspectivas y principales tendencias. *Revista de Educación*, 344, 245 – 264.
- Anzaldúa, G. (2004 [1987]). Movimientos de rebeldía y las culturas que traicionan. A Varias Autoras, *Otras inapropiables. Feminismos desde las fronteras* (pp. 71-80). Madrid: Traficante de sueños.
- Arditti, R. (1982). Feminism and Science. A Elizabeth Whitelegg et al. (ed.), *The Changing Experience of Women* (pp. 136-146). Oxford: Martin Robertson: The Open University.
- Barnett, R. (2002). *Claves para entender la universidad*. Girona: Ed. Pomares.
- Bertaux D. (Ed.) (1981). *Biography and society: the life history approach in the social sciences*. London: Sage.
- Bullough, R. (2000). Convertirse en profesor: la persona y la localización social de la formación del profesorado. A Bruce Biddle, Thomas Good i Ivor Goodson (eds.), *La enseñanza y los profesores I. La profesión de enseñar* (pp. 99-165). Barcelona: Paidós.
- Blanco, Nieves (2003). El saber de las mujeres en la educación. *Otras Miradas*, 3(1), 1-14.
- Byrne, E. (1978). *Women and education*. London: Tavistock Publications.
- Capitán, A. (2000). *Educación en la España contemporánea*. Barcelona: Ariel Educación.
- Cary, L. (1999). Unexpected Stories: Life History and the Limits of Representation. *Qualitative Inquiry*, 5(3), 411-427.
- Carretero Pasín, Á. E. (2003). La noción de imaginario social en Michel Maffesoli. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 104, 199-209.
- Cherryholmes, C. H. (1999). *Poder y crítica. Investigaciones postestructurales en educación*. Girona: Pomares-Corredor.
- Coffey, A. y Atkinson, P. (1996). *Narratives and stories. Making sense of qualitative data*. London: Sage.
- Consejo Superior de Investigaciones Científica (2001). Estudio sobre las mujeres investigadoras del CSIC.

- Coser, L. (1974). *Greedy institutions. Patterns of undivided commitment*. New York: Free Press.
- De Pablo, F. (2001). Las Científicas y el Techo de cristal. Disponible a: <http://www.amit-es.org/publicaciones.htm>. Accés el 5 de maig del 2006.
- .----- (2002). Biología y Biomedicina: un área de mujeres fértiles. *Arbor*, CLXXII, 679-680, 579-604.
- .----- (2004). En la Ciencia todavía no existe el tanto monta-monta tanto. *Torre de los Lujanes*, 53, 81-89.
- .----- (2006). Científicas y Tecnólogas: Especies a proteger. A C. Lara (Ed.), *Desequilibrios de Género en Ciencia y Tecnología*. Sevilla: Editorial ArCiBel.
- De Vita A. (2009). El lugar del trabajo repensando lo económico. *Revista Duoda*, 36, 75- 98.
- Esteban, M. L. (2004). *Antropología del cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.
- European Commission (2000). *Science policies in the European Union: Promoting excellence through mainstreaming gender equality*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Research Directorate-General. A Report from the ETAN Expert Working Group on Women and Science.
- .----- (2005). *Women and Science: Excellence and Innovation - Gender Equality in Science. Commission Staff Working Document*. Disponible a: http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/sec_report_en.pdf. Accés el 14 de juny del 2006.
- FECYT (2005). *Mujer y ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y tecnología* (Coordinadora: Paloma Alcalá Cortijo). Disponible a: http://www.amit-es.org/descarg/FECYT_2005.pdf. Accés el 2 de juliol del 2009.
- Fernández, V.; Llaguno, C.; Mendizabal, M. T. i Tígeras, P. (2002). Las científicas en el CSIC: una primera aproximación. *Arbor*, CLXXII, 679-680, 455-474.
- García Colmenares, C. (2006). Autoridad femenina y reconstrucción biográfica: El caso de las primeras psicólogas españolas. Disponible a: http://webs.uvigo.es/reined/ejemplares/3/reined_03_03.pdf. Accés el 3 de maig del 2007.
- Goldberg, Steven (1993). ¿Podrán las mujeres vencer a los hombres en su propio juego? *National Review*, 27 de desembre, 30-34.
- González, R. (2004). Document sobre dones i ciencia. *Grup d'Opinió de l'Observatori de Bioètica i Dret. Parc Científic de Barcelona*. Disponible a: <http://www.amit-es.org/descarg/observatori.pdf>. Accés el 20 de juny del 2009.
- .----- (2006). *Gens, gènere i ciència*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Goodson, I. i Hargreaves, A. (1996). *Teachers' Professional Lives*. London, New York & Philadelphia: Falmer Press.

- Goodson, I. i Numan, U. (2003). *Life History and Professional Development: Stories of Teachers' Life and Work*. Lund: Studentlitteratur.
- Goodson, I. i Sikes, P. (ed.) (2001). *Life History Research in Educational Settings: Learning from Lives*. Buckingham: Open University Press.
- Goodson, I. (ed) (2004). *Historias de vida del profesorado*. Barcelona: Octaedro.
- Greene, M. (1995). El profesor como extranjero. A Larrosa, J.; Arnaus, R.; Ferrer, V. y altres (Coord.), *Narrativa e investigación educativa* (pp. 81-130). Barcelona: Laertes.
- Guil, A. (2005). Mujeres, Universidad y cambio social: tejiendo redes. *I Jornadas de Sociología*. Sevilla: Centro de Estudios Andaluces. Disponible a: <http://www.amit-es.org/publicaciones.htm>. Accés el 8 de febrer del 2009.
- (2006). *Techos de Cristal Universitarios: Buscando, Visibilizando e Interpretando Datos. Democracia, Feminismo y Universidad en el Siglo XXI*. (pp.167-198). Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- Guinovart, J. (2008). Introduction. It take two to tango. A Autoria Compartida, *Breaking the glass ceiling: Proposal to Adjust the Role of Women in Science* (pp. 4-5). Barcelona: IRB.
- Hall, D. E. (2004). *Subjectivity. The New Critical Idiom*. London: Routledge. Taylor and Francis Group.
- Hernández, Fernando (2000). Recuperar el poder del docente. *Cuadernos de Pedagogía*, 295, 44-49.
- ICD (2006). *Guía per al disseny i la implantació d'un pla d'igualtat d'oportunitats a les universitats*. Barcelona: Institut Català de les Dones.
- Izquierdo, M. J. (2008). *Cuidado y provisión: el sesgo de género en las prácticas universitarias en la función socializadora de la universidad*. Madrid: Instituto de la Mujer. Ministerio de Igualdad.
- Jackson, W. K. i Simpson, R.D. (1994). Mentoring new faculty for teaching and research. A Marre A. Wunsch (ed.), *Mentoring revisited: Making an impact on individuals and institutions*. (pp.65-72). San Francisco: Jossey-Bass.
- Keller, E. (1983). *A feeling for the organism*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Kiss, Diana; Barrios, Olga i Alvarez, Judith (2007). Inequidad y diferencia. Mujeres y desarrollo académico. *Estudios Feministas*, Florianópolis, 15(1), 85-105.
- Lawrence, P. A. (2006). Men, women and ghosts in science. *PLos Biology* 4, 13-15.
- Luna, Gaye; Cullen, Deborah L. (1995). The name assigned to the document by the author. This field may also contain sub-titles, series names, and report numbers. Empowering the Faculty: Mentoring Redirected and Renewed. *ASHE-ERIC Higher Education Report* No. 3. Personal author, compiler, or editor name(s); click on any author to run a new search on that name. http://eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/000019b/80/14/b7/94.pdf.

- Maddox, B. (2003). *Rosalind Franklin. The dark lady of DNA*. London: Harper Collins Publishers.
- Marrero, A. (ed). (2007). Hermione en Hogwarts o sobre el éxito escolar de las niñas. A A. Marrero (Org.) *Todas las escuelas, la escuela. Miradas transmodernas sobre educación* (pp. 203-245). Valencia: Germanía.
- McRobbie, A. (1998). More! Nuevas sexualidades en las revistas para chicas y mujeres. En J. Curran, D. Morely, V. Walkerdine (comps.) *Estudios culturales y comunicación. Análisis, producción y consumo cultural de las políticas de identidad en el postmodernismo*. (pp. 263-296). Barcelona: Paidós.
- MEC (1969). *La educación en España: Bases de una política educativa*. Madrid: MEC.
- Montané, A. (2009). Espejo y reflejo de las evaluaciones Internacionales: Distorsiones, interpretaciones e impactos en las políticas curriculares en la Educación Secundaria Obligatoria en España. A Teodoro, A. y Montané, A. (coord), *Espejo y reflejo: políticas curriculares y evaluaciones internacionales* (pp. 37-72). Valencia: Polis Paidea.
- Muraro, Luisa (1994). *El orden simbólico de la madre*. Madrid: Horas y Horas 85.
- Najmanovich, Denise (2005). Evelyn Fox Keller ¿El ejemplar más pernicioso? Disponible a: http://www.denisenajmanovich.com.ar/htmls/0301_textos.php. Accés el 13 de octubre del 2008.
- Hellstén, M. i Reid, A. (Eds.) (2008). *Researching International Pedagogies. Sustainable Practice for Teaching and Learning in Higher Education*. New York: Springer.
- OCDE (2005). *Education at a Glance*. París: OCDE.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*, Sage Publications.
- Pérez-Díaz, V. i Rodríguez, J. C. (2001). *Educación superior y futuro de España*. Madrid: Fundación Santillana.
- Pérez, T. (2008). La acción positiva y sus instrumentos: la inclusión de clausulas sociales de género en la contratación de las administraciones públicas. *Revista de derecho social*, 43, 31-59.
- Pérez Sedeño, E. (coord.) (2004). La situación de las mujeres en el sistema educativo de ciencia y tecnología en España y su contexto internacional. *Programa de análisis y estudios de acciones destinadas a la mejora de la calidad de la enseñanza superior y de actividades del profesorado universitario*. (Ref. S2/EA2003-0031). Disponible a: <http://www.amit-es.org/publicaciones.htm>. Accés el 5 de març del 2006.
- Perna, F. M., Lerner, B. M. i Yura, M. T. (1995). Mentoring and career development among university faculty. *Journal of Education* 177(2), 31– 45.
- Piussi, A. M i Bianchi, L. (1996). *Saber que se sabe*. BCN:Icaria.
- Rahona, M. M. (2008). La educación universitaria en España y la inserción laboral de los graduados en la década de los noventa. Madrid: Ministerio de Igualdad.

- Instituto de la Juventut. 1er premio Injuve para tesis doctorales. Disponible a: <http://www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos.item.action?id=1243219176&menuId=1565773279>. Accés el 7 de juny del 2009.
- Riessman, Catherine K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. CA, USA: SAGE Publications.
- Roca, E. (2003). Paraules d'Agraïment. Premi Narcís Monturiol. Disponible a: <http://www.amit-es.org/publicaciones.htm>. Accés el 24 de febrer del 2004.
- Rubio Herráez, E. (1996). La posición de las mujeres en la ciencia española, a Renée Clair (ed), *La formación científica de las mujeres*. Madrid: Unesco-Los Libros de la Catarata.
- Sancho, J. M. (2008). Un relato autobiográfico profesional en cinco viñetas y un hilo conductor. Disponible a: http://www.cecace.org/docs/proj-profuni/J_M_Sancho.pdf
- Santesmases M. Jesús (2007). Mujeres y ambitos de autoridad a *Crítica*, 943. Disponible a: <http://www.revista-critica.com/articulos.php?id=1674>
- Sands, R., Parson, L. A. i Duane, J. (1991). Faculty mentoring faculty in a public university. *Journal of Higher Education*, 62, 174-93.
- Sennett, R. (2000). *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama
- Sotelo, I. (1986). *Los socialistas en el poder*. Madrid: Ediciones El País.
- Souvirón, J. M. (1988). *La Universidad española: claves de su definición y régimen jurídico institucional*. Valladolid: publicaciones Universidad de Valladolid.
- Tarrach, Rolf (2000). Introducción. En Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Memoria 2000. Madrid: CSIC. Disponible a: <http://www.csic.es/memorias/Pdfs/2000.pdf>. Accés el 27 de juny del 2009.
- Taylor, S. i Bogdan, R. (1992). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Paidós, Barcelona.
- Torres, J (2001). *Educación en tiempos de neoliberalismo*. Madrid: Morata.
- Valiente, C. (2008). Las mujeres en España desde 1975: destacados avances en ausencia de ciertos debates. A Pérez Díaz (Coord), *Modernidad, crisis y globalización: problemas de política y cultura*. Almería: Ed. Fundación Cajamar.
- Van Manen, Max (1990). *Researching Lived Experience: Human Sciences for an Action Sensitive Pedagogy*. Ontario: Althouse.
- Wenneras, Ch., i Wold, A. (1997). Nepotism and sexism in peer-review. *Nature*, 387, 341-343.
- Zabalza, M. A. (2009). Ser profesor universitario. *Revista la Cuestión Universitaria*, 5, 69-81.
- Zamboni, C. (2005). Enseñar, aprender ¿Cuándo, si no ahora? A Ana Rosa Buttarelli, Luisa Muraro i Liliana Rampello (eds.), *Dos mil una mujeres que cambiaron Italia* (pp. 103-110). Valencia: Edicions Crec.

7 ANNEXES

Annex 7.1 DOCUMENT DE NEGOCIACIÓ

La investigació: *Dones a la ciència i la universitat: la construcció de la identitat docent i investigadora en contextos de desigualtat*. 2007 RDG 00001.

Els investigadors: Juana Mª Sancho, Fernando Hernández, Virginia Ferrer, Montse Rifà, Alexandra Muntané, Aida Sánchez de Serdio, Adriana Ornellas, Sandra Martínez, Patricia Hermosilla, Amalia Creus, Paulo Padilla Petry, Laura Domingo.

Finalitat i objectiu de la recerca:

La finalitat d'aquest projecte és explorar i reconstruir l'experiència personal i professional de tres generacions de dones en el procés de construcció de la seva identitat com a docents, investigadores i gestores. La forma d'assolir aquesta finalitat serà l'elaboració de 9 històries de vida professionals per tal de comprendre la seva feina i esbrinar com es van convertir en la mena de dones professores, investigadores o gestores que ara són, així com les relacions entre les experiències personals i el desenvolupament de les seves trajectòries professionals. En aquest procés es posaran en evidència les estratègies d'adaptació, resistència i creació que les dones desenvolupen en la seva interacció amb el context de la docència, la recerca i la gestió; les formes de violència simbòlica que experimenten; i els canvis que s'han produït al centres de recerca i les universitats catalanes des de la perspectiva de gènere en els darrers trenta anys.

Els objectius que marquen el sentit i la concreció d'aquest estudi són:

1. Contribuir a l'aprofundiment de la informació que aporten els estudis estadístics sobre la desigualtat de gèneres en els àmbits de la ciència i la universitat a Catalunya i generar altres interpretacions.
2. Explorar i reconstruir els processos de construcció de la identitat docent i investigadora d'un conjunt rellevant de dones vinculades a centres de recerca i universitats catalanes.
3. Posar en evidència com s'encarna el fenomen de la desigualtat a Catalunya, del que els indicadors numèrics són només un senyal, en la vida real de les professores e investigadores fent palesos els problemes, dificultats o (macro)microdesigualtats que es troben en les seves carreres.
4. Donar visibilitat a les relacions entre les experiències personals i el desenvolupament de les trajectòries professionals de científiques i professores d'universitat que treballen a centres de Catalunya.

- 5.Evidenciar les estratègies d'adaptació, resistència i creació que les dones desenvolupen en la seva interacció amb el context de la docència, la recerca i la gestió a Catalunya.
- 6.Identificar les formes de violència simbòlica que experimenten les dones que treballen a Catalunya en el context de la recerca i la universitat i la seva influència a la seva vida personal i professional.
- 7.Detectar els canvis que s'han produït en els centres de recerca i les universitats catalanes des de la perspectiva de gènere en els darrers trenta anys.
- 8.Contribuir a la producció de coneixement rigorós sobre el tema de la igualtat de les dones científiques que il·lustri les dimensions reals del problema i que serveixin per establir les polítiques correctives adients en el marc de Catalunya.
- 9.Elaborar suggeriments per a la millora de les polítiques encaminades a la igualtat del gènere als centres de recerca i les universitats catalanes.
- 10.Elaborar un guia d'orientació a la carrera docent i investigadora per a professores i recercadores novelles que treballen a centres de Catalunya.

Finalitat de las histories de vida professional

- ♦¿Com representen i dialoguen les professores i investigadores amb la seva trajectòria professional?
- ♦¿Quines han estat les fites més significatives de la seva carrera i com aquesta s'ha vist afectada (de forma positiva o negativa) per la marca de gènere?
- ♦¿Com han anat donant resposta a les situacions viscudes?

Implicació:

- ♦Realitzar 1 o 2 entrevistes. Si vols pots aportar el teus propis relats, artefactes, evidències...
- ♦Llegir les transcripcions de les entrevistes per a poder modificar, aportar o aclarir idees i conceptes.
- ♦Llegir la historia de vida professional abans de ser publicada per poder modificar creguis convenient a partir dels teus anàlisis i visions.

Pregunta desencadenant:

- ♦¿Quin han estat els moments més significatives en la teva trajectòria com a professora i investigadora?

Confidencialitat:

L'equip investigador guardarà una total discreció en relació a la teva identitat. Quan sigui necessari es faran servir noms i llocs suposats. Només si estàs d'acord, la teva identitat es farà pública. Si ho desitges, pots figurar com a coautora de la historia de vida professional resultant d'aquest procés.

Annex 7.2 SEMINARI DE RECERCA "DONES A LA CIÈNCIA I A LA UNIVERSITAT"

Lloc de realització:
Departament de Didàctica i
Organització Educativa
Universitat de Barcelona
Campus Mundet
Edifici Llevant
Sala 240

Seminari de Recerca Dones a les Ciències i a la Universitat

3 de juny de 2009

Organitza: Grup de Recerca Consolidat ESBRINA
(Antic FINT: 2005SGR040031)

Patrocina: Departament de Didàctica i
Organització Educativa

Programa:

15:00-15:30h - Benvinguda:

- Juana Maria Sancho, Coordinadora Grup de Recerca ESBRINA (Antic FINT: 2005SGR040031).
- Maria Antònia Pujol, directora de l'Oficina d'Igualtat de la Universitat de Barcelona.

15:30-17:00h - Presentació recerques

- La productivitat científica per gènere en les Universitats públiques Catalanes.
Anna Villarroja Planas. UB.
- Anàlisi de les desigualtats de sexe i gènere en la recerca i les universitats a Catalunya.
Maria Caprilelola Olaso. CIREM.

- Dones a la ciència i la universitat: la construcció de la identitat docent i investigadora en contextos de desigualtat. Grup de Recerca ESBRINA (Antic FINT: 2005SGR040031).
- Elaboració dels indicadors de les dimensions de visibilitat de les professores a la Universitat Contemporània.
Marina Tomàs Folch. UAB.

17:00-17:30h - Pausa i cafè

17:30:00-20:00h - Discussió en grup i conclusions

Acte gratuït. Aforament limitat.
Es lliurarà certificat d'assistència
Informació i inscripcions a:
seminaridones@gmail.com
Telèfon: 93 403 5066

